

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADININ KONUMU:
TÜRKİYE'DE YAKIN ZAMANLARDAKİ DEĞİŞİMİ ANLAMAK

Özge KAÇAR
Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Doç. Dr. Himmet HÜLÜR

Afyonkarahisar

2007

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADININ KONUMU:
TÜRKİYE'DE YAKIN ZAMANLARDAKİ DEĞİŞİMİ ANLAMAK

Özge KAÇAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Himmet HÜLÜR

Afyon
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül 2007

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ
TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADININ KONUMU:
TÜRKİYE'DE YAKIN ZAMANLARDAKİ DEĞİŞİMİ ANLAMAK

Özge KAÇAR
Sosyoloji Bölümü

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal. Bilimler Enstitüsü
Ağustos 2007

Danışman: Doç. Dr. Himmet HÜLÜR

Bu çalışmada, Türkiye’de kadının konumu ve yakın zamanlarda kadının konumunda ortaya çıkan değişimler toplumsal cinsiyet açısından ele alınmaktadır. Bunun için öncelikle, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları irdelenmekte ve kadın sorununa açıklık getiren feminist yaklaşımlara yer verilmektedir. Tarihsel süreç içinde cinsiyetin dönüşümü kapsamında genel olarak geleneksel, modern ve post-modern toplumlar üzerinde durulmaktadır. Türk toplumunda değişim ve kadının anlaşılmasında, eski Türk toplumu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde bazı temel alanlar dikkate alınmıştır. Cumhuriyetten itibaren ortaya çıkan değişimler üç dönemde ortaya konulmaktadır. Türkiye’de son zamanlarda kadının konumunda meydana gelen değişimler, özellikle 1980’lerden sonra dünya genelinde ortaya çıkan gelişmelerden etkilenmiştir. Daha özel olarak, küreselleşme, liberalizm ve Avrupa Birliği uyum sürecinin belirleyici etkileri vardır. Cumhuriyet reformları kadın hakları ve özgürlükleri açısından önemli bir dönemece işaret eder. Bu reformlar, Türk aile yapısının temel karakteristiğine dokunmadan kadının ev dışında kamusal alanda yer edinmesini amaçlamıştır. Ancak, 1950’lerden itibaren sürdürülen popülist politikalar kadının geleneksel konumunun zayıflamasını önemli ölçüde engellemiştir. Son zamanlarda küreselleşme ve Avrupa Birliği uyum sürecinin bir parçası olarak hukuksal düzenlemelere karşın, kadın erkek eşitsizliğini içinde barındıran toplumsal cinsiyet değerleri ve algılamaları varlığını korumakta, toplumda artan muhafazakarlaşma hak ve özgürlüklerin yaygınlaşmasını sınırlandırmaktadır.

ABSTRACT
SOCIAL GENDER AND THE POSITION OF WOMAN:
UNDERSTANDING THE RECENT CHANGES IN TURKEY

Özge KAÇAR
Department of Sociology

The University of Afyonkarahisar Kocatepe, The Institute of Social Sciences
August 2007

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Himmet HÜLÜR

In this study, the position of woman and the recent changes in the position of woman in Turkey are considered by virtue of social gender. For this purpose, especially the concept of social gender is taken into account and the feminist approaches are remarked upon. In explaining the historical transformation of social gender, an attention is paid to traditional, modern and postmodern societies. For understanding, the change and woman in Turkish society, some basic domains in ancient Turkish society, Ottoman and Republican period are noticed and evaluated. The changes after Republic are presented in three periods. The recent changes in the position of woman are influenced especially by the worldwide developments after 1980s. More specifically, globalization, liberalism and the process of European integration have determinant influences. The Republican reforms mark a significant turning point in terms of rights and freedom of woman. These reforms aimed woman's having an important place in public sphere, without touching the basic characteristics of Turkish family structure. But, the populist policies maintained after 1950s, in an important degree prevented the weakening of the traditional position of woman. Contrary to the legal arrangements the consequence of the process of globalization and the European integration, the social gender values and perceptions including the inequality of man and woman continue to exist, and the increase of the conservative trends in society limits the spread of rights and freedoms.

ÖZGEÇMİŞ

Özge KAÇAR

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2004 Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Lise: 2000 Bursa Atatürk Lisesi (Yabancı dil ağırlıklı)

Alınan Burs ve Ödüller

2004 Birincilik Ödülü. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji

Bölümü Bölüm Birinciliği

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Bursa, 28 Eylül 1982 Cinsiyet: Kadın

Yabancı Dil

İngilizce

İÇİNDEKİLER	Sayfa
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖZGEÇMİŞ	iv
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

I. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI.....	7
II. TOPLUMSAL CİNSİYETİN KAZANDIĞI ÖNEM.....	11
III. CİNSİYET FARKLILIKLARI: EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK SORUNU.....	16
A) RADİKAL FEMİNİZM.....	19
B) SOSYALİST FEMİNİZM.....	20
C) LİBERAL FEMİNİZM.....	22
D) KEMALİST FEMİNİZM.....	25

BÖLÜM II

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE CİNSİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

I. GELENEKSEL TOPLUMDA CİNSİYET	29
II. MODERN TOPLUMLARDA CİNSİYET	37
III. POSTMODERN TOPLUMDA CİNSİYET	39

BÖLÜM III

TÜRK TOPLUMUNDA DEĞİŞİM ve KADIN

I. ESKİ TÜRK TOPLUMU'NDA KADIN	43
II. OSMANLI TOPLUMU'NDA KADIN	45
A) EĞİTİM.....	49
B) EDEBİYAT.....	51

C) HUKUK	53
D) EKONOMİ.....	54
III. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN.....	55
A) CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNDE KADIN	56
B) 1950–1980 DÖNEMİNDE KADIN	63
BÖLÜM IV	
1980 SONRASI YAPISAL DEĞİŞİMLER VE KADIN	
I. ULUSAL VE ULUSLARARASI PLATFORMDA KADIN.....	72
II. MEDYADA KADIN	78
III. EĞİTİM VE KADIN	84
IV. MESLEK EĞİLİMLERİ VE KADIN	91
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA.....	101

GİRİŞ

Kadın ve erkeğin toplumdaki konumları genel olarak toplumun değer sistemi ve yapısıyla ilişkilidir. Bu açıdan baktığımızda hemen hemen bütün toplumların geleneksel yapılarının modernleşme süreci içerisinde değiştiği söylenebilir. Bu genel değişme kadın ve erkeğin konumundaki değişmelerin yanı sıra toplumdaki diğer öğelerin de değişimini kapsamaktadır. Sosyal bilimler literatüründe geleneksel toplumları, yerleşik hayata geçmeden önceki toplumlarla ilgili tartışmaları şimdilik bir kenara bırakırsak, ataerkil toplumlar olarak kabul eden güçlü bir eğilim vardır. Geleneksel toplumlar yalnızca kadının konumunu sınırlandıran toplumlar değil, aynı zamanda insanın bütün eylem ve düşüncelerini de kısıtlayan toplumlardır. Bu anlamda insanın eylem ve düşüncesini sınırlandıran toplumsal sistemlerin zayıflaması kadının konumu üzerindeki sınırlandırmaların da zayıflaması anlamına gelmektedir. Toplumda hak ve özgürlüklerin yaşanmasına yönelik olumlu gelişmeler kadını olduğu gibi erkeği de etkiler.

Günümüzde insan hak ve özgürlüklerinin dünya geneline yayılmasının arkasında toplumsal yaşantıyı her yönüyle etkileyen belirli gelişmelerin olduğu söylenebilir. Aydınlanma hareketi, Endüstri Devrimi ve Fransız Devrimi tarihsel olarak bu gelişmelerin en önemlilerindedir. Bu gelişmeler insanın yaşantısını kutsal ve aşkın referanslarla anlama ve biçimlendirmeden koparıp, kendi özgür düşünce ve tercihleri çerçevesinde biçimlendirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda kadının özgürlüklerini kazanması ve genişletmesi son birkaç yüzyıl içerisinde genel olarak insan hak ve özgürlüklerinin gelişim seyri içinde gerçekleşmiştir. İnsan hak ve özgürlüklerinin yalnızca ideal ve ilke olarak kalmayıp, fiili yaşamda kendine anlamlı bir yer bulması yukarıda sözünü ettiğimiz devrimlerin toplumda gelişme düzeyi ile ilişkilidir.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında doğuştan var olan farklılıkların dışında toplumsal yaşantının oluşturduğu farklılıklardır. Ancak bu farklılıkların nasıl ortaya çıktığı ve doğuştan gelen farklılıklarla nasıl ilişkilerinin olduğu önemli tartışma konularıdır. Doğuştan gelmeyen, sonradan toplum ve kültür tarafından yaratılan farklılıklar evrensel

değil, her toplumun kendine özgü yapısı içerisinde belirlenir. Ancak geleneksel toplumlar arasında bu anlamda büyük farklılıklar olmasına karşın, günümüz toplumlarında yaşanan küresel süreçler bu farklılıkları azaltmaktadır. Günümüzde iletişim ve teknolojinin sınır tanımaz yayılmasının, yaşam biçimleri arasındaki farklılıkları azaltırken, farklı toplumlar arasında kadının statü ve rollerinin daha fazla benzeşimle sonuçlandığına görmekteyiz. Ancak yine statü ve rollerde görülen değişim ve bu durumun, kadının üzerinde sınırlandırma ve baskı oluşturan geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışı ve pratiğini ne kadar kadını özgürleştirme yönünde dönüştürdüğü tartışmalıdır. Çünkü, günümüz toplumlarındaki bir çok değişimin geleneksel toplumsal cinsiyet değerlerini köklü olarak ortadan kaldırmadığı, onlara yeni biçimler ve görüntüler vererek yeniden üretmesi söz konusudur. Bu bağlamda günümüz kent mimarisinde, teknolojik araçlarda, kitle iletişiminde, eğitim sisteminde, siyasi propagandalarda sonradan yaratılmış cinsiyet ayrımları farklı biçimlerde varolmaktadır. Böylece modernleşme, geleneksel toplumla karşılaştırıldığında kadına baskı yapan ve sınırlandıran cinsiyet anlayışı ve uygulamaları açısından gelişme göstermiş olsa da, toplumsal cinsiyetin baskı ve sınırlandırmaları önemli ölçüde devam etmektedir.

Toplumsal cinsiyet kalıpları kadının içinde yaşadığı toplumdaki sosyalleştirme biçimleri tarafından sürdürülür. Daha doğum öncesinde kız bebeklerin eşyaları için pembe, erkek bebeklerin eşyaları için mavi rengin tercih edilmesiyle başlayan toplumsal cinsiyet değerleri ve uygulamaları yaşam boyu devam etmekte, cenaze merasimi ve defin işlemlerinde yansıma bulmaktadır. Kadının günümüz toplumlarında yaşadığı bu sorunları ele alma ve çözüm önermelerine göre kadın hareketleri içerik kazanırlar. Bu bağlamda feminist hareketler, genel olarak insan doğası ve toplum daha özel olarak ise kadın ve erkeğin doğasına yönelik varsayımlarından hareketle toplumsal cinsiyete dikkat çekerek kadının özgürleşimine katkıda bulunmaya çalışırlar.

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkek için toplumun uygun gördüğü doğal olmayan yapay değer kalıplarına dikkat çeker. Toplumsal yaşamda erkek ve kadınlar bir bütünlüğü oluşturan, birbirini tamamlayan bir şekilde değil de erkeğin kadına üstünlüğü ile belirlenen bir yapıda yer alırlar. Bu ayırım ve tek taraflı belirleme, kişilerin özel

yaşantılarının olduğu kadar kamusal yaşantılarında da belirleyici halde bulunur. Ailede, çalışma yaşamında ve kamusal yaşamda bu yapay ayrımlar aynı sistemin parçası olarak toplumsal cinsiyete, cinsiyet ayrımına dayalı bir bütünlüğü oluşturur. Dolayısıyla kadının ikinci plana yerleştiği toplumlarda yalnızca belirli bir alanda değişime ve dönüşüme gidilerek, toplumun bütününde köklü bir değişim olmadan toplumsal cinsiyetin yarattığı eşitsizliklerin ortadan kaldırılamayacağı şüphe götürmez.

Modernleşmenin toplumda bir çok alanda değişimi beraberinde getirmesine karşın, kadın bugün toplumumuzda hala özel alanla, evle sınırlı tutulmaktadır. Çalışma yaşamından, siyasete, sivil toplum örgütlenmesinden, eğitime kadar her türlü kamusal alanda erkek toplumsal cinsiyeti temelindeki bu görünüm kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri oluşturur. Bugün hemen hemen bütün toplumlarda, kadın ve erkek farklı görülmekte ve her birinin kendine ait imkânları, rolleri ve sorumlulukları olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu farklılıkların nereden kaynaklandığına bakıldığında, çoğunun doğuştan gelmeyen, zorunlu olmayan, değiştirilebilir farklılıklar olduğu görülecektir. Bu anlamda, sözgelimi kamusal alanda çalışmak ve siyaset yapmak "doğal" olarak erkek; ev ve aile ile ilgili işler "doğal" olarak kadın işidir görüşü birçok toplum tarafından benimsenmiş ve uygulanmaktadır. Toplumsal düzendeki kadın ve erkeğin yeri "doğal" olarak gösterilip benimsenerek meşrulaştırılmaktadır. Günümüzde, aynı zamanda, kitle iletişim araçları kadının evle sınırlandırılan rolünü doğalmış gibi sunarak yeniden üretmektedir.

Biyolojik cinsiyetin tersine, farklı kültürler temelinde ortaya çıkan toplumsal-kültürel cinsiyet anlayışları ve uygulamaları değişebilmekte ve değiştirilebilmektedir. Her ne kadar, günümüzde gelişen tıp teknolojisi biyolojik cinsiyet üzerinde çeşitli operasyonlar yapabilme yeteneğine sahip olsa da, bunun geleneksel cinsiyet biçimlerini değiştirecek ölçüde olmadığını söyleyebiliriz. Ancak yine de gelecekteki toplumun biyolojik cinsiyeti bugünkünden daha farklı yapılandıracağı kuvvetle muhtemeldir. Bu bir çokları tarafından insanın doğaya yabancılaşması olarak görülebileceği halde başka bir çokları tarafından cinsiyet özgürlüğünün gelişmesi ve bilim ve teknolojinin bu özgürlüğü gelişmesi doğrultusunda kullanılması olarak anlaşılacaktır.

Nesneleri daima “iyi-kötü”, “eski-yeni”, “modern-geleneksel” gibi bir ikicilikle baş başa bırakmak aslında bu nesnelere birinin diğerinden “iyi” ve “üstün” olduğu yolunda basit bir mantık ortaya koyar. Bu ikiciliği kadın-erkek ilişkisine de yansıtan modern düşünce, genelde bunu karşıtlık olarak öne sürerek kadının ikincil konumunu belirtmekte kullanmıştır. Bu aynı zamanda erkeği “özne” kadını da “nesne”leştiren bir anlayışa meşru bir zemin oluşturarak kadını ötekileştiren bir yaklaşımdır. Bu amaçla ilk olarak birinci bölümde “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” olmak üzere kavramsal bir çerçeve oluşturuldu. Aynı zamanda toplumsal cinsiyetin zaman içinde farklılaşan yönleri tarihsel süreçte analiz edilerek, kadının eşitlik ve özgürlük sorunu farklı feminist yaklaşımlar aracılığıyla açıklanmaktadır.

Cinsiyetin dönüşümünü geleneksel, endüstriyel ve postendüstriyel toplumlarda olmak üzere üç ana tarihsel süreç içinde irdelenen ikinci bölümde ise ilkel toplumlardaki antropolojik yaklaşımlardan sanayi sonrası toplum ütopyelerine kadar kadının statüsünü, değişen rolleri ve kadın-erkek eşitliği incelenmektedir. Böylece yüzyıllardır varolan veya çizilmeye çalışılan kadın imajı tarihsel olarak toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmeler de dâhil olmak üzere ele alınmıştır. Buna göre; sosyal statüdeki iniş trendi kadın için uzun bir tarihsel süreç boyunca devam etmiştir. Batı’da yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmeler şüphesiz bu iniş trendinin frenlenmesinde birtakım olumlu etkiler yapmıştır. Ancak yüzyıllardır varolan bir kadın imajının bir çırpıda değişmesi beklenemezdi. Kadının ve erkeğin yapacağı işlerin cinsiyetlerine dayalı olarak belirlendiği bir toplumsal yapı oluşmuştu. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen toplumsal cinsiyet kavramı, ayrımcı bir işbölümünü meşrulaştırmaktadır. Söz konusu kavram erkeğin asli-yönetsel konumunu güçlendirmekte ve eril iktidar baş tacı yapmaktadır.

60’lı ve 80’li yıllar arasında kadın-erkek ilişkileri önemli bir dönemece girdi. Ataerkil toplumsal düzenin sonucu olan kadın doğurganlığının denetimi ve cinsiyete dayalı işbölümü bu dönemde kadınlar tarafından büyük ölçüde aşılmıştır. Kadınlar modern doğum kontrol yöntemleri sayesinde kendi doğurganlıklarını kendi denetimleri altına aldılar ve iş

hayatında varolan ayrımcı yapıyı kısmen kırarak aktif olarak ekonomik hayata katıldılar. Kadınlar kamusal hayatın önemli bir parçası haline gelirken cinsiyete dayalı işbölümü ve eskiden onlara mal edilmiş özel alan ile her nedense kendiliğinden erkeklere ait olan kamusal alan arasındaki karşıtlığa son verdiler.

Türkiye’de kadının son dönemde durumunu belirten üçüncü bölümde, Türkiye Cumhuriyeti’nin kökeni olan Osmanlı toplumundaki kadının cumhuriyetin reformları ile birlikte konumunda meydana gelen mesafeler aşama aşama irdelenmektedir. Bu amaçla geleneksel Türk toplumundan 80’li yıllara ve hatta son dönem Avrupa Birliği sürecine kadar dünyada ve eş zamanlı olarak Türkiye’de yaşanan toplumsal, kültürel ve siyasi gelişmelerin Türk kadınlarına olan yansımaları ele alınmaktadır.

Cumhuriyet, bütün kadınlar için somut kazanımlar getirmiş, eğitim imkânlarından yararlanan kadınlar için yeni ufuklar açılmıştır. Yasalarla elde edilen bu hakların uygulamaya yansıtılmasında aile ve toplumda derinlere kök salmış geleneksel cinsiyet rolleri nedeniyle dirençle karşılaşmıştır. Değişime karşı dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de var olan direncin kırılması, cinsiyet eşitliği konusunda toplumsal duyarlılığın artırılması için 1980 sonrası başlatılan çalışmalar bugün önemli bir noktaya gelmiş bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olarak diğer temel alan olan yasal çalışmalar konusunda önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Öncelikle dünyada kadın erkek eşitliğinin anayasası olarak nitelendirilen BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni ülkemiz 1986 yılında onaylayarak önemli bir adım atmıştır. Daha sonraki süreçte ulusal mevzuatımızda pek çok değişiklik gerçekleşmiş ve yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde, bu tez kadının Türkiye’de geleneksel konumunu değiştirmeye ve “toplumsal cinsiyet anlayışının nedensiz, keyfi dayatmaları”nı azaltmaya yönelik son dönemlerdeki hukuksal düzenlemelerin toplumsal-kültürel yaşamda karşılık bulmadıkça kayda değer bir önem taşımadığı görüşünü savunmaktadır. Ayrıca son dönemlerde küreselleşme ve karşılığında yerel değerlerin medyatik üretiminin yükselişe

geçmesi, Türk toplumunda artan dinsel ve muhafazakar yönelimler toplumsal cinsiyete dayalı kadın erkek konumlarını pekiştirmektedir. Biçimsel hukuk düzenlemeleri toplumun bir talebi veya kadın hakları hareketlerinin bir sonucu değil de, Türkiye'nin dünyaya ve özellikle Avrupa'ya uyum sürecinin siyasal programının bir parçası olduğu için toplumsal yaşamda tam bir karşılık bulamamaktadır. Dinsel değerlerin kitle iletişim araçları tarafından yeniden üretilmesi kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı statü ve rolleri yeniden üretmesi, Cumhuriyet devrimi ile birlikte kadınların özellikle Kemalizmin getirdiği yenilikler ve kadına yönelik politikalarla öngörülen kazanımlarını geriye götürmektedir. Günümüzde kapitalizm ve küresel emperyalizmin Atatürk'ün öncülüğünü ettiği ulusal bağımsızlığa bir tehdit oluştururken, yine küresel kapitalizmin beslediği neoliberalizme bağlı olarak Türkiye'de liberal İslam ve muhafazakar demokrasi jargonuyla yükselen dini siyasal ve toplumsal dayatmalar ve baskılar, kadının konumu üzerinde toplumsal cinsiyetin oluşturduğu ve kadını ikincileştiren gelişmeleri körüklediği söylenebilir. Bu bağlamda özetle, son dönemlerde hukuksal alandaki kazanımlara karşın toplumsal yaşamda dinsel ve muhafazakar bir atmosferin belirginlik kazanması Türk toplumunun Cumhuriyet Devrimi ile birlikte gelen kazanımlarını ve bu anlamda diğer İslam toplumlarıyla arasındaki farkları azaltmaktadır.

BÖLÜM I

CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek eşitsizliğini konu edindiği için önemlidir. Doğuştan gelen biyolojik farklılıkların kültürel olarak yorumlanması zaman içinde toplumsal cinsiyet temelli farklılıklara yol açmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramını bilmek aynı zamanda kadının toplumsal kurumlar (aile, çalışma, hukuk, eğitim...vb.) içinde ezilmişliğinin nedenininde bilinmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla bu bölümde “toplumsal cinsiyet” kavramını ve tarihsel süreç içinde kazandığı önem vurgulanarak kadınların toplum içindeki eşitlik ve özgürlük arayışlarında etkili feminist hareketler üzerinde durulmuştur.

I. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

Kadın ve erkek cinselliğinin biyolojik özelliklerini yansıtan cinsiyet, gelişim süreci ile beraber kişinin içinde sosyalleştiği toplumun, toplumsal ve kültürel yapısına bağlı olarak toplumsal cinsiyet kimliklerinin kazanılması doğrultusunda bir değişime uğrar. Biyolojik ve toplumsal cinsiyet arasında ortaya çıkan bu farklılıklar kadın ve erkeğin farklı toplumlardaki kimliği ve konumu üzerine tartışmalarda belirleyici olmaktadır.

Cinsiyet ile edinilmiş kimlik kişilerde içinde yaşanılan toplumun onlara uygun gördüğü şekillerde varolmaktadır. Yani kişi doğum ile kazanmış olduğu cinsiyet kimliğini daha sonra toplumsal yaşantısı sonucu kazandığı özelliklerle bütünler. Kişi böylece kendisi hakkında sahip olduğu düşüncesini yani kadın ya da erkek olarak sahip olduğu cinsiyetle ilgili yorumlamalarını içinde bulunduğu toplumun ortak değer ve inanışları ile belirgin hale getirir. Bu durum bazen kişinin cinsiyet algılaması ve toplumun beklentileri ile örtüşmemektedir. Yani kişinin kendi cinsiyet algılaması toplumun cinsiyet algılamasından

farklı olabilmektedir. Toplumun kadın ya da erkek kimliğinden beklentileri kişi doğduğu andan itibaren etkilidir. Ve böylece bireyler çok küçük yaşlardan itibaren kadın yada erkek olarak toplum tarafından önceden belirlenmiş olan bu kurallara bağlı olarak büyürler ve zaman içinde bu durum kadın ve erkek olarak yapılması ve yapılmaması gereken davranış kalıpları olarak devam eder. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet üzerindeki bu derin konu tartışmalarında merkezinde yer almıştır.

“Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye kazandıran Ann Oakley’e göre “cinsiyet” biyolojik kadın-erkek ayrımını anlatırken “toplumsal cinsiyet” erkeklik ile kadınlık arasında buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır”. “Fakat bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından beri, yalnızca bireysel kimliği değil sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ve yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel iş bölümünü içine alacak kadar genişlemiştir” (Marshall, 1999: 98). “Genel olarak toplumsal cinsiyet (gender), kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış beklentilere işaret etmek için kullanılan bir kavramdır” (Ecevit, 2003: 83). “Ortak olarak kadına ve erkeğe ait olan bir şey; özellikle erkeğin sahip olduğu, dolayısıyla da kadında eksik olan bir şey: ve bir de, tek başına kadının bedenini oluşturan, onu tümüyle üreme işlevlerine göre düzenleyen ve aynı işlevin etkileriyle onu sürekli bozan şey. Bu stratejide, histeri, “biri” ve “öbürü” olarak, tüm ve kısım olarak, ilke ve eksiklik olarak cinsiyetin oyunu biçiminde yorumlanır. Çocuğun cinselleştirilmesinde, anatomi dolayısıyla varolan, psikoloji görüş açısından bakılınca yok olan, yine aynı biçimde etkinliği dikkate alıyorsa varolan, ama üreme amacı düşünülürse yok olan bir cinsiyet düşüncesi geliştirildi” (Foucault, 1993: 157). Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri ele alan bu anlamda mevcut toplumsal yapıya adaletsiz bulup değiştirmenin aracı olan bir kavram olarak ortaya çıkmasına karşın, mevcut toplumsal yapı ve kurumların korunmasını kapsayan değerlendirmelerin de bu kavram aracılığıyla görüşlerini sergilediklerini görmekteyiz. Bu görüşte olanlar kadın ve erkeğin toplumdaki statü ve rollerinin doğuştan getirdikleri özelliklerin bir sonucu olmadığını kabul ettikleri halde, bu statü ve rolleri sürdürmelerini sakıncalı bulmazlar. Bu anlamda, 1950’li yıllarda Talcott Parsons’un aile analizi, özellikle de “dışavurumsal” ve “araçsal” roller

arasındaki ayrımı, Amerikan toplum biliminin gösterdiği müthiş büyümede yerini alan muhafazakâr bir toplumsal cinsiyet sosyolojisinin temelini attı. Bu sosyolojinin temaları çekirdek ailenin gerekliliği, cinsiyet rolleri kişisel uyum güçlükleri ve aileyi en iyi durumda tutmaya yönelik müdahale teknikleriydi. “Aile” ve “cinsiyet rolü” nün bir bütün olarak ele alınması ile birlikte sürdürülen araştırmaların çoğunun asıl odağı, eş ve anne olarak kadınlar olmuştur (Connell, 1998: 58). Dolayısıyla anlaşılmaktadır ki, kadın ve erkek cinsiyeti ile toplumsal cinsiyet birbirlerinden farklı kavramlardır. Temelde her ikisinde cinsiyet ile ilgilenirken, cinsiyete farklı bakış açılarıyla yaklaşmaktadırlar. Doğuştan gelen kadın ve erkek cinsiyeti ile ilgili özellikler zaman içinde, içinde yaşanılan toplumun kültürü tarafından yorumlanarak yapılandırılır. Ve zaman içinde toplumun kadın ve erkekte beklenenleri de buna göre şekil alır. Ancak bu beklenti yani toplumun kadın ve erkek cinsiyetinden beklentisi her toplumda farklılık göstermektedir.

Ancak cinsiyet rollerinin toplumsal düzenin bir gereği olduğunu düşünmek toplumsal düzenin değişmesi ile bu rollerin de değişeceği fikrini barındırır. Kadınlara ilgili cinsiyet rollerinin sürdürülmesi mevcut düzenin kadın üzerindeki keyfi sınırlandırma ve dayatmaların meşrulaştırılması anlamına gelmektedir. Ancak kültürün, doğanın değişmesi ve dönüşmesi anlamına geldiği, kadın ve erkeğin doğuştan getirdikleri özelliklerin kendi başına aralarındaki ilişkilerin nasıl olacağını belirlemeyeceği de bilinmelidir. Cinsiyet rolleri kadın ve erkeğin statü ve rolünü doğanın yasalarından daha esnek hale getirmektedir. Bu anlamda Illich’in (1996: 103–104) ifadesiyle; “... Fakat ister beğenilsin, ister beğenilmesin bir cinsiyet rolüne sahip olmak – ister varsayılmış ister dayatılmış ve isterse gücünmüş olsun – bir cinsiyete ait olmaktan başka bir şeydir; dişi ya da erkek cinsiyetten bir insanoğlu olmanız tamamen farklı bir şeydir. Ya kare ya da daire olduğumuz anlamına gelen cinsiyetlerden farklı olarak cinsiyet rolü, üzerinde başka rollerin inşa edilebildiği bir temele benzer”.

Kültür, kadın ve erkeğin doğasını dönüştürüp farklı biçimlerde ortaya çıkmalarının temelini oluşturur. Çünkü kültür insan yorum ve anlamını ifade eder. “Dolayısıyla cinsiyet ayrımı, hiçbir zaman doğrudan doğruya deyim yerindeyse işlenmemiş bir halde ortaya çıkmaz; her zaman bir hiyerarşi içinde erkek-dişi çiftini önceden içine alan bir yorumla

ortaya çıkar” (Agacinski, 1998: 36). Sonuçta belli bir eşitsizlik ve farklılık durumu olan toplumsal cinsiyet toplumdan topluma ve hatta toplumsal kesimden diğerine farklılık gösterir. Çünkü her toplumda doğuştan olan biyolojik farklılıklar toplumun mevcut kültürü tarafından yorumlanır. Bu şekilde oluşan toplumsal beklentiler de toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Cinsel farklılık, kadın farklılığının erkeğinkine karşıtlık teşkil edecek bir biçimde konumlandırıldığı ikili bir yapı olarak inşa edilmiştir. Bu toplumsal cinsiyetçi karşıtıklara bağımlılık kadının ayrı ama eşit olan statüsü ile ya da dişil özcülük ile sonuçlanmıştır. Ancak bütün bu çalışmalar toplumsal cinsiyeti biyolojik cinsiyetin ötesinde kuramsallaştırmak için verimli olduklarını kanıtlayamadılar. Böylece kadın gözle görülür bir şekilde dışlandı (Schwintener, 1995: 181–183). Bu oluşum toplumsal cinsiyet kavramı tartışmalarını merkezine taşımıştır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramı konusunda temelde iki tür eleştiri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Foucaultcu eleştirel yaklaşımdır. Bu yaklaşım toplumsalın dışında biyolojik bir farklılık (cinsiyet) bulunduğunu reddetmektedir (Marshall, 1999: 99). Ne var ki “biyolojik kimlikle psikolojik kimlik, anatomik cinsiyetle sosyal-cinsel tür arasında zorunlu bağıntı olmaması, ayırım ilkesini kesinlikle ortadan kaldırmaz” (Agacinski, 1998: 16).

“İkinci türdeki bir eleştiri, toplumsal cinsiyet kavramının kadınlar ile erkekler arasındaki, gücün (iktidarın) ve tahakkümün aleyhine işleyen farklılıklarda odaklanmasıyla bağıntılıdır. Bazı yazarlar, güç (iktidar) sorununu hem analitik hem de siyasal bakımdan ön planda tutma çabasında başlıca düzenleyici kavram olarak ataerkillik terimini kullanmayı tercih ederler. Ataerkilliğin çıkardığı bir sürü problem vardır; ancak esas önemli problem, biyolojik bir kategoriye toplumsal bir kategori gibi değerlendirilerek cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin aynı kefeye konulmasıdır. Bu çerçeveye göre, kadınlara ve erkeklere, ataerkilliğin açıklanmasına yardımcı olan önceden oluşturulmuş gruplar gözüyle bakılmaktadır; ayrıca ataerkilliğin açıklanmasında genellikle döllemenin biyolojisi kullanılmaktadır” (Marshall, 1999: 99).

Buna göre özellikle kadın kurtuluş hareketi grupları, erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidar sahibi olmaları nedeniyle kadınların baskı altında tutulduklarını ve kadınların

konumunun değiştirilmesinin önce bu iktidara karşı çıkılması, sonunda da yıkılması anlamına geldiğini öne sürüyorlardı. Toplumsal cinsiyete ilişkin iktidar analizi en yalın haliyle kadınların erkekleri, doğrudan bir iktidar ilişkisiyle birbirine bağlamış toplumsal bloklara ayırıyordu. Bu değişikliğe yönelik stratejik olarak kadınların erkeklerinkine karşı kendi ortak çıkarlarını vurgulayan dolaysız seferberliğini ifade etmektedir (Connell, 1998: 59–62). Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ile ilgili sözü edilen yaklaşımlar kadının sahip olduğu cinsiyet özelliği ile erkeğin sahip olduğu cinsiyet özelliklerini yeniden tanımlamışlar ancak bunlardan hiçbirisi toplumsal cinsiyeti, biyolojik cinsiyetin sınırları ötesinde kurumsallaştırmak için verimli olmamıştır.

II. TOPLUMSAL CİNSİYETİN KAZANDIĞI ÖNEM

Tarihsel olarak kadın ve erkeğin toplumdaki konumlarına baktığımızda kadının daima ikincil bir varlık olarak görev yapmakta olduğunu görürüz. Bu toplumsal cinsiyet eşitsizliği tüm sosyal alanlarda kendisini göstermektedir. Örneğin ilk toplumlardan itibaren ev içi sorumlulukların kadına ev dışı sorumlulukların ise erkeğe verildiğini görmekteyiz.

“Dolayısıyla her zaman bir cinsiyetler siyaseti vardır, yani herkes için bilinçli ya da bilinçsiz bir siyaset yürütme zorunluluğu vardır, çünkü cinsiyetlerin gerçeği diye bir şey yoktur, cinsiyet ayrımının mutlak bilgisi diye bir şey yoktur ve dolayısıyla da ona keskin bir konum verebilmek için doğru ve açık bir yol yoktur, olsa da bir oyun ve amaçlar vardır, hiç kimsenin kendisini soyutlayamayacağı ve iktidar bağlantılarına götüren, ayarlanması zor bir ilişki vardır. Ne belli bir açıdan bakmak ne de hakemlik mümkündür. Dolayısıyla erkek-kadın herkes, her strateji gibi ötekini hesaplarını, isteklerini ve çıkarlarını göz önünde bulunduran stratejilere bağlamıştır kendisini” (Agacinski, 1998, 30–31).

Bütün dünyada erkek ve kadın faaliyetlerindeki farklılıklar üzerine son yüzyıl içinde yapılan incelemelerin büyük çoğunluğu, terimin hala bilinmediği zamanlarda bile, egzotik cinsiyet rollerine, ilkele ve geleneksele ilgi duyan gözlemciler tarafından geliştirildi. Sosyologlar insanların ilkel toplumlarda göçebe yaşam tarzı içinde avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşamlarını sürdürürlerken kadının aile içindeki cinsiyete dayalı iş bölümünde önemli roller üstlendiklerini işaret etmektedirler. “Cahil halkların ekonomik

yaşamlarının hiçbir yanı, emeğin cinsiyete bölünmesinden daha fazla dikkat çekmemiştir ve bunu açıklamak için pek çok girişim yapıldı” (Illich, 1996: 106–107).

Avcı toplayıcı toplumlarda anaerkil bir aile yapısı bulunmaktaydı. İşbölümlarini incelediğimiz zaman erkeklerin evden uzak alanlarda avcılık ile ilgilendiklerini, bunun yanında kadınların ise evi ilgilendiren, ev içi yada çevresinde geçen bir takım işlerle ilgileneceklerdi. Dolayısıyla avcı-toplayıcı toplumlarda cinsiyete dayalı işbölümünün olduğu ancak kadınların her bakımdan üstün bir konuma sahip olduklarının görmekteyiz. Buradan hareketle erkek ve kadın arasındaki toplumsal rol farklılaşmasının tarihin ilk çağlarında şekillendiği söylenebilir. Bu durum yerleşik düzene geçiş ile birlikte bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir (TİSK, 2002: 6-7).

Ancak bu çıkışları ev içi rollerini ve sorumluluklarını hemen hemen hiç değiştirmeden gerçekleştirmiştir. “İlerleme, kadının nazik bir içine kapanması olarak, çalışan erkek ile üretim yükünden muaf tutulmuş kadın arasındaki uğraş ve statünün ilerici bir uzmanlaşması olarak görülebilirdi”. Kadının öznel alanın öznesi olma durumu, dünyada sosyal, ekonomik ve düşünsel alanlarda yaşanan değişimler sayesinde giderek değişime uğramıştır. Bugün gelinen noktada kadınlar ekonomik, kültürel, ticari alanlarda önemli görevler üstlenerek yeteneklerini kanıtlamışlardır. Ancak kamusal alandaki bu çıkışları ev içi rollerin, sorumluluklarını hemen hemen hiç değiştirmeden gerçekleştirmiştir. Zaman içinde kadın ve erkek arasındaki bu farklara sadece biyolojik cinsiyetin sebep olmadığı vurgulandı. 1935–37 yılları arasında kadın-erkek arasındaki toplumsal cinsiyet farklılıkları Freudien bir temel üzerine kurulu psikolojik kavramlar başvuru olarak ifade edilmekteydi Bu yıllarda kadın-erkek arasındaki toplumsal cinsiyet farklılıkları Freudien bir temel üzerine kurulu psikolojik kavramlar başvuru olarak ifade edilmekteydi (Illich, 1996: 108–110).

Aydınlanma çağının Rousseau’su, ilk defa kadınları hayatın içindeki dünyevi konumlarından söküp hayal gücünün şemalarına taşıdığında, insanın hayaller içinde kaybolmasının tehlikelerini de ilk kez gören ve bunun cefasını da ilk kez çeken kişi oldu. Ona göre kadın her şeyden önce bir imgeydi: erkeğin enerjisini kendine bir mıknaatıs gibi çeken, elektrik çarpması gibi güçlü bir imge. Kadın hem ahlaki çöküntüye sebep olan bir

zehir, hem de toplumu tekrar sağlığına kavuşturacak yegâne ilaçtı. J. J. Rousseau'nun "Emile" adlı eserinde tasvir etmiş olduğu ideal kadın Sophie, gerektiğinde hizmetçilerin işlevlerini üstlenebilecek, parlak değil ama yeterli, derin değil ama sağlam bir zekâyaya sahip alçak gönüllü bir genç kıızı temsil ediyor. Rousseau kadınların eğitimi konusunda son derece kuşkulu ve bunun sonuçlarından öylesine korkuyor ki; "basit ve kabaca bir kıızı, evime gelip kendisinin başkanı olacağını bir edebiyat mahkemesi kuracak bilgiç ve çok zeki bir kııza yüz kere tercih ederim" diyor (Rousseau, 1992: 195). Böylece toplumsal cinsiyet ve beraberinde cinsiyet eşitsizliği konusu görmezden gelinemeyeceği anlaşılmıştır. Sonuçta dünyanın bütün bölgelerinde sosyal, ekonomik, yasal ve siyasal haklar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri vardır. Bu eşitsizliklerin varlığı, toplumsal cinsiyet indeksleri geliştirilerek somut olarak da saptanmıştır.

Kadınlar özellikle aile reisliği, toprak sahipliği, mülkleri yönetme, iş kurma ve yürütme gibi konularda erkeklerle eşit değildir. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından genel olarak ve çok kaba bir sınıflamaya gidersek şu temel rolleri görürüz:

I. Üretim ile ilgili rollerde erkek parasal karşılığı olan piyasa içi rollerde görev alırken kadın parasal karşılığı olmayan ev hane içi üretimde rol oynamaktadır.

II. Yeniden üretimle ilgili rollerde kadın çocuk doğurma ve yetiştirme gibi biyolojik temeli olan yeniden üretimin yanında hanenin günlük işleri ve hane üyelerini ertesi günün üretim sürecine hazırlamak ve bununla beraber çocukları toplumsal rolleri için hazırlamak gibi günlük ve ideolojik yeniden üretimle ilgili rolleri bulunmaktadır. Hane içi yeniden üretim rollerini bir uzantısı olarak, kadınların karşılık almaksızın ve serbest zamanlarında yaptıkları düşünölen kısıtlı ve toplu tüketime açık kaynakların kullanımına yönelik roller olarak değerlendirilirken bu alanla erkeklere verilen roller daha politik olmaktadır" (Ecevit, 2003: 83).

1930'lu yıllarda toplumsal cinsiyet kimliğinin ortaya çıkışında belki de en etkili ve en çok tartışılan kuram Sigmund Freud'un kuramıdır. Temsilcisi olduğu psikoanalitik kurama göre; çocuklar bir takım psikoseksüel dönemlerden geçerek kişilikleri şekillenir ve cinsel gelişimde bu sürecin temelini oluşturur. Beş ayrı psikoseksüel dönem içerisinde fallik dönem olarak adlandırılan psikoseksüel dönemde erkeklerde yaşanan "oedipus

kompleksi” önemlidir. Erkek çocuğun annesine yönelik cinsel ilgi ve dürtüleri devreye girer. Bu kompleks hadımlaştırma korkusu ile sona erer. Kızlar da ise bunun tam karşıtı bir durum söz konusudur. Elektra kompleksi, hadımlaştırma kompleksinin bir sonucu olarak gelişir. Çünkü kız çocuğunun penisi olmadığı için esasen hadımdır, penisinden yoksun olmasının düş kırıklığının yaşar. Erkek ve kız çocuklarda sevgi objesi olan anne, erkek çocuklar için oedipal dönemde de yerini korur. Dönemin sonuna doğru, kız ve erkek çocuklar aynı cinsten ebeveynlerle özdeşim kurarak, kadınsı ve erkeksi davranışları, özellikleri kazanmaya başlarlar (Onur, 1997: 179–180). Dolayısıyla anne ve baba, kız çocuk ve erkek çocuk, gibi sosyal ilişkilerde kadın ve erkeği toplumsal cinsiyet ilişkiler kapsamında ifade edilebilir. Çünkü anlaşıldığı üzere kadınlar için erkeklerin yada babaların yada erkekler için kadınların yada annelerin sevgisi ile toplum içinde geliştirilen ilişkiler arasındaki bağlantı gözardı edilemez.

1930’ların ikinci yarısında, dişi ve erkek davranışları üzerinde yoğunlaşan Ralph Linton, rol teriminin önemi üzerinde durarak, kültürün üyelerine sunduğu rollerin çeşitliliğini vurguladı. Bu dönemde yapılan bir başka araştırmada işbölümünün cinsiyetler arasındaki ilişkilerini keşfetme çabası içine girmiştir. Etnographical Atlas’ta araştırmalarının sonuçlarını yayınlamaya başladı. Örneğin Okinawanlarda her iki cinsiyet çömlek yapımına katılır ve Dürzilerde sadece kadınlar, Korelilerde sadece erkekler çömlekçilik yapar. Bu durum bize her toplumda cinsiyet ayrımı esasına dayanan statülerin ve rollerin bulunduğunu hatta bu rollerin toplumdan topluma değişiklikler gösterebildiği gibi, aynı toplumda yer alan farklı sosyal kesimlerde bile birbirine benzemeyebileceğinin bir kanıtıdır. Belirli görevleri belirli cinsiyetle bağdaştırmanın evrensel biçimlerini bulma çabası geçerliliği olmayan sonuçlara yol açmıştır. “Antropologların, tekrarlanabilir, kesintiye uğratılamaz, tehlikeli olmayan ve basit tekniklere dayalı olarak düşük riskli ve eve yakın yerlerde yerine getirilecek görevler olarak, düşük toplumsal değerli olarak görelî değerleri kullanan tekniklerden daha çok değişime dirençli görevler olarak kavradığı iş, istatistiksel olarak kadınlarla bütünleştirilir”. Yüzyılın ortalarına doğru kadın faaliyetlerine olan ilgi giderek arttı. Bu kez modernizasyon gündemeydi. İlerlemenin önündeki engelleri saptamak amacıyla antropologlar araştırmalarında cinsiyet rolü düşük verimliliğin bir

nedeni olarak ele aldı (Illich, 1996: 110–112). Modernizasyon süreci zaman içinde aile yapısında da dönüşümlere sebep olmuştur. Ailelerin giderek çekirdek yapıya ulaştığını böylece ailede varolan bir takım ilişki tarzlarının da toplumda kültürel ortamda yeniden üretimi de sağlandı.

Yine bu yıllarda Talcoltt Parsons'un aile analizi muhafazakâr bir toplumsal bir cinsiyet sosyolojisinin temellerini attı. Bu sosyolojinin temaları çekirdek ailenin gerekliliği, cinsiyet rollere kişisel uyum güçlüğü ve aileyi en iyi durumda tutmaya yönelik müdahale teknikleriydi. “Aile” ve “cinsiyet rolü” nün bir bütün olarak ele alınmasıyla birlikte sürdürülen araştırmaların çoğunun merkezinde kadınlar olmuştur (Connell, 1998: 58). Cinselliğe yönelik geleneksel tutumlar 1960'lardan sonra güçlenen özgürlükçü güçlerle yakından bağlantılıdır. Hıristiyan öncesi inançlardan etkilenen kimseler, evlilik öncesi cinsel ilişkinin yanlış olduğunu düşünmüşler ve heteroseksüel davranış biçiminin dışına çıkılmasının varlığını kabul etseler de yinede bu eğilime karşı olmuşlardır (Giddens, 2000: 108–109). 1960'ların sonunda yeni feminizm ortaya çıkana kadar toplumsal cinsiyete yönelik kapsamlı bir ilgi uyanmamış; ilginin uyanmasından sonra görüşlerin merkezini Simone de Beauvoir'ın kadınlara hükmedilmesi sentezi oluşturmuştur. Beauvoir'e göre aşkın projelerdeki erkek tarzının övülmesi sorgulanmalıdır. O da bu tarzın genellikle kadınlara ve doğaya hükmedilmesini içerdiğini kabul eder (Connell, 1998: 59). Kadınların özgürleşmesi ve değişimleri ikincil cins olarak mevcut konumlarındaki değişimlerin gerek kamusal gerekse özel alanda görünürlük sağlayarak mevcut durumun kadınların lehine dönüştürebileceği feminist araştırmaların merkezinde yer almaya böylece başlamış bulunmaktadır.

“1970'ler de toplumsal cinsiyetin varlığını; başka bir ifadeyle, erkekler ile kadınlar arasındaki farklılıklar ve ayrılıkların biyolojik farklılıkla açıklanamayacağını, erkeklik ve kadınlıkla ilgili, kültürel açıdan egemen fikirlerin gerçekliğe ancak kabaca denk düşen stereotipleri temsil ettiklerini kanıtlamaya yönelik sosyolojik ve psikolojik çabalar vardı. Bu çalışmalar, toplumsal cinsiyetle ilgili düşünceler ve erkeklerle kadınların rolleri söz konusu olduğunda çeşitli kültürler arasında muazzam değişiklikler bulunduğunu ortaya koymuştu. Benzer doğrultuda, erkek ve kız çocukların, yetiştirilme biçimi, gençlik kültürü, istihdam kalıpları ve aile ideolojisi

alanlarındaki toplumsallaşma süreciyle yetişkin erkek ve kadınlara dönüşmelerini kapsayan araştırmalar yapıyordu. Yapısal düzeydeki araştırmalar ise, ev içindeki (dışarıda tam zamanlı çalışan erkekler ile kadınlar arasında bile görülen) eşitsiz işbölümüne, ayrıca iş türleri ile terfi olanaklarının belirlenmesinde cinsiyetin (bireysel hüneler ile vasıflardan çok daha fazla olarak) büyük rol oynadığı işe alma kalıbındaki ayrımcılıklara eğilmekteydi” (Marshall, 1999: 98).

Kadın erkeğin doğasında olmayan, doğuşan gelmeyip sonradan toplumsal yaşantı içinde oluşan farklılıklar beraberinde toplumsal cinsiyet tartışmalarını da getirmiştir. Toplumsal cinsiyet ile cinsiyet kimliği arasında oluşan farklılıklar, kadın ve erkek arasındaki biyolojik ayırmadan farklı olarak “kadınlık” ve “erkeklik” kategorilerinin toplumsal oluşumu toplumsal cinsiyet kavramını tartışmaların merkezine taşımıştır.

III. CİNSİYET FARKLILIKLARI: EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK SORUNU

Dünyanın bütün bölgelerinde sosyal, ekonomik, yasal ve siyasal haklar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri vardır. Bütün bu eşitsizlikler toplumsal cinsiyet indeksleri geliştirilerek somut olarak da saptanmıştır. Sonuçlarını ancak toplumlararası karşılaştırmalı araştırma ve gözlemlere dayanarak bütün dünya insanlarına genelleyebileceğimiz çok sayıda cinsiyetler arası farklılıklarla ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar sonucu ortaya çıkan kitle iletişim kuramlarından biri olan yetiştirme kuramına göre, kitle iletişim araçları, bireylerin yetiştirmelerinde ve yaşam biçimleri üzerinde en az kanaatleri önderleri kadar etkili olmaktadır Kitle iletişim araçları kanalıyla yayılan kültür endüstrisi, geniş kitleler tarafından kolayca anlaşılabilir, diyaloglardan çok imaja dayalı, şiddet ve cinsellik içeren programlar üretmektedir. Bu nedenle bireyler ve kitleler üzerinde güçlü etki oluşturarak onları olumsuz etkilemektedir. Erkek egemen zihniyetle, sorgulanmadan ticari amaçla yeniden üretilen kadına yönelik basmakalıp değer yargıları, iyi-kötü olarak, fakat her iki durumda da edilgen, kendi üzerinde söz hakkına sahip olamayan kadın imgesinin toplumun kollektif bilincine yerleşmesine katkıda bulunmaktadır (Işık, 2002: 85).

Kadın ve erkeğin toplumda varoluş biçimi bireyin yaşamını şekillendirir. Bebeğin içinde doğduğu toplum, onu, kadın ve erkeğe uygun gördüğü davranış kalıpları uyarınca

şekillendirir. Buna göre çocukların beslenme tarzlarından, giysilerine, oyuncaklarına, kitaplarına, çizgi filmlere, bilgisayar oyunlarına, okula ilk adımını attığında karşılaştığı ders kitaplarına dek her şey iki cinse uygun olduğu varsayılan imgelerle yüklüdür. Bu süreç çocukların edilgen ve zayıf kadın, etken ve güçlü erkek olarak toplumsallaştırıldığı bir süreçtir. Simone de Beauvoir'ın "Kadın olarak doğulmaz, kadın olunur." sözleri, erkekler için de geçerlidir. Çünkü toplum kadın ve erkek kimliklerini kurgular. "Dolayısı ile cinsiyet ayrımı, hiçbir zaman doğrudan doğruya, deyim yerindeyse işlenmemiş bir halde ortaya çıkamaz; her zaman bir hiyerarşi içinde erkek/dişi çiftini önceden içine alan bir yorumla ortaya çıkar (Agacinski, 1998: 36). Bireyler, kendilerine sunulan kimliklere uygun roller üstlenir. Böylece erkeğin sahip olduğu kimliği, kamusal alanda, kadınınkini ise ev içi alandaki yapıp ettikleri oluşturur. Toplumsallaşma sürecinde ise bireylerin toplumdan edindikleri iletiler aracılığıyla kadın ve erkek rollerinin neler olduğu ve bu özelliklerin her iki cinsin doğası olduğu bireylere benimsetilir.

Toplumun erkeklerden beklentisi, kamusal alanda varlık göstermesi ve akılcılığı her daim elde tutmasıdır. Böylesi bir toplumsallaşma süreci, erkeği duygusal davranışlar sergilemekten uzaklaştırmaya hizmet eder. Kadınlar için işleyen süreç ise bunun tam tersidir. "Nasıl ki erkek, ekonomi, politika ve bilgi alanları içinde gösteriliyorsa, kadın kategorisi de açıkça aile ve akrabalık yapısı içine yerleştirilmişti" (Davidoff, 2002: 235). Kadınlardan beklenen duygulu/zayıf olmaları, yaşam alanının sınırlarını ev, eş ve çocuklarla belirlemeleridir. "Kapitalizm, değişme dönük ürünlere kullanıma dönük ürünlerden dah aço kdeğe verdiği için, onun ideolojisi kullanım değeri alanını kadınlar dünyasını ve dünyayaya ilişkin özellikleri (duygusallık, bakıp, büyütme vb.) aşağılar" (Donovan, 1997: 161). Çalışan kadınlardan da toplumun belirli beklentileri vardır. Hem evde hem işte çalışan kadından kendi cinsiyet rollerine uygun olan işlerin yapılması beklenir. Buna bağlı olarak kadınların aldıkları eğitim dahi farklılaşmaktadır. Kadınlar daha çok kendileri için her iki alanda da, hem iş hem de ev, sorun yaratmayacak türden mesleklere yönelmekte ve bu konuda eğitim almaktadırlar. Bu durumda kadınları erkeklere daha bağımlı hale getirmektedir.

Kadınların üretim sürecine katılmalarının aile içindeki konumlarında yarattığı

değişiklikler, kamusal ve özel alanlardaki görünürlükler feminist hareketin temel hedeflerinden biri haline gelmiştir. “On sekizinci yüzyılda İngiltere’de doğan, cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal hareket” (Marshall, 1999: 240) olarak tanımlanmıştır. “Feminist hareket tarihsel açıdan I. Dünya Savaşı öncesi ve 1968 sonrasında olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Bu hareket ile birçok kadın bir araya gelmiş “daha önemlisi kadın-erkek eşitsizliğine karşı bir şeyler yapılması gerektiğini, bu konuda ilgisiz birçok kadına fark ettirmişlerdir. Feminizm 1968 sonrasında daha geniş bir tabana yayılma eğilimi göstermiştir. Günümüzde feminizm bazı vurgu farklılıklarıyla değişik ülkelerdeki çeşitli kadın gruplarınca benimsenmektedir”(İmançer, 1999: 156). Feminizm hareketi yalnızca cinsler arasındaki biyolojik farklar sonucu değil kültürel, ekonomik, siyasal farklarında olduğu bir kültürel bilinçlilikle doğmuştur. Feminizm hareketi öncelikle 19. y.y.da “eşit işe eşit ücret” sloganıyla ortaya çıktı. Çünkü sanayileşmeyle birlikte kadın ve çocuk işçiler erkek işçilerden daha düşük ücretle çalıştırılıyorlardı. Fakat bu söylem salt ekonomik olmakla birlikte daha sonra kültürel, sosyal ve siyasal boyutlar kazandı. Feministler asıl sorunsalı erkeğin kültürel hegemonyası olarak belirlediler. Fakat böylece kendi mitoslarını ürettiler. Kendilerini toplumsaldan soyutlayıp mistisize ettiler. Ya da maskülenleşerek kamusal alana sızma girişiminde bulundular. Atletik yapılı, kaslı ve erkeksi görünüşleriyle kadın artık medyada yer almaya başladı (Baudrillard, 2004: 175).

“Aktif felsefi tasavvura duyulan ihtiyaçla doğru orantılı olarak birçok çağdaş feminist filozof kadınların deneyimleriyle ilintili olan metaforlarla çalışmakta ya da kadınlıkla ilgili geleneksel göndermelere farklı yorumlar getirmektedir” (Kalnicka, 2006: 12). Dünyada genel olarak kadın hakları hareketleri artış gösterse de bireyin erkek olarak tanımlanması ve bunun iktidarda yansımalarına bağlı olarak, ekonomi, politika, sosyal yaşam ve aile yaşamı gibi birçok eşitsizlik beraberinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de getirerek, geniş bir etki alanına yayılmasını sağlamıştır. Özellikle kadının ekonomik bağımsızlığının olmadığı ve eğitim düzeyinin düşük ya da hiç olmadığı bölgelerde erkek egemen anlayışın daha baskın olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

A) RADİKAL FEMİNİZM

Radikal feministler kadınların kendi bedenleri üzerindeki denetimi önemine vurgu yaparak, bedenleri üzerindeki denetimi ele geçirmelerine dikkat çekmektedir. Radikal feministler kadının baskı altında olması ve kadın erkek arasındaki çelişkinin temelde aile kurumundan türediğini savunmaktadırlar. “Radikal feminist söylemde, tüm erkeklerin tüm kadınları tahakküm altına aldığı ve onlara zulüm yaptığını niteleyen bir kavram olan “ataerki”, kadınların toplumdaki konumunu açıklamak için kullanılır. Ataerkinin, erkeklerin kadınları doğuştan saldırgan bir eğilimle tahakküm altına almaya çalışmalarının sonucunda ortaya çıktığı düşünülür” (İrvan, 1997: 307). “Radikal feminizm, kadınların yeniden üretim üzerinde denetimlerinin patriyarkiyi ayakta tutmanın başlıca vasıtası olduğunu savunur” (Küçük, 1994: 109).

Radikal feminizm ile arasında benzerlikler bulunan Freud’un psikoanalitik kuramında varsayıldığı üzere kadın ve erkek cinsiyeti üzerindeki farklılıklar esasen biyolojiktir. Yani doğum ile birey bu özellikleri kazanmaktadır (Küçük, 1994: 108). Freud’un temsilcisi olduğu Psikoanalitik kurama göre; çocuklar, bazı psikoseksüel dönemlerden geçerek kişilikleri şekillenir ve cinsel gelişim de bu sürecin temelini oluşturur. Freud’un kuramının temellerinden biri olan Oedipus karmaşasının oluşumuna ve karmaşasına ilişkin açıklamalar bugün kuşkuyla karşılanmaktadır. Erich Fromm’a göre, Freud Oedipus’u bularak büyük bir hizmette bulunmuş, ama bu yaşantıyı cinsel bir olgu olarak görmesi yüzünden anlamını çarpıtmıştır. Oedipus temelde anneye cinsel bağlılığın değil, cennetsi ortama duyulan özlemin, güvenlik gereksinmesinin ve korunma isteğinin anlatımıdır. Öte yandan kadının kişilik gelişiminde penis özlemine baş yerin verilmesi de şiddetle eleştirilmiştir. Kadını doğası gereği bağımlı, özsever, mazoşist, içtenlikle sevme yeteneği olmayan, cinsel bakımdan da soğuk bir varlık olarak tanımlamak en azından tarihsel bir sınırlılık içermektedir. Freud kendi zamanının orta sınıf kadınının, ataerki erkeklerin cinsel tutumunun kaçınılmaz sonucu olan bu özelliklerini evrenselleştirmek yanlısına düşmüştür. Bütün kuramların içinde, ortaya çıktıkları çağın ya da dönemin bilimsel verilerini olduğu kadar kültürel önyargılarını da yansıtmak durumunda oldukları gerçeği kuramları incelerken gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktadır. Öte

yandan, bir kuramın bütün yönleriyle doğru ya da yanlış olamayacağı gerçeği de aynı derecede önemlidir. Freud, Fromm'un değişiyile, devrimci bir kuram yaratmaya çalışmış, ama çağının tutucu görüşlerinin etkisinden kendini kurtarmayı başaramamıştır (Onur, 1997: 179–180). İkinci eleştiri ise kuram maskülin organ üzerinde yoğunlaşmaktadır. Oysaki tam tersi de olabilirdi, aynı ihtimal kadınlık organını da üstün kılabilirdi. Üçüncü eleştiri ise Freud'un babayı en büyük otorite kaynağı olarak saymasıdır. Oysaki bazı kültürlerde kadının uygulamasında daha büyük görevleri vardır bu da çocuk için otoritenin yönünü kadına çevirebilir (Giddens, 2000: 104–105). “Radikal feminist ütopyalarda erkeklere yer olmadığı gayet açıktır. Kadınlar kendilerini tümüyle özgürleştirebilmeleri için erkeklerle ve erkek toplumuyla tüm ilişkilerini kesmeli ve kendi topluluklarını oluşturmalarıdır. Bu nedenle lezbiyenlik, kesinlikle gelecekteki siyasal tercihtir-kişisel olanın radikal biçimde siyasallaştırılmasının başka bir örneği” (Zoonen, 1997: 476).

Radikal feminizm, kadın erkek eşitliğini sağlamaya çalışan tüm argümanların yine erkekleri ön plana çıkardıklarını ve kadını ikinci konuma attıklarını düşünmektedir. Bu anlamda radikal feminizmin çözümü ise, kadın kadına ilişkiler, erkeksiz üreme yollarının araştırılması ve erkeklerin hormonlarına yapılacak bir müdahaleyle çocuk emzirebilecek hale gelmeleri olmuştur. Böylece kadın erkek eşitliğini sağlamaya çalışan diğer yaklaşımlara karşı bir tavır izlemiştir.

B) SOSYALİST FEMİNİZM

Yöntem olarak tarihsel materyalizmi kullanan sosyalist feministler, kadınların üretim sürecine katılmaları gerektiğini düşünürler. “ Sosyalist feminizm etnik farklılıklar, cinsel tercih, yaş ve fiziksel yetenek hatları boyunca ortaya çıkan diğer toplumsal parçalanmaları da birleştirmeye çalışmıştır, çünkü örneğin, siyah, lezbiyen ve yalnız bir kadının deneyimi, daha önceki toplumsal cinsiyet/sınıf modeline tam olarak uymamaktadır. Bu durum kültürel ve maddi koşulların etkileşimi biçimi konusunda henüz ikna edici bir açıklama üretemeyen aşırı derecede karmaşık ve uyumsuz bir kuramsal tasarımla sonuçlanmıştır. Giderek, ideolojinin kendisi temel çalışma konusu haline gelmiştir. Ekonomik koşulların karşısında aile, okul, kilise ve medya gibi ideolojik aygıtların göreceli

özerkliğini vurgulayan Althusser'in çalışmaları ve egemen ideolojinin nasıl sağduyu biçimini aldığını çözümleyen Gramsci'nin çalışmaları, sosyalist feminizm üzerinde özellikle etkili olmuştur" (İrvan, 1997: 310–311).

Sosyalist feministler kadınların sınıfsal ve ekonomik koşullarını da çözümlmelerine dâhil etmektedirler. "Emeğin yeniden üretimi" ve "evdeki emeğin ekonomik değeri" en temel kavramlarıdır (Zoonen, 1997: 479). Marksist ve sosyalist feminizmin ortak özelliği kapitalist dönemde kadın üzerindeki sınıfsal baskının önemini vurgulamak olmuştur. Marks, insan doğasının biyolojik, toplumsal ve ekonomik değerlerin birleşiminden doğduğunu savunmuştur. Ve insanlar iktidarın azınlık tarafından denetlendiğini sınıflı bir toplumda yaşamalarına rağmen liberal bir varsayımı kabul etmemiştir. Engels ise kadınların erkek egemenliğini girişlerinin kapitalizmden önce var olmadığını savunmuştur. Engels'in antropolojik araştırmaları kullanarak öne sürdüğü verilere göre üretimin haneden uzaklaşmasına bağlı olarak erkeklerin ücret karşılığında çalışmaları sonucu ailelerinin sermaye sağlamaları ve bu şekilde denetleme eğilimli gittiğidir. Sosyalist feministler, kapitalist üretim tarzının tarihsel olarak kavranmasının önemine dikkat çekmektedir. Marksistlerin bu görüşlerine karşı klasik Marksistler gerek kamusal gerekse özel alanda kadınların değersizleştirilmiş statüleriyle bağlantı kurmalarını eleştirmektedir (Küçük, 1994: 125–127). "Son zamanlarda, sosyalist feminizm etnik farklılık, cinsel tercih, yaş ve fiziksel yetenek hatları boyunca ortaya çıkan diğer toplumsal parçalanmaları da birleştirmeye çalışmıştır, çünkü örneğin, siyah, lezbiyen ve yalnız bir kadının deneyimi, daha önceki toplumsal cinsiyet/sınıf modeline tam olarak uymamaktadır"(Zoonen, 1997: 480).

Genel olarak Sosyalist feminizm ataerkil bir cinsel politikanın adı olarak tanımlanmaktadır. Kökleri 19. yüzyıla dayanmakta birlikte, daha çok 1960'lı yıllarda gelişen ve kadınlar için erkeklerle eşit sosyal ve politik haklar talep eden bir akım olarak bilinmektedir.

C) LIBERAL FEMİNİZM

1. dalga feminizm olarak da adlandırılan ve kadınlar tarafından yürütülen bu toplumsal ve siyasi mücadele daha çok Avrupa merkezli olarak gelişmiştir. Dile getirilen talepler itibariyle liberal bir toplumsal tasavvurdan yola çıkılmış ve kadınlar için siyasi katılım, ücretli çalışma ve eğitim hakkı istenmiştir. Eşitlik feminizmi olarak da tanımlayabileceğimiz bu hareket çerçevesinde kadınların, erkeklerin sahip olduğu haklardan eşit olarak yararlanma hakkı savunulmuştur. Bu çerçevede kadının özgürleşmesi kamusal alana çıkışla eşleştirilmiş ve siyasi mücadele bu problematik etrafında geliştirilmiştir. Aydınlanmacı liberal feminist teorinin anlaşılması için doğal haklar doktrinini incelemek gerekmektedir. Doğal haklar doktrinini erkekler geliştirdiği için, varsayımlarında; doğal haklara sahip olan kişiler olarak ailelerin efendileri olan erkekleri saymışlardır. Ancak doğal haklar geleneğinden gelen feminist kuramcılar kadınların birer vatandaş olarak, erkekler ile aynı temel haklara sahip birer “insan” olduklarını ileri sürmüşlerdir (Donovan, 1997: 16–23). Birinci dalga feminizm olarak geçen bu kadın hareketi oy hakkı, yasal eşitlik bakımından kadınların genel anlamda bir hak arama mücadelesidir.

Oy, eğitim ve mülkiyet hakları üzerinde yoğunlaşan birinci dalga feminizmi, kadınlar için bu alanlarda bir mücadele hareketini de başlatmıştır. 20. yüzyılın başlarına kadar bu alanda mücadele eden kadınlar daha çok siyah kadınlar yada kölelik karşıtları kadınlar idi. Fransa’da ise “eşit işe eşit ücret” gibi kadınların çalışma yaşamı üzerinde mücadele eden kadınlar vardı. Bu grup feministler mücadelesi sonucu 1915’de Versailles Antlaşması ve Milletle Cemiyetine “eşit işe eşit ücret” ilkesini de koymuşlardır. Böylece ABD, Almanya ve Rusya başta olmak üzere 21 ülkede kadınlara 1. Dünya Savaşı sonrası oy hakkı verilmiş oldu (Sönmez, 2006: 3-4). Liberal feministlere göre kadınların eşler ve anneler olmak üzere doğal bir takım stereotipleri toplumdaki eşitsiz konumunun göstergeleridirler. Cinsiyet rol stereotiplerinin cinsiyetlerine yönelik uygun davranış, görünüş, ilgiler ve yetenekler olarak ele alınmaktadır. Ve liberal feministlerin bu tür davranış kalıpları değerlendirmelerin merkezinde yer almaktadır (Zoonen, 1997: 473). Cinsiyetler arasındaki davranış ve özellik farklılıkları konusunda insanların kalıplaşmış algılayış

biçimleri vardır. İlk olarak Walter Lippman tarafından tanımlanan kalıpyargılar, kuşaktan kuşağa geçerek devam ederler. Dolayısıyla kültürel bir miras özelliği taşırlar. Kadın ve erkeğin toplumda varoluş biçimi bireyin yaşamını şekillendirir. Bebeğin içinde doğduğu toplum, onu, kadın ve erkeğe uygun gördüğü davranış kalıpları uyarınca şekillendirir. Bu süreç çocukların edilgen ve zayıf kadın, etken ve güçlü erkek olarak toplumsallaştırıldığı bir süreçtir. Bu durum zamanla 2. dalga feminizminde doğmasına sebep olacaktır. Çünkü ikinci dalga feminizmi aile ve toplumsal cinsiyete yöneliktir.

Simon de Beavoir'ın "kadın doğulmaz, kadın olunur" sözleri ikinci dalga feminizmi için adeta bir slogan haline gelmiştir. Çünkü bu cinsiyet rollerinin doğal olarak değil, zamanla toplum tarafından öğretilmiş olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı da netlik kazanmıştır (Sönmez, 2006: 4). Çünkü toplum kadın ve erkek kimliklerini kurgular. Bireyler, kurgulanan kimliklere uygun roller üstlenir. Böylece erkeğin kimliğinin ana çizgisini kamusal alanda, kadınınkini ise ev içi alanda yapıp ettikleri oluşturur. Toplumsallaşma sürecindeki iletiler aracılığıyla, söz konusu rollerin, her iki cinsin doğası olduğu benimsenir.

Donovan "feminist teori" adlı eserinde, aydınlanmacı liberal feministlerin etrafında birleştikleri temel düşünceleri şöyle belirtir:

"1- Akla inanç. Wollstonecraft gibi bazı düşünülere göre, Akıl ve tanrı neredeyse eş anlamlıdır. Birey aklı içinde tanrısal bir kıvılcım barındırır; bu kişinin vicdanıdır. Wright ve Sarah Grimke gibi feministlerin, gerçeğin en güvenilir kaynağının herhangi yerleşik kurum ve gelenek değil, bireysel vicdan olduğunun göz önünde tuttuklarını belirtir. Massachusetts Koloni'sinde anne Hutchinson (1591-1643) tarafından ifade edile benzer bir çatışma (antinomi) sapkın düşünce olarak damgalanmıştır.

2- Kadının ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğu inancı. Başka bir deyişle kadınların ve erkeklerin ontolojik olarak benzer oldukları inancı.

3- Toplumsal değişime ve toplumun dönüşümüne etki etmenin en iyi yolunun eğitim-özellikle eleştirel düşünebilmek için eğitilmek- olduğuna inanç.

4- Bireyin diğer bireylerden ayrı olarak gerçeği arayan, akılcı ve bağımsız bir

aktör olarak hareket eden ve haysiyeti bağımsızlığına bağlı olana yalnız bir varlık olduğu görüşü.

5- Sonuç olarak, aydınlanma kuramcıları, doğal haklar doktrinine bağlı kalmışlardır” (Donovan, 1997: 27–28).

“Liberal feminist akımını 19.yy’da kuramsallaştıran düşünürler: Mary Wollstonecraft, Frances Wright, Sarah Grimke, Elisabeth Candy Stanton, Sojourner Truth, Susan B. Antony, Harriet Taylor, J. Stuart Mill olarak sıralanabilir” (Sevim, 2005: 55). Wollstonecraft’a göre; gerçek anlamda eğitim ve eleştirel düşüncenin geliştirilmesi ile kadınların tinsel olarak yetişmeleri ve ruhsal olarak gelişmeleri mümkün olacaktır. Wollstonecraft, kadınların bazen ağaçları görüp, ormanı göremediklerini itiraf etmektedir. Frances Wright, Locke ve Bentham gibi ampiristtir. Wollstonecraft’la birlikte; boyun eğdirilerek aldatılan kadınlar, bu aldatmacayı eleştirel düşünce ile delegeceklerdir inancını paylaşmaktadır. Wright, diğer feministlerin aksine tanrı tanımazdır. Dolayısıyla dini kadınların bağımlılığının sürdürülmesinde en önemli güçlerden biri olarak gördü. Sarah Grimke, liberal düşünce içerisinde kadının bağımlı konuma itilmesine karşı geliştirilen en inandırıcı iddiaları ortaya koymuştur. Grimke; “kadının varlığını, tıpkı bir köle gibi efendisinin varlığında eriten korunak kavramının” ilk feminist eleştirisini yapmıştır. Grimke, kadınların özel alana ait oldukları ve kamusal sorunlarla ilgili akılcı düşüncülerinin uygunsuz olduğu fikrine karşı çıkarak, kadınları ve erkekleri kamusal ve özel alana yerleştirmenin geleneklerin keyfiliği ile ilgili olduğunu savunur. Grimke sonuçta: analizi olarak erkeklerin ve kadınların doğal olarak eşit ve ontolojik olarak aynı olduklarını varsayan aydınlanma düşüncesine dayanır. Elisabeth Candy Stanton, aydınlanma teorisini geliştirerek daha rafine hale getirir. O’na göre cinsler aynıdır ve eşit haklar hak ettiklerini iddia etmektedir. Stanton, o dönemin geçerli olan; kadınların zayıf, beceriksiz ve saf, dolayısıyla da erkekler tarafından dünyanın kötülüklerinden korunması gereken varlıklar olduklarını söyleyen “gerçek kadınlık kültü”ne karşı putları yıkmıştır. Stanton’un temel liberal tezi, birey olan kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için haklara sahip olmaları gerektiğidir. Susan B. Anthony, radikal feminist bir duruşu benimsetmek için doğal haklar öğretisinin ötesine gider. Kendisi bir kuramcıdan çok, siyasi

bir örgütleyicidir (Donovan, 1997: 37–50). Bir kısım liberal feministler ise toplumsal cinsiyet farklılıklarının psikolojik tarafıyla ilgilenmez. Haksızlıkların ve eşitsizliklerin rasyonel yol ile çözümlenebileceğini savunmaktadırlar. Bunun yanında diğer liberal feministler toplumsallaşma teorilerinden faydalanmaktadırlar. Sosyal psikologlar çocukların belirli toplumsal cinsiyet rollerini ayrı cinsten olanların davranışlarını taklit ederek öğrendiklerini savunurlar. Toplumsal öğrenme teorisyenleri ise bu cinsiyet rolü davranışlarının öğrenmesinde ödül ve pekiştiricilerin rollerini savunmaktadırlar (Zoonen, 1997: 482–487). Feminist akımlardan en çok yankı bulanı Liberal Feminizmdir. Bu akım liberal politiklardan beslenerek kadınların temel hak ve özgürlüklerini kullanmasında devlet müdahaleciliğini reddeder ve kadınların da erkekler kadar bu hakları kullanabilmesi gerektiğini savunur. Kadınlarla erkekler hayatta sorumlulukları eşit bir biçimde paylaşabilmelidir ve kadınlar kendilerini kamusal alandan soyutlamamalıdır.

Genel olarak bu akıma mensup düşünürler kadınları zihniyet gelişimi ve eğitimine vurgu yapmaktadırlar. Bunun dışında eleştirel düşünmenin ve sorgulamanın önemini vurgulamışlardır. Dinin ve geleneklerin kadınları kısıtladığını, var oluş alanlarını daralttığını öne sürmektedirler. Liberalist düşüncenin Aydınlanma etkisiyle ortaya çıktığını göz önünde bulunduracak olursak bu iddia pek de şaşırtıcı sayılmaz. Fakat bu akım bundan daha ileri gidememiş ve çok fazla teorik kalmış ve pratik hayatta işlevsellik arz etmemiştir.

D) KEMALİST FEMİNİZM

Cumhuriyet'in ilk onyılında bilinçli olarak yapılandırılan devletçi feminizmin düşünce şeklinin merkezinde olan inanışlar arasında Müslümanlığı benimsemeden önce Orta Asya Türklerinin cinsiyet eşitliği açısından altın yıllar yaşadığı öne çıkar. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, konuyu süratle milletler arası alana götüren ilk insan Atatürk'tür. Atatürk'ün kendine özgü bir kadın anlayışı vardır. Bugün dünya aydınlarının birleştiği ve Birleşmiş milletler teşkilatının yaymaya çalıştığı ileri düzeydeki görüşe daha o zamanlar sahip bulunmaktadır. 1923'te İzmir'deki konuşmasında şöyle der: “Şuna inanmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz herşey kadınların eseridir”(Göksel, 1988: 151). 22 Nisan 1935'te İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda “Milletler arası Kadın Kongresi”nin

toplanması için imkânlar hazırlamış ve kongreyi himayesine almıştır. Dünya çapında ünlü kadınların ve yazarların katılımını da sağlayan kongreye gönderdiği telgrafta “Siyasî ve içtimai hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim” ifadelerine yer vermiştir. Buna göre, Türk kadınının dünya kadınlarıyla ilişkilerinin alacağı şekil de Atatürk’ün “Türk Kadını’nın Dünya Kadınları’na elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz” ifadeleriyle belirlenmiştir (Göksel, 1992: 924–925). Bu sözlerini hayata geçirebilmek için Türk kadınına 1930 yılında yürütme, 1934 yılında yasama organlarına, kadınların seçmesi ve seçilmesini sağlamıştır. Böylece Türk kadınının siyasal etkinliklerde de kendini gösterme fırsatı doğmuştur. Atatürk, bu konuda yapılması gerekenleri şöyle belirtmiştir: “...Daha selametle ve daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır; büyük Türk kadınına çalışmalarımıza katkıda bulundurmamak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek. Türk kadınına ahlaki, bilimsel, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğinin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekçisi yapmak yoludur” (Karal, 1986: 57).

“Kadın hakları, uzun ve çetin mücadeleler sonucu kazanılmaktadır. Bu mücadeleler her ülke için farklılık göstermiştir. Henüz kadın hakları konusunda adımını atmamış ülkeler bulunmakla birlikte bu ülkeler için mücadeleler bütün hızıyla sürmektedir. Bu mücadelede Türk kadını, dünya kadınının yanında kendisini daha şanslı olarak görmelidir. Çünkü, Türk kadını, kadının toplumsal statüsünü değerlendirebilen, ve onların kadın olmaktan kaynaklanan haklarına sahip olmalarını gerekli gören Kemal Atatürk gibi bir lidere sahiptir. Türkiye 1924-1934 seneleri arasında Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’yi bir hamle ile İslami yasalardan kurtararak kadınların erkeklerle eşit haklar edinmesini sağladı. Böylece, Türk kadını, mücadele etmeksizin diğer Avrupalı milletlerde olduğundan çok önce eşitliğe kavuştu. Atatürk’ün Cumhuriyet devrimleri ile başlayan kadın hakları mücadelesi Türk kadını için bir ışık olmuştur. Atatürk devrimleri ile elde edilen haklar ile Türk kadını bu anlamda geleceğe de umutla bakmaktadır” (Doğramacı, 1992: 8).

Atatürk bir konuşmasında, Zaman ilerledikçe, ilim ilerledikçe, medeniyet devrimleriyle yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü gerçeklerine göre evlat yetiştirmenin güçlüklerini biliyoruz... Bugünün anaları için gerekli özellikleri taşıyan evlatlar yetiştirmek... Pek çok yüksek özelliği şahıslarında taşımalarına bağlıdır. Bu sebeple

kadınlarımız daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar" (Söylev ve Demeçler, 1997: 156) diyerek kadınlara vermiş olduğu değeri belirtir.

“Osmanlı döneminde, kadın, eğitim hizmetlerinden de yoksun bırakılmıştır. Ailede, erkeğin, hukuksal ve sosyal üstünlüğü kadını iyice güçsüzleştirmiştir. Böylece, poligami aileye girmiştir. Bunun sonucu olarak erkek, birden çok kadınla evlenebilme özgürlüğüne kavuşmuştur. Üstüne üstlük erkek, dilediği zaman tek taraflı bir irade ile eşini boşayabilme hakkını kendinde bulmuştur. Evlilik çağa gelmiş veya öyle düşünülmüş kız çocukları, erkek çocuklara nazaran, mirastan yarım pay alması hükmü getirilmiştir. Mahkemede kadın şahidin ifadesi, erkek şahidin ifadesinden değersiz kabul edilmiştir. Kadınlara ücretli çalışma hayatı kapalı tutulmuştur. Osmanlı dönemi Türk kadınının durumu Tanzimat'la bir nebze hareketlenmiş bulunmaktadır. Bu kıpırdanmalar bazı aydınlardan gelmiş, özellikle, yazarların edebi eserlerinde çizilen kadın tiplerinde Osmanlı toplumunun kadın anlayışına bir başkaldırı gözlenmiştir. Halide Edib'in, yaşamı boyunca kadınların haklarının savunulması için verdiği çaba ve bu çabayı haklı gören aydınların katkıları ile kadınların eğitimi konusunda önemli adımlar atılmıştır” (Doğramacı, 1992: 8).

Toplumların sosyal yapılarının sağlamlığının, kadınlarının iyi eğitilmişliği ile paralel olduğunu gözlemleyen Atatürk, Türk toplumu için aynı düşünceleri gerçekleştirmek üzere bütün yurt gezilerinde ve meclis konuşmalarında kadınların eğitimi konusunu dile getirmiştir. Millet Meclisi'nde “milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bunun gereklerinden biri de kadınlarımızın her bakımdan yükselmelerini temindir” (Doğramacı, 1992: 904) hitabında bulunan Atatürk, bir toplumun iki cinsten oluştuğunu hatırlattıktan sonra, bunlardan sadece birinin çağın gereklerine uymasıyla ilerlemenin yarım kalacağını belirterek sözlerini şöyle sürdürmüştür:“Bizim toplumumuzda bilim ve fen gerekiyorsa bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın elde etmeleri gereklidir. Kadınlarımız da bilim adamı, fen adamı olacaklar, erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim kademelerinden geçeceklerdir” (Oğuzkan, 1983: 115). Atatürk kadınlara verdiği değeri aşağıdaki sözleriyle de belirtir:

“Zaman ilerledikçe, ilim ilerledikçe, medeniyet dev adımlarla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü gerçeklerine göre evlat yetiştirmenin güçlüklerini biliyoruz... Bugünün anaları için gerekli özellikleri taşıyan evlatlar yetiştirmek... pek çok yüksek

özelliği şahıslarında taşımalarına bağlıdır. Bu sebeple kadınlarımız daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar” (Söylev ve Demeçler, 1997: 106).

Atatürk tüm söylevlerinde Kemalist reformların temelini atacak şekilde, kadınları yüceltici ve güçlerini arttırıcı anlamda sözler söylemiştir. Ancak tüm bu eşitlikçi ifadelerin dışında kadının en büyük görevinin analık olduğunu dolayısıyla gelecekteki erkek kuşakların daha iyi yetiştirilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Burada da yine cinsiyetler arası işbölümü göze çarpar (Arat, 1998: 53). Atatürk reformları genel anlamda türk kadınının konumunu toplumda belirginleştiren ve yücelten niteliklerde olsa da devlet destekli oluşları türk kadınına özgürleştirici anlamda değil daha iyi anne ve eş yapabilmek için uygun görülmektedir.

Cumhuriyet dönemi ideoloji bakımında tepeden tırnağa tüm özellikleriyle tek tip bir kadın imajı yaratılmaya çalışılmıştır. “Elbiselerinin boyu ve rengi aynı, giyecekleri giysilerin rengi adeta kanunla belirlenmiş, saçına resmi çerçevede biçim verilmiş bir kadın tipi oluşturulmuştur” (Çaha, 1996: 58). Dolayısıyla kadın hakları ile ilgili yapılan bütün hukuki düzenlemelerin yanı sıra, Türk kadınının kültür seviyesini yükseltip sosyal hayatta ve çalışma sahasındaki gerçek yerlerini almaları konusunda etkili çalışmalar yapılmıştır. Bu girişimler sonrasında, Türk kadını dünya kadınlarına örnek teşkil edecek ilerlemeler kaydetmiştir. Buna rağmen Cumhuriyet döneminde kadınları toplumda çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırabilecek olan çok sayıda hukuksal ve toplumsal düzenlemeler olmasına rağmen, bu düzenlemelerin görünürde kadınlar için yapıldığı halde türk toplumu kültürüne zarar vermeyecek şekilde düzenlendiği söylenebilir.

BÖLÜM II

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE CİNSİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

Dünyanın bütün bölgelerinde ilk çağdan günümüz toplumlarına kadar sosyal, ekonomik, yasal açıdan tüm toplumsal kurumlarda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çeşitli dönüşümler geçirerek varolmaktadır. Ancak, eşitsizliklerin varolduğunu iddea etmek için toplumsal cinsiyet temelli bir analiz yapmak gerekir ki bu da toplumsal cinsiyet perspektifini gerektirir. Böylece toplumsal cinsiyet ilişkilerinin her dönemde ne kadar etkili olduğunu vurgulayabilmek için önemini göstebilir. Bu sebeple cinsiyetin tarihsel dönüşümünün ilk toplumlardan postmoden toplumlara doğru dönüşümünün ele alındığı bu bölümde cinsiyet faktörünün zaman içinde kadınlar ve erkekler üzerinde yarattığı farklı etkileri ve bu durumun toplumsal cinsiyet faktörü ile nasıl ilişkilendirildiği, yarattığı sonuçları ele alınmaya çalışıldı.

I. GELENEKSEL TOPLUMDA CİNSİYET

Bir zamanlar, günümüz kadınının tatlı bir düş olarak gördüğü bir tarih kesitinde üstün durumda bulunan kadın yerini yalnızca on altı bin yıldır ataerkil bir düzene bırakmıştır. Uzantısı günümüze kadar gelen bu dönüşümü sağlayan etmen neydi? Tam bir milyon yıl, toplulukları yöneten, hayvandan insana geçişte en önemli rolü üstlenen böylece insan soyunu uygarlığın eşiğine getirmeyi başaran kadınlar nasıl oldu da soy zincirinin kadın tarafından hesaplanmasından vazgeçerek erkekler tarafından hesaplanmasına varan bu dönüşümü kabullenebildiler? Kadınların, kendi tarihlerini bilmeden sorunlarına da gerekli biçimde eğilebilmek mümkün olmadığı için tarihsel süreci incelemek gerekmektedir.

Andrea Michel “Kadınların tarihi her şeyden önce baskı altına alınışlarının ve bunun

gizlenişinin tarihidir” der (Michell, 1993: 125). Montaigne “bir cinsi haklı çıkarmak için diğerini suçlamak kolaydır” demiştir. Ayrıca Montaigne kadınlara yapılan haksızlıkları şöyle özetler:

“Kadınlar hakkındaki kanunları yapanlar yine erkekler olduğuna göre bunları kendi görüşlerine göre düzenlemişler; kadınları yakından incelemeye lüzum hissetmemişlerdir. Kadınlar ise bu kanunlara baş kaldırmakta, onları kabul etmemekte haklıdırlar. Yani bu kanunlar erkeklerin hilesiyle meydana gelmiştir. Tarafsız değildir” (Beauvoir, 1966: 95).

Ne var ki, tarihi yapanın kadın ve erkek olmasına karşın, tarihi yazanların erkek olması sebebiyle kadını daima nesne konumuna indirgemıştır. Kendi deneyimlerini kayda geçiren, geleneksel tarih içerisinde kadınların dövüşmediği savaşlar, kadınların yer almadığı antlaşmalar ve kadınların yer almadığı kurumları ele almışlardır. Böylece kadınlar uzun yıllar resmi kaynaklarda, istatistiklerde ve araştırmalarda özne olarak yer almamıştır.

Antropolojik, sosyolojik araştırma literatüründe kadının tarihsel süreçteki kimlik oluşturma çabalarına önemli ölçüde yer verilmiştir. Antropolojinin kurucusu Lewis Henry Morgan “Eski Toplum” adlı yapıtında tarihi Yabanıllık, Barbarlık ve Uygarlık olmak üzere üç döneme ayırır. Yabanıllık, tarih öncesine ilişkin bir milyon yıllık bir evreyi kapsar. Barbarlık yazının bulunuşuna kadar devam eder ve uygarlık ise yazının bulunuşundan günümüze kadar devam edegelen bir dönemdir (Morgan, 1986: 77). İlkel toplumda kadının yerinin önemli ve saygın olduğunu ifade eden bir başka yazar da E. Reed olmuştur. “Kadının Evrimi” adlı eserinde şunları yazıyor:

“Yabanıl toplum konusunda araştırma yapan ilk bilim adamları, bizimkinden tümüyle farklı bir toplumsal yapıyla karşılaşmış ve buna kendileri de çok şaşırılmışlardı. Bu araştırmacılar, ana soylu akrabalığa dayanan ve en önemli rolün kadın tarafından oynandığı bir klan ve tribü dizgesini saptadılar. Bu bulgu, baba ailesi ve erkek üstünlüğü ile belirlenen çağdaş toplum uygulamasına büyük ölçüde ters düşmekteydi. Bu araştırmacılar daha başka şaşırtıcı uygulamalarda yaptılar. Yabanıl toplumlarda toplumsal ve cinsel ilişkilerin, ortaklaşa üretim ve ortak mülkiyet uygulaması sonucu eşitlikçi bir nitelik gösterdiğini gördüler. Bu özelliklerde özel mülkiyet ve sınıf ayrımına dayanan çağdaş toplum anlayışına ters düşmekteydi. Demek ki kadınlara onurlu bir yer

veren anasoylu klan dizgesi, her iki cins insanında eşitlik içinde yaşadığı, baskı ya da cins ayrıcalığı görmediği bir ortaklaşmacı (kollektivist) düzendi” (Reed, 1982: 14).

E. Reed ilkel toplumun erkeği ile çağdaş erkeği ise şu şekilde karşılaştırmaktadır:

“İlkel toplumun erkekleri, kadınların yaptığı işleri, çağdaş erkekler gibi küçümsüyor değillerdi. Erkeklerin, sonunda evlenmeye bağımlı olmaktan kurtulmaları ve daha üst düzeyde emek etkinliklerinde bulunmaya başlaması, kadınların yaptıkları teknolojik ilerlemeler sayesinde olmuştur” (Reed, 1982: 176).

Peki, ama bu tarihsel akış içinde kadının üstünlüğü, yerini erkeğin egemenliği üzerine kurulu bir topluma nasıl bıraktı? İlk çağdan günümüze kadar gelen düalist bölünmelerin temelini daha iyi anlayabilmek için ataerkil yapının bilinmesinde fayda bulunmaktadır.

Düalist ayrımların en belirginini olarak ortaya çıkan kamusal-özel ayrımı, modernitenin kadının cinsiyetini toplumsal olarak değerlendirmesinde çok önemli bir rol oynadı. Toplumsal cinsiyeti şekillendiren modernite, patriarkal mirası da kullanarak, kapitalist modernliğin sosyal işbölümünü şekillendirmek adına, kadının asli rollerini annelik, eşlik ve ev kadınlığı olarak belirleyip onu özel alana hapsedti. Kapitalizmin çalışan erkeğinin işini kolaylaştıracak olan kadın, sisteme ancak tamamlayıcı rolleri ile katılabilecekti. Bu doğrultuda cinsiyetçi rol beklentileri, kapitalist sistem için oldukça işlevseldi (Donavan, 1997: 161). Anaerkil toplum düzeninin başlangıcında metal henüz bilinmemekteydi. Üretim araçları henüz taş ve kemikten yapılmaktaydı. Yüzyıllar sonra insanoğlunun metal ile tanışması aynı zamanda ataerkil düzenin habercisi sayılıyordu.

Çiftçi topluluklarda kadınların itibarlı olduklarını görüyoruz. Hem evde hem de tarlada çalışmak zorunda kalan kadın böylece aile hayatında bir üstünlük elde etmekteydi. Bu yaptıklarını başkalarıyla değiştiren kadın böylece ticaret işlerini de elinde bulundurmaktaydı. Ancak bu durum zamanla erkeklerin zaferiyle sonuçlandı. Taş devrinde tunç devrine geçiş ile birlikte erkek kendi gücünü keşfetmeye başlamıştır. Aletler yapması ile erkek tabiatın etkisinden kurtularak akıl çağını da başlatmış oluyordu.

Tarihte devrim yaratma işlevi üstlenen, tüm hammaddelerin sonuncusu ve en önemlisi olan demir insanlığın hizmetine bu çağlarda girmektedir. Demir geniş alanlarda tarım yapmayı ve ormanların temizlenerek tarıma elverişli hale getirilmesini sağlamıştır. Demir insanoğluna, taşın ve diğer metallerin hiçbirisinin dayanamayacağı sertlik ve keskinlikle araç ve gereçler bağışlamıştır. Demirin tarım araçları haline dönüşmesi, yavaş yavaş besin toplayıcı toplumdaki hayvancılık ve tarıma dayalı topluma geçişi sağlamıştır. Bu geçiş erkek gücüne gereksinim duyduğu için toplumda erkeğin işlevinin ve saygınlığının artmasını da getirerek ataerkil toplum düzeninin de habercisi olmuştur (Özbay, 1997: 25).

Yerleşik yaşama geçen toplumlarda ekonomik anlamda da bir değişim meydana gelmiştir. Bu ekonomik değişim kadın ve erkeğin toplumdaki rollerini de etkilemektedir. Yeni birtakım işkollarının toplumda oluşmaya başlamasıyla birlikte erkeğin toplumdaki statüsü kadınlıkine göre giderek güçlenmiştir. Çünkü erkeklerin daha çok fiziksel güç gerektirecek işlerde yoğunlaştıkları ancak bunların kadınların ev içi işlerde görev aldıklarını görmekteyiz. Böylece yerleşik düzen, oluşan bu yeni işbölümü ile birlikte aynı zamanda ataerkil bir aile düzenini de getirmiş oldu.(TİSK, 2002: 6-7). Bu geçiş erkek gücüne gereksinim duyduğu için toplumda erkeğin işlevinin ve saygınlığının artmasını da getirerek ataerkil toplum düzenini getirmiştir.

Bakır, bronz ve demirin keşfi ile daha sonraları madeni alet ve silah yapımı, başlıca kar ve varlığını sürdürme kaynağı haline gelen savaş, erkeğin zaferini getirdi, eski iş bölümünü alt üst etti, kadının ev içi görevlerini ikinci plana attı. Özel mülkiyetin yayılmasıyla, değerli eşyanın aile içinde birikimiyle ve devamlı artan zenginleşme arzusuyla varlıkların devri sorunu ortaya çıktı. Erkek, kadın hegemonyasını kaldırmak için var gücüyle çalıştı (Marx vd. 1979: 16-26). Yani esasen kadınlar günümüzden yüzlerce yıl önce, orta neolitik çağın başında, sabanla yapılan tarımın, toplayıcılık ve avcılığın yerini almasıyla baskı altına alındılar.

Tarihsel gelişme içinde Eski Mezopotamya'da ortaya çıktığı görülen ataerkil sistem, kendini karmaşık hiyerarşik ilişkilerin işlevsel sistemi olarak meşrulaştırdıktan sonra

toplumsal, ekonomik ve cinsel ilişkileri dönüştürmüş ve bütün düşünce sistemlerine egemen olmuştur. Dolayısıyla toplumda özellikle cinsiyet kimlikleri ve rolleri konusunda bir dizi ön kabulün yerleşmesine neden olmuştur. Bu ön kabullere, erkeklerin “doğal olarak” daha güçlü ve akılcı olmaları, kadınların ise “doğal olarak” daha zayıf, akıl ve rasyonel yetenekler açısından daha zayıf olmaları, erkeklerin rasyonel zihinsel yetenekleriyle dünyayı yorumlamaları ve düzene sokmaları, kadınların ise, çocuk doğurma ve yetiştirme yetenekleri ile günlük yaşamın ve türün yeniden üretilmesi gibi, örnekler verilebilir (Berktaş, 1996: 27). Ataerkil sistem, toplumda bir cins olarak kadınların tabi olması ve boyun eğmesi sonucunu doğuran kurumsal, kültürel düzenleme ve uygulamaları belirtir. Ataerkillik, genel anlamı ile kullanıldığında, erkek iktidarı anlamına gelmekle birlikte, ataerkil sistemin örgütlenmesinin ve uygulanmasının tarihsel ve kültürel olarak farklılıklar gösterdiğini göz ardı etmemek gerekir. Tarihsel ve kültürel farklılıklar göz ardı edildiğinde, bu kavramı “cinsiyetçilik” ile eşanlamlı olarak kullanmak tehlikesiyle karşılaşılabilir. Ataerkillik kavramı, yalnızca kadın emeğinin değil, aynı zamanda kadının cinselliğinin, bedeninin ve doğurganlığının denetlendiği bir toplumsal sisteme gönderme yapmaktadır. Bu sistemin özünde ise, bir cins olarak erkek çıkarlarının korunması yer almaktadır. Bununla birlikte ataerkil sistemin varoluşu, erkeklerin iradelerinden bağımsız nesnel bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sistemin bir uzantısı olarak ataerkil aile biçimi de, baba/erkek soyuna ve otoritesine dayanan ve mülkiyetin babadan oğla geçişini meşru olarak güvence altına alan bir aile biçimi olarak şekillenmektedir (Berktaş, 1996: 24). “Ataerkillik yalnızca, erkek akrabalığına ve babanın gücüne dayalı bir aile biçimini anlatmaz. Söz konusu terim aynı zamanda kaynağını babanın iktidarından alan her tür toplumsal yapıyı anlatmak için de kullanılır. Tarihsel olarak ataerkillik, Orta Doğunun her tarafında, tunç çağında görünürlük kazanır. Tabii bu, kadınların değiş tokuşunun Doğu’da olsun batıda olsun çok daha eski bir tarihte başlamış olabileceği gerçeğini dışlamaz. Ancak mutlak iktidar anlamında bir iktidar sistemi olarak ataerkillik, kesin şeklini ve etkinliğini biraz daha sonra. Gerçek bir din devriminin ardından kazanacaktır”(Badinter, 1992a, 86–87). Bu ataerkil ön kabullerin toplumda yaygınlaşması ve meşrulaşmasında önemli etkenlerden biri de tektanrılı dinlerin kutsal metinlerinin bunları dogmalarına bütünleşmiş ve bunlara tanrısal bir nitelik ve değişmezlik kazandırmalarıdır.

Tek tanrılı dinlerin kutsal metinlerini, tarihsel ve toplumsal açıdan incelemeye giriştiğimizde, bunların içinde doğdukları toplumların ataerkil maddi koşullarıyla bağlı olduklarını, karşılında da ataerkil çerçeveleri pekiştirici etki yaptıklarını görüyoruz. Söz konusu üç dinsel gelenek arasında ortak özellikler kadar elbette farklılıklar da vardır. Tek Tanrılı dinler, kadının ikinciliğini doğal kabul ederek onun bedeninin denetlenmesinin meşru gerekçe saymaktadır (Berktaş, 2000: 212). Monoteizme birlikte kutsallığın erkeğe atfedildiği, kadının aşağı statüye itildiğini görürüz. Hıristiyanlık, İslamiyet veya Yahudilik her üç dinde de kadın sembolik düzeyde bedeni temsil eder. Bu dinlerde kadın bedeninin günahkâr yanı ağır bastığı için, bedenin denetlenmesinin zorunluluğu vurgulanır. İslamiyet'te cinselliğin sembolü olan kadın, toplumsal düzen için yıkıcı sayılmıştır.

Yahudilik ve hıristiyanlık dinlerine baktığımızda da erkek egemen bir durum ile karşılaşılmaktadır. Aslında Ademin ilk günahı işleme nedeni olarak Havva'nın suçlu gösterilmesi ve hatta Havvanın şeytan ile özdeşleştirilmesi tüm mitlerde anlatılmaktadır. Böylece hem Musevilik hemde Hıristiyanlık dininde kadın erkeği baştan çıkarıcı bir varlık olarak gösterilerek adeta şeytan ile özdeşleştirilmiştir. Böylece kadın toplum tarafından dışlanmaya başlamıştır. İslamiyet de bir takım kurallar ile kadını baskı altına alarak kadını toplumdan soyutlamıştır (Göktaş, 2005: 25–26).

Erkek üstünlüğü, on emirden birinde şu şekildedir: “Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun karısına yahut kölesine yahut cariyesine yahut öküzüne yahut eşeğine yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin” Buradan anlaşıldığı üzere kadın köle, hayvan ve cariyeler arasında yer almaktaydı (Tayanç, 1981: 39). Bundan beş yüz yıl öncesine kadar Avrupalılar, Ahd-i Atik (Yahudilerin kutsal kitabı) bakarak erkeğin kaburga kemiklerini kadınınkinden bir eksik sayıyorlardı. Belçikalı Anderson Vasebius, kadın ve erkek kaburga kemiklerinin eşit olduğunu ortaya koyunca herkes şaşırmişti.

İslamiyet de, erkeğin kadından üstün olduğunu kabul etmiştir. “Erkeklerin meşru suretle kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınlarında onlar üzerinde (hakları) vardır” denmişse de, erkeğin üstünlüğü vurgulanır. Örneğin en-Nisa suresi/ayet 34'te “erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler” demektedir. El-bakara suresi /ayet 223'te ise “kadınlarımız

sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza, dilediğiniz gibi, gelin” denmektedir. Böylece kadına salt cinsel obje gibi bakılmaktadır (Tayanç, 1981: 63–64). Dinsel inanışlar, mitler, toplumsal yapılar, kadın imgesinin oluşumunda ciddi pay sahibidirler. Dinsel inanışlar ataerkil yapıyı güçlendirici yönde etki yaparak “kadın”ın ikincil ve aciz bir varlık olduğu şeklinde bir kanı oluşmasına yardımcı olmuşlardır. Mesela bu durumu somutlaştırmak adına bir Sümer destanı olan, İlkçağ Orta doğusu’nun günümüze ulaşabilmiş en ünlü destanı olan Gılgamış Destanı iyi bir örnek oluşturmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinden olan "Deli Dumrul"da, Dumrul canının yerine can bulma çabasına girince bunu kadınından bulmuş, kadın ona hiç çekinmeden canını vereceğini söylemiştir. Yine Türk kültüründe destan kahramanları iyi ata binen, iyi kılıç kullanan, iyi savaşıp kadınlarla evlenmek istemektedir. Nitekim Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek hikâyesinde yer alan "Banu Çiçek" bunun en güzel örneğidir. Dede korkut hikayelerinde dört tür kadın bulunmaktadır. “ Evin dayacağı” olan kadın , “Solduran kadın”, “ Dolduran kadın” ve “Denildiğinden de bayağı kadın” bu kadın türleridir. “Evin dayacağı olan kadın, erkeğin yerini tutabilme gücünü gösterir. Solduran soy, nankörce davranan kadın, bir kötü örnek olarak tanıtılmaktadır. Dolduran soy’da kadının tembelliği, dizini basıp oturması ve dedikodu yapması eleştirilmektedir. Denildiğinden bayağı kadın ise bütün kötülükleri, toplumun iyi olarak saymadığı bütün davranışları üzerinde bulundurur” (Binyazar, 1996: 59-61).

Üzerinde yaşanan coğrafyanın kültürel yapısı ve yaşam pratikleri de bu yapıya ilişkin imgeler içerir. Delaney’in bir Orta Anadolu köyünde yapmış olduğu geniş boyutlu araştırma bu imgelerin kökenine ilişkin bir inceleme niteliğindedir. Örneğin tohum ve toprak metaforlarını ele alırken bunların masum iki imge olduğu düşünülebilir. Ancak Delaney’e göre bu iki imge arasında hiyerarşik bir ilişki vardır; erkeklere atfedilen yaratıcılık ve hayat verme gücü onları simgesel olarak Tanrıya yaklaştırırken, kadınların besleyici rolü onları Tanrı tarafından yaratılanla yani dünya ile eşleştiriyor. Delaney sünni bir Orta Anadolu köyünde yaptığı saha çalışmasından yola çıkarak, “yaratılış”la ilgili inanış ve sembelleri ve bunların köylülerin beden, cinsellik evlilik, yeme-içme ve zaman-uzam algılamaları ile hanenin yeniden üretimindeki işbölümü ve milliyetçilik retoriğinin şekillenmesindeki rolünü incelemiştir (Berktaş, 2000: 34–35). Kandiyoti geniş

karşılaştırmalı bir perspektiften bakarak Türkiye’yi Ortadoğu’nun, Güney ve Doğu Asya’nın büyük bir bölümüyle birlikte otoriteyi erkek soyundan devam eden geniş aile içerisinde yaşlı erkeğin elinde bulundurduğu klasik ataerkilliğin tarihsel bölgesi içine yerleştirmiştir. Ataerkilliğin bu biçimine özgü yapısal özelliklerini ise şu biçimde sıralamıştır: saygınlık kalıpları yaşa bağlıdır, kadınlar ve erkekler için farklı hiyerarşiler söz konusudur, cinslerin faaliyet alanları ayrılmıştır ve son olarak kadınların emeğine ve üreme kapasitelerine, evlenerek dâhil olduğu erkek soyu tarafından el konulmasıdır. Kandiyoti’ye göre kadınlık ve erkekliğin kültürel tanımları, psikolojik ayrılmayı kalıcı bir şekilde pekiştirme ihtiyacını arttırmaktadır. Ona göre bir toplumda erkek üstünlüğüne dair iddialar ne denli güçlüyse erkeklerin buna uymaları o denli güç olur. Bir erkeğin erkekliğini ispatlaması, erkekliğini kaybetmesiyle ilgili sürekli bir kaygıyı beraberinde getirir. Bu kaygının varlığı ise bir yandan Türkiye gibi kadın cinselliğini denetim altında tutup diğer yandan erkeklerin erkeklik becerilerini sürekli teşhir etmelerini gerektiren bir kültürde çok şaşırtıcı değildir. Bu kaygı özellikle kadının davranışı erkeğin “şerefine” yönelik bir saygısızlık olarak yorumlanırsa, şiddet aracılığıyla kadına boyun eğdirme olasılığına neden olmaktadır (Kandiyoti, 1997: 75). Ataerkil yapı şüphesiz sadece kadınları değil erkekleri de bazı roller içine sokmaktadır. Horrocks, ataerkil erkekliğin getirdiği bedelleri şöyle sıralıyor:

“Ataerkil erkeklik erkekleri sakatlar. Bizim toplumumuzda bildiğimiz biçimiyle erkeklik, kendini tahrip eden bir kimlik gerektirir: derinden mazoşist bir kendini inkâr, benliğin yoksullaşması, hayatın zenginliklerine sırt çevirmek Erkekliğin gereklerine uyan bir erkek olsa olsa yarı-insan haline gelir. Erkek olmak için sanıyorum en hassa yerimi tahrip etmem gerekir: duyarlılığımı, kadınsılığımı, yaratıcılığımı, hissettiğimden daha güçlü daha güçsüz durmam beklenir” (Nagel, 2000: 65).

Tarih boyunca kadına verilen roller, işlevler ve imgeler zaman içinde “kadın olmak” sorununu ortaya çıkardı. Mitlerden, dinlerden, törelerden, yaşama biçimlerinden kaynaklanan ve ekonomik ve politik inançlar ile desteklenen bu roller, işlevler ve imgeler kadının fizyolojik özellikleriyle bağlantılı değildir (Oral, 1996: 80). Sonuçta, kadına yüklenmiş olan rollerin birçoğu değersizleştirilmiş ve ikincil, önemsiz roller olarak görülmüştür. Bu bakış açısının temelinde erkek iktidarını sağlamlaştırma ve bu iktidarın

hükmeden, üstün bir yapı olduğuna dair inancı sağlamlaştırma çabası içinde olan ataerkil yapı karşımıza çıkmaktadır. Böylece kadın bedeninin denetlenmesi, ilk ve her şeyden önce erkeğin onuru ile ilintilendirilmiştir. Bu bozguncu konumdan ancak kamusal alandan uzaklaştırılarak, özel alanın nesnesi olarak çıkarılabildi kadın. Çocuk doğurmak ve ev gibi özel alan ve yeniden üretim işleri kadına giydirilmiş bir roller bütünüydü adeta. Kadının günümüz Türkiye'sinde de daha henüz ikincilikten kurtulamamış olan konumunun kökenleri ataerkil toplum yapısına dayanmaktadır. Şüphesiz bu yapıyı perçinleyici bir unsur da dinsel inanışların yorumlanış tarzıdır.

II. MODERN TOPLUMLARDA CİNSİYET

Durkheim'den beri insan bedeni sosyal ve kültürel anlamların önemli sembolü kabul edildiğinden, bedenlerimiz aynı zamanda benliklerimizin ve kimliklerimizin dışa vurumları olarak görülmüştür. Bunun için sosyal düşüncede beden, toplum halinde varolmanın koşulu olarak, kontrol edilmesi zorunlu görünen ilk ve merkezi güç olarak algılanmıştır. Bedeni kontrol etmek toplum olmak ve kalmak için benliklerin ve kimliklerin kontrolünü de zorunlu kılmıştır. Aksi halde doğa durumuna geri dönmek söz konusu olabilirdi. Bu itibarla en önemli bedensel işlev olan cinsel içgüdülerin özgürleşimi, sosyal düşüncede doğa durumuna geri dönmenin dolayısıyla toplumsal istikrarsızlığa yol açmanın sebebi olduğu kadar, bedensel kontrolün gerekçesini de oluşturmuştur.

“Toplumsal cinsiyet boyutu içinde öngörülen, sosyal olanın biyolojik olanı bir veri olarak alıp onu yeniden şekillendirmesidir. Bir anlamda cinsiyetlerin, toplumsalındaki eylem sınırlarını belirleyen bu şekillendirmenin temelinde Connell'e göre (1998: 111), toplumsal cinsiyete özgü yapıları işaret eden ve modernitenin özünü yansıtan kültürel taban yer alır. Elbette toplumsal cinsiyetleri ayırmayan sadece onların rolleri değildir. Çünkü toplumsalın alıp şekillendirdiği nesne (biyolojik olan), kadın ve erkek bedenleridir. Dolayısıyla adı geçen şekillendirmeye bedenler de dâhil olur ve bu durum toplumsal cinsiyetler arasındaki ayrımı, kültürel olarak belirginleştirir. Zira modernite içindeki hâkim kültür, kamusal alan ile özel alanın niteliklerin belirlerken, bu alanlarda araçsal akıl ile karşıtı duygusal bedene vermiştir. Aydınlanma geleneğinde

akıl arakasında kalan beden, şimdi erkeğin arkasında kalan kadınla aynı konuma gelmekte ve sonuçta öteki olan kadının yine öteki olan bedeni olmaktadır”(Nazlı, 2006: 12–13).

Giddens’in “plastik cinsellik” diye adlandırdığı üremenin ihtiyaçlarından kurtulmuş, merkezsiz cinsellik kavramı kadın cinselliğinin erkek denetiminden kurtulması anlamına geliyordu. Plastik cinselliğin kökenleri 18. yüzyılın sonlarında bir yerde, aile büyüklüğünü sınırlama amacıyla başlatılan eğilimdedir. Plastik cinsellik, bir kişilik özelliği olarak işlenebilir ve bu anlamda içsel olarak benlikle bağlıdır. Aynı zamanda -ilkesel olarak - cinselliği fallusun hükmünden kendinden fazla emin erkeklerin cinsel tecrübelerinin baskısından kurtarır. Kadınların cinselliğinin erkeklerin kontrolü altında olması modern toplumsal hayatın arızı çehresinden fazla bir şeydir. Bu kontrol yıkılmaya başladıkça erkek cinselliğinin zorlayıcı yönünün daha açıkça ortaya çıktığını görüyoruz ve bu kontrolün azalması kadınlara yönelik erkek şiddetinin artmasını da doğuruyor (Giddens, 1994: 8–9). “Ataerkilliğin ölümü ikili bir alt üst oluşun sonucudur: ilk olarak baba saygınlığını yitirdi, ikinci olarak Havva oyunun kurallarının değişti. 18. ve 19. yüzyıllar babayı ona kanat geren kutsal sağdıçından yoksun bırakmıştı, 20. yüzyıl ise ahlaki otoritesiyle ekonomik iktidar tekeli elinden aldı”(Badinter, 1992a: 171–172). Sonuçta öteki olan kadının yine öteki olan bedeni olmaktadır. Artık hem akıl hem de beden cinsiyetlendirilmiştir. Bu noktada öteki olarak belirlenen beden, cinselliği ve duyguları temelinde kontrol boyutunun içine dâhil edilmiştir. Kadın bakış açısının en önemli tespitlerinden biri kuşkusuz ki modern cinsiyetçi toplumların kadın bedeni ve cinselliği üzerine kurduğu baskı ve denetim mekanizmaları ile varolduğu ve bu sayede kendini yeniden ürettiğidir.

“Modernitenin egemen kıldığı akıl, insanın ortak bir özelliğidir. Fakat tüm insanlar arası ortak özellik ve buna dayalı eşitlik durumunda olduğu gibi, bazı insanlar diğerlerine göre daha eşittir. Nitekim Bauman’a göre bu kabullenme temelinde akıl sahibi olanlar bulgularını, kendi bulgularını kendi başlarına bulamayanlara aktarmalı ve bunu bilen otoritesi ile yapmalıdırlar. Aktarımın iletildiği insanlara bu aktarım, sahip olunan otorite temelinde yasa olarak gelir. Modernite için zaten insan, sadece tek bir güce –iktidarın yasama gücüne- tabi kılınan ve o güç ile harekete geçirilen kod adıdır. Bu nedenle de modernite içinde ortaya çıkan umut, hırs ve öz güvenle dolu olma

durumunu işaret eden egemenlik dürtüsü cehaletten, dar görüşlülükten kurtulmayı ve bu yolda oluşturulan düzene, düzen dışıların uydurulması amacını gütmektedir. Bu süreç aynı zamanda akli sahibi olanlarla ötekilerin ortaya çıkış sürecidir. Modernite içinde kurallar ile tanımlanan varlık alanı, bu kurallar aracı ile anlamlara da kavuşur. Şeylerin ve edimlerin anlamlara sahip olması, öteki şeylerin ve edimlerin sahip olmadığı anlamlara, sahip olmaları temeline işler. Ötekilerin ortaya çıkışını teorik olarak zorunlu kılan bu görüş, modern toplumun cahillerini oluştururken, öteki olarak kadını da oluşturmuştur. Modernitenin, kadını ve bedenini öteki olarak kurgulaması, birbiri üzerine eklenen düalist, toplumsal cinsiyet ve kontrol boyutu üzerinden açıklanabilir. Modernite kadını ve bedeni, kurallar aracılığı ile anlamlara kavuşan varlık alanına yerleştirirken, bu üç boyutun çeşitli derecelerde etkinliği ile her ikisini de öteki olarak oluşturmuştur” (Nazlı, 2006: 11).

Erkek iktidarını sarsan bu gelişmeler şüphesiz ki kadın üzerinde yoğunlaşan bir şiddeti getirmiştir. Günümüzün gelişmekte olan teknoloji sayesinde doğurganlık ve bedenlerini kontrol edebilen kadın, aynı zamanda erkek iktidarını sarsabilecek etkiye sahip olan bu gelişme ile üzerinde yoğunlaşan şiddetide getirmiştir.

III. POSTMODERN TOPLUMDA CİNSİYET

Fransız postmodernist Derrida dilsel yapı üzerinde dururken terimler arasındaki egemenlik ilişkilerine dikkat çekmektedir. Derrida, terimlerden biri egemen bir durumda ise diğer terim buna bağlı olarak ikincil bir duruma düşeceğini savunmaktadır. Modern toplumlardaki ve dolayısıyla modern batı felsefesi diyebileceğimiz bilim anlayışında akıl-duygu, varlık-yokluk, zihin-beden, erkek-kadın gibi bir takım kavramlara dayanmaktadır. Aynı zamanda yapıbozumu olan Derrida yapıbozum ile postmodern durumu betimlemek istemiştir. Yapıbozumu yukarıda ifade edilen modernitenin ikili anlatımını yapıbozumcu bir okuma ile görünür kılmaktadır. Buna göre kadın erkek olmayandır erkek de kadın olmayandır. Lyotard, Jameson, Baudrillard ve birçok postmodernist olarak nitelenen filozoflar postmodernizmi tanımlarken birçok noktada ayrılmaktadırlar(Serdaroğlu, 1999:

27–28). Postmodern olarak nitelendirilen yeni aşamada eski aşamaya özgü bütün kültürel yapılar ideolojiler insan ve toplumu açıklama iddiasında olan kuram ve paradigmlar da geçerliliklerini yitirmiş kabul edilmektedir.

Postmodern söyleme kritik bir çerçevede yaklaşan bir çok düşünür için postmodernizm yeni sağ ya da tutuculuk olarak nitelenmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse, postmodern söylem eski aşamaya özgü herşeyin bittiğini, kuram, ,deoloji, insancılık ya da avant-garde gibi kültürel değer ya da eğilimlerin son bulduğunu öne sürmektedir” (Şaylan, 1999: 31). Postmodern durumun ortaya çıkışı ile “ideolojilerin sonu”nun geldiği şeklinde görüşler ortaya atılmıştır. Ünlü Amerikalı toplum bilimci Daniel Bell “teknolojinin gelişmesine bakarak yakın bir gelecekte sosyalizm, liberalizm gibi ideolojilerin anlam ve etkinliklerini yitireceğini, teknolojik gelişmeyi yakalayan toplumların benzer yapı ve kültüre sahip olacaklarını” iddia etmektedir (Şaylan, 1999: 32-33). Bell’in görüşlerine paralel görüşler gün geçtikçe daha da fazla duyulur hale gelmektedir. Postmodern toplumda özellikle solun yapısının değiştiği şeklindeki görüşler genel kabul görmektedir. Geleneksel işçi partilerinin sendikaların gücü günden güne zayıflamaktadır. Buna karşın yeni sol hareketler çevrecilik, feminizm, barış yanlısı hareket, eşcinsel hareket, ırkçılık ön plana geçmektedir. Ancak bu hareketler ortak hedeflere yönelik bir muhalefet oluşturmayı tam anlamıyla becerebilmiş değillerdir. Kısmi ve parçalı bir görünüm arz etmektedirler (Çabuklu, 2004: 102).

Kapitalizmin ilk dönemlerinde sadece erkekler aileyi aşarak kamusal yaşama taşınabilme imkânına sahiptiler. Modernlik kamusal alanı erkeklere tahsis ederek kadını özel alana hapsetmiş, onun özel hayatını annelik ve ev kadınlığıyla sınırlanmıştır. Oysa günümüzde kadın ve çocuklarda kendilerini kamusal alanlarda ifade edebilme imkânını elde etmişlerdir.

“Sanayi sonrası toplumlarda meydana gelen önemli bir toplumsal gelişme, çalışan kadın sayısının sanayi toplumlarına göre daha hızlı artmasıdır. C. Parker’e göre, sanayi sonrası toplumda kas gücünün yerini zihin gücü almış, böylece erkeklere kıyasla her türlü enformasyon bilgi haline getirmede daha hızlı ve daha iletişimci olan kadınlar ön plana çıkmıştır. Kadınların iş hayatında artan bir şekilde girmesi, başta ABD olmak

üzere diğer gelişmiş ülkelerde kadınların çalışma şartlarını düzenleyici önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bununla birlikte sanayi sonrası toplumlarda bile kadınların örgütlenme oranının düşük olması, alınan önlemlerin uygulanmasını güçleştirmekte ve kadın statüsüyle ilgili çeşitli problemler doğurmaktadır” (Dura, 2002: 103–104).

Toffler İkinci Dalga’da oluşan çekirdek ailenin gelişen bilgi toplumuyla değişen yüzünü Üçüncü Dalga’da ifade etmektedir. Üçüncü Dalga ile ailede değişen rollere değinen Toffler’a göre “ Kadınlar vücutlarını, politikacıların, papazların, doktorların hatta kocalarının değil kendilerinin yönetmeye hak ve yetkileri olduğunda ısrar ediyorlar” (Toffler, 1981a: 300). Ancak Üçüncü Dalga’da kadınların çalışma yaşamına girerek üst seviyelere kadar yükseldiğini anlatmaktadır. “Amerika’nın en büyük bankalarından Citibank, kadınlara da yöneticilik görevi vermeye başlamasından az sonra, erkek yöneticilerin bu yeni meslektaşları ile evlenmeye başladığını saptamıştır” (Toffler, 1981a: 303). Sanayi sonrası toplumlarda değişen ailenin ve aile içi rollerinin durumuna Şok kitabında da yer vermektedir. Burada da teknolojinin gelişmesiyle ailede en büyük darbenin doğum teknolojisinden alacağını savunmaktadır. Bebeğin cinsiyetini, kişiliğini, görünümünün önceden tespit edilebildiği, bebeklerin laboratuardaki kavanozlarda büyütülmeye başlanacağını belirterek “analık” kavramının geleceğinden endişe etmektedir (Toffler, 1981b: 203). Böylece yaşamı hızlandıran sanayileşme aileyi de dönüşüme uğratarak kadın-erkek ilişkilerinin, rollerinin değişimine neden olacaktır.

Öte yandan “doğumevleri, kreşler, okullar, restoranlar, oteller, çamaşırhaneler, fırınlar, terziler, okuma kulüpleri, temizlik şirketleri, huzur evleri, geleneksel aile faaliyetlerini” birer birer alarak kamusal alana taşımışlardır (Çaha, 1998: 84). Bu durum aileyi de dönüşüme uğratarak kadın-erkek ilişkilerindeki rollerin kısmen değişimine sebep olarsa da, günümüzde aile toplumsal cinsiyet anlamında başlıca aracı kurum olmayı sürdürmektedir. Çünkü aile bireyin hem psikolojik hemde etnik, ulusal, cinsel diğer pek çok alanda toplumsal cinsiyete dayalı dili öğrenmelerini sağlayan bir kurum olarak varlık göstermektedir.

BÖLÜM III

TÜRK TOPLUMUNDA DEĞİŞİM VE KADIN

Endüstrileşme, kentleşme ve modernleşme süreçleri içerisinde Türkiye’de toplumun tarihsel, kültürel, demografik ve kültürel özelliklerinde bir takım değişimler meydana gelmiştir. Bu değişim sürecinde kadın erkek statüleri ve rolleri açısından Türk toplumunda bir takım farklılıklar gözlenmektedir. “Öte yandan yüzyıllar boyunca erkek egemenliğindeki kurumların etkisi altında kalan bu tanımlar bugünden yarına kolalıyla değişebilen bir nitelikte değildir. Çünkü tanımlar aile içinde başlayan ve yaşam boyu sürüp giden toplumsallaşma sürecinin özünde yer alırlar” (Tan, 1979: 4). Değişimin boyutunu ve Türkiye’de kadını anlayabilmemiz için öncelikle tarihsel süreçte yaşanan değişimleri ve bunların kadına olan yansımalarını bilmemizde fayda bulunmaktadır. Bu sebeple bu bölümde eski türk toplumlarından 1980 dönemi Türkiye’ sine kadar kadın ile erkek arasında süregelen cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerden kaynaklı olarak kadınların uzun yıllar toplumsal olarak ikincileşmesinin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu düşünceden hareketle ilk Türk Toplumlarında kadının toplumdaki önemini yitirme sebepleri olan ataerkil baskının işleyiş biçimine vurgu yapılarak Cumhuriyet döneminde kadının eskiden sahip olduğu toplum içindeki konumunu yeniden iyileştirmeye yönelik olarak atılan önemli adımlara vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken toplumun önemli alanları olan eğitim, edebiyat, hukuk ve ekonomi üzerinde duruldu. Böylece 1980 sonrası türk Toplumunda kadın hareketleri açısından meydana gelen yapısal değişimlerin temelindeki ilişkilere netlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

I. ESKİ TÜRK TOPLUMU'NDA KADIN

Atatürk'ün incelediği eski Türk devletleri içerisinde İskitlerin tarihte ilk dönemde ortaya çıktıkları ve büyük bir imparatorluk kurdukları ile ilgili pek çok kaynak bulunmaktadır. İskitler aynı zamanda Avrupa'ya gelerek ilk Avrupa devletlerini kurmuşlardır. Bu kavimin en önemli özelliği kadının kavim içerisinde önemli bir konuma sahip olmasıdır. Özellikle Tomris isimli bir kadın imparatorun bu kavimde olduğu bilinmektedir. Savaşçı bir toplum olan İskitlerde kadınlar erkekler kadar usta birer savaşçı idiler. Kadınlar o kadar önemli bir konuma sahiptiler ki İskit hükümdarları arasında kadınların yeri vardır. Dini hayata baktığımızda da yine kadının ön planda görmekteyiz. Nitekim İskitlerde ruhsal yaşam önemli olmuştur. Özellikle tanrıçalar dini hayatta önemli simgelerdir. Buna göre yarı insan yarı Tanrı olarak bilinen Tanrıçalar –ki en önde canavarların tanrıçası sayılan Tabiti bulunmaktadır- bütün insanlığı etkisi altında tutmaktadırlar. Tanrıça Apaia ise ay ve yıldızların sembolü olarak sayılmaktaydı. Bu Tanrıça ise evliliğin ve kadın haklarının simgesiydi. Yine bir diğer Tanrıça olan Afrodit ise kadın güzelliğinin, aşk ve sevginin tanrıçasıydı. Din faktörü önemli sayıldığından dolayı kadınlar en değerli varlıklar olarak adeta tanrıçalaştırılan İskit toplumunda yaşamış olduklarını görmekteyiz. Dini inançlarının yanı sıra batıl inançları da oldukça çok olan bu kavim büyülere inanmaz hatta toplumda iyi bir gözle bakılmazdı. Bazı büyücülerin odunlar üzerinde halkın gözü önünde yakıldığı da olmuştur. Bu büyücülerin erkek çocuklarının da yakıldıkları ancak kız çocuklarının yaşamasına izin verildiği de bilinmektedir (Çeçen, 1986: 38). Bu durum bile kadınların toplumdaki yerini ve önemini net bir biçimde özetlemektedir.

Yine en büyük hekim olarak bilinen Hipokrat'ın yazdıklarında da İskitler ve uygarlıklarını iyi ata binen savaşçı ulus olarak anlatmaktadır. Hatta İskit kadınlarının kız kaldıkları süre içerisinde ve üç düşman askeri öldürmedikçe evlenemeyeceklerini ifade eder (Çeçen, 1986: 38). Bir bakıma bu toplumun göçebe olma özelliği kadınları toplum dışına itilmekten ve özel bir mekân içine hapsolmaktan korumuştur.

Hunlarda kadına baktığımızda kadın ve erkeğin ayrı şartlara tabi olduklarını görmekteyiz. Erkekler daha çok savaş ve hayvan otlatma dışında deri işçiliği, kemik, tahta ve madenden çeşitli eşya yapımını ile uğraşırken kadın ve kızlar yemek ve çocuk dışında keçe yapımını ile uğraşmaktaydılar. Hatta tarihteki ilk halıyı da Hun kadınları yapmıştır (Çeçen, 1986: 45). Asya ve Avrupa Hunlarında kadınlar erkekler ile özellikle işbölümünde ayrı şartlara sahip olsalar da, kadınların dünya uygarlığına geçecek kadar önemli işlere imza attıklarını görmekteyiz.

İlk Türk adını benimseyen Göktürklerin tarihini incelediğimizde kadının önemli bir konuma sahip olduğunu görmekteyiz. Öyle ki Hakanın eşine Hatun (Katun) denilirdi. Ve Hatun o dönemde savaşlarda hakanın yanında yer alır adeta bir devlet adamı gibi yetiştirilir ve giyinirdi. Gerektiği zamanlarda devlet başkanlığı da yaptığı olurdu. Kadın- erkek eşitliği ile ilgili yazılara Göktürk destanlarında rastlamaktayız. Orhun ve Ergenekon destanları bilinen Göktürk destanlarıdır. Bu kitabelerden anlaşıldığı üzere Göktürklerde tek kadınla evlenmek yaygındır ve yazılardan Türk kadınlarından büyük bir sevgi ile bahsedilmektedir (Çeçen, 1986: 53). Aile de kadın ve erkek için farklı Tanrı ve tanrıçalar bulunurdu. Ayrıca kızlar kendileriyle evlenmek isteyen erkeklerle dövüşür, yendikleriyle evlenmezlerdi. “VIII. Yüzyıl Orhun kitabelerinde Türk kadınından saygı ile bahsedilmektedir. Oğuz prenslerinin sosyal ve siyasi alanlardaki çalışmalarına da değinilmektedir. Eski Türk ailelerinde bir kız evladın dünyaya gelişi diğer bazı kavimlerde olduğu gibi mutsuz bir olay veya şerefsizlik sayılmaz; aksine, bazı kadınlar kendilerine bir kız evlat vermesi için Tanrıya yalvarmalarını Oğuz prenslerinden dilerlerdi. Üstelik Orhun Kitabelerinde şu iki cümleyi daima beraber görürüz: “Devleti idare eden Han” ve “Devleti bilen Hatun” (Doğramacı, 1992: 3).

Eski Türklerde kadın için örtünme ve harem yoktu. İslamiyet henüz kabul edilmediğinden bu tür geleneklerin toplumda bir yeri yoktu. Kadınlar erkeklerle birlikte toplumsal işlerde bulunurdu. Ziya Gökalp türk ailesini beş şekilde incelemektedir. Boy, sop, soy, baba- soyu ve evlilik ailesi olarak isimlendirdiği bu aile türlerine avcılık döneminde ana soyunu da eklemiştir. Bunlardan ilk aile olan boy en geniş olanıdır. Zamanla birbirlerinin yerini alarak merkezi hale gelmektedir (Gökalp, 1995: 281, 282).

Dolayısıyla eski Türk devletlerinin tümünde kadına önemli bir yer verildiğini görmekteyiz. Toplumsal alanın her aşamasında erkek ile birlikte eşit konuma sahip olan Türk kadını toplumdaki bu statüsünü uzun yıllar korumuştur.

II. OSMANLI TOPLUMU'NDA KADIN

Kökeni Osmanlıya dayanan Türkiye Cumhuriyetinde Türk kadınının toplumsal değişim açısından değerlendirebilmek tarihsel bir perspektiften bakmak zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Açıktır ki hangi açıdan bakılırsa bakılsın kadının yaşadığı değişim serüveni özellikle Osmanlı devletinin son dönemlerindeki batılılaşma çabalarıyla oluşan toplumsal yapıdaki değişimler ile beraber beslenerek gelişmiştir. Bu gelişmelerin bugün eleştirilen pek çok yönü bulunsa da Türkiye kadın-erkek eşitliğinin sağlanması bakımından büyük adımlar atmıştır. İşte bu adımlar Tanzimat fermanının ilanı ile başlayıp, Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş savaşı ve sonraki dönemi kapsayan devrim süreciyle devam eden süreçtir. Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı kadınının sosyal statüsünde değişen koşullara kadar kazandığı yeni özellikleri değerlendirerek Osmanlı kadınının toplumda oluşan rolü ve etkinliğini incelemekte fayda bulunmaktadır.

Türklerin eğitimlerinde Tanzimat fermanı önemli bir dönemdir. Çünkü ortadoğunun ev ve kadın telakkileri, harem düzeni, cariye ve köle kullanımı, örtünme alışkanlıkları, şiir, müzik, eğlence, felsefe, bilim yaklaşımları bu yüzyıl boyunca benimsenmiş ve büyük yerleşim birimlerinde “konak” düzeninde yaşayışa geçilmiştir.

“Göçebe aşiretler döneminde görece üstün bir konuma sahip olan kadının Osmanlı toplumunda eski önemini kaybetmesinin nedeni olarak iki görüş öne sürülmektedir. Bu görüşlerden birisine göre, İslam dininin kabul edilmesiyle kadın toplumda yerini kaybetmiş ve eve kapatılmıştır. Diğer görüşe göre ise, kadının toplumdaki yerini kaybetmesini temel etkeni Osmanlı devletinin kuruluş aşamasından başlayarak Bizans kurumlarının etkisinde kalması ve kadının hareme kapatılmasıdır” (Çitçi, 1982: 81). Tanzimat dönemi ile birlikte yapılan hukuki değişimler sosyal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Evlenme,

boşanma, miras gibi işlemlerde geleneksel yapının yavaş yavaş çözüldüğünü görmekteyiz(Ortaylı, 2000: 150-151).

İslam dini ve hukuku kadına sınırlı haklar tanımıştır. İslam dinini kadında aradığı başlıca erdem, itaattir. Toplumun temelini oluşturan ailenin yöneticisi de İslam’da erkektir. Allah kadın ve erkeği fiziksel bakımdan eşitsiz yaratmış ve bu farklılıklar nedeniyle toplum içinde her iki cinse de farklı işlevler yüklenmiştir. Dolayısıyla kadın-erkek eşitliğini savunmak anlamsızdır. Osmanlı toplumunda büyük kentlerde yönetici olan sınıfın, kadınları hareme kapattığı doğrudur. “Fakat 1924 Mart’ında Türkiye dışına sürülükten, TBM Meclisinden Emniyet Müdürlüğü’ne gönderilen listede 37 şehzade (imparatorluk prensi), 42 sultan (imparatorluk prensesi), 27 kadiefendi ve şehzadeeşi (bunların gitmeleri kendi istekleriyle olmuştur), 17 damat, 16 beyzade (sultanoğlu), 15 hanımsultan(sultankızı)vardır. Bu hesapça sürgüne giden hanedan 79 kişidir” (Ortaylı, 2001: 36).

Kadınlar ancak Kanuni Sultan Süleyman ve Üçüncü Selim döneminden sonra çalışma yaşamına girmeye başlamışlardır. Bunun yanında o dönemin fetvalarında da yine kadınların sosyal hayatlarında yapılan bir takım düzenlemelere rastlamaktayız ki bunlar içerisinde kılık kıyafetleri toplumsal yaşamdaki yerleri bulunmaktadır (Çitçi, 1982: 82). “Bu fermanlar arasında kadınların erkeklerle birlikte aynı sandala binmeleri, kaymakçı dükkânlarına girmemeleri, ferace biçimlerinde yenilik yapılmaması, mesire yerlerine gitmemeleri, ince kumaştan ferace giymemeleri, kadınların haftada dört gün evlerinden çıkabilecekleri (III. Osman dönemi), kadınların hiç evden çıkmamaları” (IV. Mustafa dönemi) vardır (Çitçi, 1982: 82). Ancak özellikle doruk noktasına II. Meşrutiyet döneminde (1908), kadınların kurdukları çok sayıda dernek ve çıkardıkları çok sayıda yayınlara ulaşan, Osmanlı toplumunda kadınların, özellikle aile içinde, zevcelik ve annelik rolleriyle sınırlandırılmalarını eleştiren ve eğitim, çalışma, toplum hayatına katılma talepleriyle ortaya çıkan güçlü bir kadın hareketi vardı. Osmanlının gözlerini batıya çevirmiş bürokratik elitlerinin modernleşme özlemlerine, bir yandan çökmekte olan bir imparatorlukta uyanan milliyetçilik hareketine, bir yandan da o yıllarda batılı ülkelerin siyasal hayatlarını kasıp kavurmakta olan uluslararası feminist harekete duyarlıydı (Tekeli, 1995: 30).

Türk kadını yüzyıllarca kısıtlayan çarşaf ve harem gibi uygulamalar Türk ya da İslam geleneği ile ilişkili değildir. “Fatih Devri’ne kadar örtünme yoktur. Örtünme ve harem Bizans ile temastan sonra adet olmaya başlar. Bu tür adet ve gelenekleri İran ve Bizans sarayından bize aktarılır” (Göksel, 1988: 135–136). “şarktaki kiliselere gittiğiniz zaman aynen müslümanlardaki gibi kadınların kafesli kısma çıktığını görürsünüz süryani kiliselerinde, Arapların ortodoks kiliselerinde ayinler kilise içinde ayrı yerlerde takip edilir. Belirli olaylarda, düğün ve bayramlarda, kurbanlar kesilir, gelinin alınına kan sürülür, harem diye bir yaşam tarzı ve müessese vardır” (Ortaylı, 2000: 119). “İslamiyet’in X. Yüzyıldan itibaren yeni bir din olarak benimsenmesi, Türk aile düzeninde bazı değişikliklere zemin hazırladı. Zira bu yeni din aile konusunda pek çok yeni esaslar getirmekteydi (Kurnaz, 1991: XII). Kanuni döneminden sonraki padişah fermanlarında ve şeyhülislam fetvalarında ve şeyhülislam fetvalarında kadınların giyimleri ve toplumda yaşama katılmaları ile ilgili bir takım kısıtlamalar yer almaktadır. Zaman içinde Arapların etkisinde kalan Türk toplumunda kadınların toplum içindeki durumları da bozulmaya başlamıştır. Özellikle İslam toplumunun kabul ettiği iki gelenek Müslümanlığın gerilemesine sebep olmuştur. Bunlar da, kadınların inzivası ve erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesi geleneğidir. Böylece Türk kadınının sosyal hakları giderek sınırlandırılarak atalarından elde etmiş oldukları hakların önemli bir kısmını kaybederler. Peçe takmak bunun en iyi örneğidir. “Harem” düşüncesi de, Bizans ve İran’dan bize gelmiştir. XV. yy’da sarayda uygulanmaya başlayınca, vezir ve beyliklerin konaklarına da yayılmıştır. Çarşaf ise İslam’dan çok daha eskidir. İslamlık çarşafı İbranilerden alır. Türkler ise çarşafı tüm Bizanslılarda ve tüm doğu Hıristiyanlarında karşılaştılar ve çarşafı onlardan aldılar. “Başta şehirler olmak üzere kadınlarda çarşaf ve peçenin kıyafet olarak yaygınlaşması, giyim ve sokağa çıkma gibi dışa dönük davranışlar ülkenin her yanında kurallar haline sokulmuş, bu hususta fermanlar çıkarılmıştır” (Kurnaz, 1991: XII). Zaman içerisinde müslüman kadınlar bu uygulamayı kabullenip kısa zamanda çarşaf giymeye başlamışlardır. Bu değişim süreci, kentli kadınlarda kırsal alanda yaşayan kadınlara oranla biraz daha fazla ve hızlı yayılmıştır. Çarşaf giyme zorunluluğu hatta biçimiyle ilgili bir takım kararlar alındığı olmuştur. “Kadınlar, yasanın öngördüğü cezalardan kurtulmak için çarşaf giymek zorundaydı” (Caporal, 1982: 141–142). 1867’de gazeteler aşağıdaki duyuruyu yayımlıyordu:

“Kadınlar yalnız ve ancak Sultan Ahmet, haleti ve şehzadebaşı camilerine gidebilecek bunlar dışında hiçbir büyük camiye gidemeyeceklerdir; namaz sırasında bu camilerde yalnızca ve yalnızca hizmetliler bulunabilecek, hiçbir erkek içeri alınmayacaktır. Kadınlar bir iftar çağrısı için bir yerden bir yere giderken, kalabalık yerlerde durmaksızın ve orada burada gezinirken vakit yitirmeksizin önlerine bakarak yürüyeceklerdir. Alışveriş yapmak için dükkânların içlerine girmeyecek, kapının önünde bekleyeceklerdir” (Caporal, 1982: 142–143).

Aslında kadınların bu katı yaşam koşullarında yaşamaları pederşahi aile tipini kabul etmeleriyle paralel gelişmektedir. Osmanlılarca kabul edilen İslam medeni kanunu pederşahi aile tipini kabul ettiğinden; Müslüman bir imparatorluğun vatandaşı olan Türk kadını böylece katı yaşam şartları altında yaşamaya zorlanır. Burada herkes aile reisinin otoritesini kabul etmeye mecburdur. Kadının evlilikte herhangi bir seçme hakkı olmadığı gibi boşanırken de böyle bir hakkı yoktur. Boşanmak için koca, karısını sözle ya da yazı ile boşamak hakkına sahiptir (Doğramacı, 1997: 8). Saraydan başlayarak yayılmaya değişmeye başlayan aile yapısı ve evlilik biçimleri giderek üst tabakalara doğru gelişme göstermiştir. Harem ve poligami (çok karılılık) saraydan başlayıp üst tabaklara yayıldıkça aile hukuku da değişmeye başlar. Yavaş yavaş babaerkil aile sistemine geçilmeye başlanmıştır. “Kızın evleneceği erkeği seçme hakkı gittikçe kaybolur. Boşanma hakkı tamamen kocaya geçer. Artık tamamen babaerkil aile sistemine geçilmektedir” (Göksel, 1988: 137). Burada herkes aile reisinin otoritesini kabul etmeye mecburdur. Boşanmak için koca karısını sözle ya da yazı ile boşamak hakkına sahiptir (Doğramacı, 1997: 8). Tanzimat dönemine kadar kadını eve kapatmaya yönelik ve dolayısıyla toplumsal konumlarını yerle bir eden pek çok ferman bulunmaktadır.

Sokağa çıkmaları bile yasaklanan kadınlar aynı şekilde eğitim ve çalışma hakları bakımından yasaklanmışlardır. “Altı asırlık ve sonuncu imparatorluğumuzda en büyük kusurlu davranışın, kadınlarımıza okuma fırsatı verilmemiş olmasıdır” (Göksel, 1988: 137). Tanzimat öncesinde kız çocukları yalnızca sübyan okullarına gidebilmekteydiler. Yüksek öğrenimden ise faydalanamıyorlardı (Kurt, 1998: 44). Kadınların eğitim durumlarından yeterince faydalanamamaları toplumdaki konumlarını da etkilemişti. Bu sebeple kadınlar toplumda yeterince üst konumlara çıkamamışlardır (Göksel, 1993: 137–138). “Bunların

çoğunun babaları hali vakti yerinde ileri gelen kimselerdi. Bu şekilde Arapça, Farsça öğrenilir, hüsn-i hat çalışılır, musiki ile meşgul olunurdu. Sözü edilen kadınlar arasında şair Leyla Hanım gibi hem Rumca hem de Fransızca bilenler vardır” (Kurt, 1998: 44). Sübyan mekteplerinde dini eğitim alan Osmanlı kadını için eğitim imkânı çok sınırlı idi. Ulema sınıfının kızları eğitim konusunda biraz daha şanslı olsalar da onlar için de ev dışında bir faaliyet bulunmamaktaydı.

Gerileme döneminde de nasıl ki, imparatorluk toplumsal konumunda bir gerileme yaşamış ise kadınların statüsünde de bir gerileme gözlenmektedir. “Kadının bütün özgürlükleri gittikçe kaldırılmaktadır. Sokağa çıkma önce sınırlanır sonra tamamen yasaklanır. Artık kadın için ev tamamen hapisanedir. Evlenme-boşanma koşulları tamamen kadın aleyhine, eşit olmayan duruma getirilmiştir.” (Göksel, 1988: 138). Toplumsal yaşamdaki gerileme özellikle askeri yenilgiler ile gerçekleşmiştir. Özellikle Karlofça ve Pasarofça antlaşmaları Osmanlı İmparatorluğunun toprak kaybetmesine sebep olmuştur. Bu kayıplardan endişelenen yöneticiler zaman içinde bazı yenilik çalışmalarına başlamışlardır. İlk yenileşme hareketi de bu sebeple askeri alanda gerçekleşmiştir. Yenilikler ise kaynağını özellikle batıdan almaktadır. “...Zamanla sosyal ve siyasi hayatta da Batı tarzı düzenlemelere ihtiyaç duyulacaktır. Bu durum özellikle 3 Kasım 1839’da Tanzimat Hatt-ı Hümayunu’nun ilanından sonra hissedilecektir” (Kurnaz, 1991: 3). Öncelikle askeri alanda başlayan yenilikler daha sonraları pek çok toplumsal alanda görülmeye başlanmıştır.

A) EĞİTİM

Osmanlı döneminde kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik kendini özellikle eğitimde hissettirmektedir. Bu durum doğal olarak kadınların çalışma hayatını da etkilemektedir. Tanzimata birlikte eğitim alanında bir takım değişimler yapılmasına karşın kadınların yaşadıkları cinsiyet kökenli ayrımcılığın temeldeki nedeni eğitim alanındaki geç kalınmışlık olmuştur.

Tanzimattan önce sadece subyan mekteplerinde eğitim gören kadınlar için Tanzimat eğitiminde adeta bir dönüm noktası olmuştur. “Kızlara eğitim olanaklarının sağlanmasının amaçlandığı bu dönemde, geleneksel toplumsal değerlerin sonucu olarak kadınların eğitilmesi düşünülmüştür” (Çitçi, 1982: 84). Osmanlı Devleti’nin ulus devlet olma çabaları içinde yapılan reformlar kadınları da etkilemiştir. Kadınlar toplumsal yapı içinde değişmiş ve farklılaşmış erkek egemen toplumu sorgulamaya başlamışlardır. Kadın eğitimi talebi farklı biçimlerde ortaya çıkmış, her şeyden önce eğitimin bir insan hakkı olduğu savıyla iyi bir insan yetiştirme anlayışı vurgulanmıştır. Bu anlayış birdenbire değil kademeli gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti’nin batılılaşmaya başladığı dönemden itibaren dönemin ideolojik havası, devlet yöneticilerinin öngördükleri değişiklikler toplumsal ve eğitsel kurumlara da yansımıştır

1845–1847 yıllarında eğitimde pek çok yeni düzenlemeler yapılmıştır. “Reformların planının gerçekleşmesi ve eğitim kurumlarının denetimi Meclis-i Maarif-i Umumiye’ye verilmiş, bu ise Şüra-i devlet’in (Danıştay Başkanının) gözetim ve Dışişleri Bakanlığının yönetimi altına konulmuştur” (Caporal, 1982: 103). Zaman içinde kız öğretmen okulları açılmıştır. Bunun nedeni ise belirli bir yaştan sonra kızların örtünme zorunluluğu idi Bu durum kızların erkek öğretmenlerden ders almalarını olanaksız hale getirmekteydi (Çitçi, 1982: 84). “Belki de bu yüzden Türk kadınına resmi olarak çalışma hayatına ilk girişi eğitim alanında olmuştur”(Kurnaz, 1991: 28). “Bu yaklaşımın sonucu olarak ilk kadın öğretmen 1873’te, ilk kadın yönetici 1883’te atanmıştır” (Çitçi, 1982: 84). Kızların ebe olarak girebildikleri ilkokul ise Tıbbiye mektebidir. 1842 yılına kadar erkek ebeler yetiştirilmekteydi. Ebe mektebinden mezun olanların kadınlar çalışma hayatına girdikleri bilinmektedir (Kurnaz, 1991: 28). Görülmektedir ki Tanzimat dönemi kadınlara resmi anlamda eğitim verilmesinin başlangıcı olmuştur. Kız çocukları için başta öğretmen okulları olmak üzere açılan pek çok okul kadınların meslek hayatına girmelerini de beraberinde getirmiştir. Daha önemli gelişmeler ise Meşrutiyet döneminde alınmıştır. Bunun sonucu belirli bir kültür seviyesine ulaşan kadınlar basın hayatı ve bir takım dernekler olma üzere sosyal hayatta da söz sahibi olacaklardır.

B) EDEBİYAT

Osmanlıda Tanzimat döneminde kadın haklarını elde edilmesine yönelik bazı adımların atıldığını görmekteyiz. Adli, mali, yönetsel ve askeri haklar listesi olarak 1839'da Gülhane Hatt-ı Şefi'nin yayımlanmasıyla başlayan bu dönem, sonrasında başlayan bir dizi iç reformun doğuşunu beraberinde getirmiştir (Caporal, 1982: 58). Avrupa'dan esinlenerek çeşitli reformlar gerçekleştiren Osmanlı İmparatorluğunun batı uygarlığına yönelişleri bu dönemde başlamıştır. Bu yeniliklerden belki de en önemlisi Osmanlı İmparatorluğunda bir düşünce basınının doğuşu idi. Böylece toplumsal olayların görülmesi, yayılması ve çeşitli düşüncelerin çekişmesine olanak verilmekteydi. Tabii ki bu olumlu gelişmelerden yararlanan bir grup olan kadınlar da kendilerini sessiz fakat kararlı bir biçimde ifade edebilme fırsatını sürdürmekteydiler.

Resmi olmayan ilk gazete Tercüman-ı Ahval 1860 yılında yayımlanmaya başladı. Bunun yanında Namık Kemal'in yönetimindeki İbret gazetesi Tanzimat dönemindeki liberal düşünceleri ile en iyi gazete olarak bilinmektedir. Yine terakki gazetesi de, Avrupalı kadınların yararlandığı eğitimi ve Türk kadınının evlilikteki aşağı konumunu kınayan pek çok makale yayınlamıştır. "1868'de Terakki adıyla çıkan gazete ilk kez kadın haklarından ve seçimden söz etme cesareti gösterir. Yine Mukadderat, İslam kadınları Gazetesi ismiyle çıkan kadın gazetesi poligaminin (çok karılığın) zararlarına ve eşitlik konularına çokça değinir" (Göksel, 1988: 141). Anlaşıyor ki Tanzimatla birlikte ilgi siyasal, felsefi, edebi ve toplumsal konulara yönelmiştir.

Önceleri Fransızca'dan çevrilen yapıtlar zaman içerisinde Türk yazarlarının düşünce eylemlerine etki yapacaktır. Bunlardan İbrahim Şinasi, Ali Süavi, Mehmet Mithat Osmanlı İmparatorluğunda modern uygarlığa uymayan düşünce ve yaşam biçimlerini değiştirmeyi benimsemiştir. Bu edebiyatçılar kadının aşağı konumunun sorumlusu olarak cahilliği göstermekteydiler. Özellikle Namık Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nda modern kültürün ihmal edilmiş olmasına üzülmemektedir. Bu doğrultuda kızların da okula devam edip çağdaş değerlerle uyum içinde bir eğitim görmemiş olmalarından yakınmaktadır. Yine Ahmet

Mithat'ta eğitimde kadın erkek eşitliği ilkesini “Felsefe-i Zenan'da , “Diplomalı Kız” da savunmuştur (Caporal, 1982: 59). Toplum içinde Türk kadının saygın bir yere gelebilmesinde onlara yeni ufuklar açan dönemin en etkili gazeteler Şukufezar, İnsaniyet, Ayine, Parça Bohçası olarak sıralanabilir (Göksel, 1988: 141). Kadınlar Dünyası, Mahasin, Kadın, Demet gibi kadın dergileri de bu dönemde yayımlanmaya başladılar (Çitçi, 1982: 85). “1880’de Şemsettin Sami’nin yayınladığı “Kadınlar” adlı kitap Türk kadınının konumu üzerine farklı ve yeni görüşleri içermektedir. Buna göre kadınlar eğitim ve öğretim hayatına girmeleri gibi ileri iddealarda bulunur” (Göksel, 1988: 141–142).

Gerçekten, liberal düşünceler gelişmekten geri kalmıyordu. Ancak bunlar gizli ve büyük okullar öğrencileri ve bu okullardan mezun çevrelerde ortaya çıkıyordu. İttihat ve Terakki'nin Anayasanın yeniden ilanını ile Abdülhamit'in indirilmesiyle II. Meşruiyet dönemine girilmiştir. İşte bu dönem kadını da dâhil olmak üzere tüm özgürlük sorunlarının incelendiği, çözümlendiği bir dönem olmuştur. Kadınlarla ilgili birçok gazete ve dergi çıkmıştır. Bunlardan bir kaç İstanbul ve Selanik'te çıkan Kadın, Mehasin, Kadın Bahçesi, Kadınlar Dünyası, Kadın Hayatı, Kadınlar Duygusu, Kadın Kalbi dir. Kadınlar bu dergilerde yazıyor, hatta içlerinden bazıları sorumluluklar alıyordu. Nitekim Nigar Hanım “Kadınlık”, Feriha Kamran'da “Osmanlı Kadınlar Âlemi” dergilerinin yazarları, Ulviye Mevlan ise “Kadınlar Dünyası”nın sorumlusu idiler. Ancak daha sonraları tüm bu özgürlükler jöntürklerin sansürleri ile kaybolup gitmiştir. “Bu aşamada üç düşünce akımı görmekteyiz. Her biri kadına karşı farklı konumlar benimsemiştir. Bunlar: Kemalizm'de ve Kemalizm sonrasında da bir rol oynayacak olan İslamcı, Batıcı ve Türkçü akımlardır” (Caporal, 1982: 75–78). İslamcılar için kadın, ailenin tüm temel değerlerine zarar verme tehlikesini taşıyan kötü ve olumsuz etkilerine karşı korunmalıydı. Boşanmanın ve çok karılığın yasallığı da İslamcılarca ileri sürüldü. Tek yanlı boşanmanın yasallığı da aynı şekilde savunulmaktaydı.

Jöntürklerin devrimiyle özgürlüklerine kavuşan Batıcılar da kadına yönelik en kökten ve kararlı çizgiyi Selahattin Asım temsil eder. 1905'lerde yayımlanan Türk kadının dinsel kurumların baskısından ezildiğini bu nedenle de yozlaştığını ileri sürmekteydi. Ona göre kadının bu ağlanacak durumunun nedeni: çarşaf giyme, kadını kapatma, boşanma,

miras, çokkarılılık gibi konulara ilişkin dinsel kökenli yasalar ve törenlerden oluşmaktaydı. Başta Ziya Gökalp olmak üzere Türkçüler için, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü Müslümanları ve dini gelişmeyi kabul etmemelerine bağlanmaktaydı. Bu da İslamcılarla Türkçüleri karşı karşıya getirmekteydi (Caporal, 1982: 88–93). “1862’de rüştiye’ye giren, 1884’ten itibaren kendi gazetelerini çıkarmaya başlayan, 1892’de ilk romancılarını yetiştiren kadınlar, bu düşünsel yapının gelişmesine ve yaşama geçirilmesine paralel olarak 1896’dan itibaren kendi derneklerini kurmuş, yine aynı tarihlerde çalışma yaşamına girmiş, ülkesinin kaderiyle ilgili gelişmeleri yakından izlerken, 1919 yılından itibaren mitinglerde, savaş alanlarında bu sürece aktif yön veren siyasal bir kimliğe ulaşmıştır” (Yaraman, 2001: 14). Böylece çoğunluğu kadınlardan oluşan gazete ve dergi kadrolarıyla toplumun tüm kesimine yayılan kadın yazıları insanların dikkatini kadın sorunlarına çekmeye başarmıştır.

C) HUKUK

Her toplumda insanlar arasında hukuki statüler açısından karşılıklı olarak bir bağımlılık bulunmaktadır. Özellikle Cumhuriyet devrimlerinden önce Türkiye’de erkeklerin sahip olduğu insan hakları ve eşitlikten kadınlar yeterince faydalanamışlardır. Kadınların büyük bir kesimi hukuken mevcut olan bir takım haklarının dahi farkında olamamışlardır.

“Osmanlı hukuk düzeninde daha çok İslam hukukunun hâkim olduğu görülmektedir. Mesela İslam Hukukunda ölen babanın mirası çocukları arasında 1/3 esasına göre dağıtılırken arazi konusunda bunu göremiyoruz” (Kurnaz, 1991: 29). “Kuruluştan 1567–68 tarihine kadar miri arazi, toprağın tasarrufunu elinde tutan müteveffa şahsın erkek evladına geçiyorken bu tarihten itibaren “tapu bedeli” karşılığında kız evlada geçmesi kabul edilmiştir” (Kurt, 1998: 45). Miras dağılımında ise kadın erkeğin aldığı payın yarısını alabilmekteydi. Ancak Tanzimat’tan sonra Osmanlıların İslam hukukundan uzaklaştıkları görülmektedir. Tanzimat sonrası batı etkileri ağır basmaktadır. En önemli yasal düzenleme ise 1856’da Arazi Kanunnamesi ile yapılmıştır. Böylece kadınlar da babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşleri gibi veraset hakkına sahip olmuşlardır (Kurt, 1998: 46).

Türk kadını erkek ile eşit haklara Medeni Kanun ile kavuşmuştur. 17 Şubat 1926'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Böylece tek kadınla evlilik zorunluluğu getiriyor ve mirasta kadına eşit hak veriyordu. Aslında 1858 tarihli arazi Kanununda kız çocuğu verasette yarım hisse tanınmış, 1867'de yapılan değişik ile kocası ölen kadına dörtte bir hisse ayrılmış ve 1912'de çıkarılan "muvakkat kanunu" ile bu hisse yarıya çıkarılmıştır. Yabancılarla evlenmede Osmanlı kadınına bazı kısıtlamalar konulmuştur. "Bu şekilde evlenen kadın, kocası öldüğü takdirde isterse üç sene içinde Osmanlı uyruğuna dönebilmekteydi" (Kurnaz, 1991: 32). Osmanlı kadınının İranlılarla evlenmeleri de yasaklanmıştı. Hatta nikâhı kıyanlar bile cezalandırılmaktaydılar. Ancak bu yasak 5 Mayıs 1926'da yürürlüğe giren bir kanunla kaldırılmıştır (Kurnaz, 1991: 32). Tanzimat dönemi hukuk açısından ele alındığında da İslam ve Batı arasında da bir geçişin yaşandığını görmekteyiz. Yabancılarla evlenme ile ilgili hukuki düzenlemelerde İslami esasların etkisini yoğun olarak görürken, arazi kanunnamesinde batı tesirini yaşamaktayız.

D) EKONOMİ

Ev içi üretimi ekonomik nitelikli olarak kabul etmezsek, Osmanlı toplumunda üretim erkelerin egemenliği altındaydı. Bu durumda türk kadının erkeğin maddi bağımlılığı altında yaşadığını söylenebilir. Ancak zaman içinde özellikle de sanayi işletmelerinin doğuşu ile başta büyük kentler olmak üzere kadınlarda istihdam edilmişlerdir. Özellikle tarıma dayalı sanayi işletmelerinde istihdam edilen kadınlardan iyi eğitim almış olanları öğretmenlik, ebelik, hemşirelik gibi meslekler yapabilmektedirler.

Daha önceleri bu işler geleneksel olarak yapılırsa da kadınlar Tanzimatla birlikte yeni yeni bu sektöre girmişlerdir. Tanzimat sonrası dönemde fabrikalarda ve özellikle dokuma, işçilik, halıcılık gibi işlerde kadınlar ve çocuklar çalıştırılmaya başlanmıştır. Böylece kadın işçiliği de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde çocuk işçilerinin de sayılarında artış olduğu görülmektedir. Özellikle dokuma sanayinde kullanılmakta olan kız çocuk işçiler zamanla diğer sektörlerde de kullanılmaya başlanmıştır. "Örneğin, The Oriental Carpet Manufactor Ltd. şirketinin halı tezgâhlarında çalışan 15.000 kadın ve çocuk işçinin

büyük çoğunluğu 1,6 kuruş gündelik alırken, gıda sanayinde ortalama gündelik 11,8, inşaat sanayinde ise 13,8 kuruştur” (Çitçi, 1982: 86–87).

Daha köklü bir değişme Birinci Dünya Savaşı ile yaşanmıştır. Sayısız kadın gıda ve silah fabrikaları başta olmak üzere kamu alanına gitti. Bankacılar, PTT, merkezi ve kamu yönetimi, hastaneler kapılarını kadınlara açtı. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük çaptaki askeri girişimleri kadınları kentsel yaşama sokmanın yanında şeriatın üstünlük ilkesinin de sarsılmasına vesile olmuştur. Bunun öncülüğünü ise 1915'ten itibaren İstanbul Üniversitesinde toplumbilim mühendisliği yapan Ziya Gökalp olmuştur. Kadınların cinsel kimliklerinden arınmaları ev dışına çıkmalarıyla paralel gelişmektedir. Özellikle Simone de Beauvar'ın temsil ettiği eşitlikçi liberal feminizme göre kadının özgürleşmesi, dişiliğinin (biyolojisinin, doğasının) getirdiği esaretten kurtulmasıyla eşdeğerdir; kadın özel aile alanından kamusal çalışma alanına çıkmasıyla kadınlığından kurtulacak, insanlık mertebesine ulaşacaktır.

III. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN

Kuşkusuz Cumhuriyet ideolojisi özgürlükler alanında önemli kazanımlar sağlamıştır. Kadın hakları alanında yapılan düzenlemelerde bu kazanımlardan en önemli olanıdır. Cumhuriyet ideolojisi modern olma sürecinde “modern, çağdaş kadın” imgesine önemli ölçüde vurgu yapmıştır. Verilen haklar eşliğinde bir kimlik geliştirmek, özgün bir kadın kimliği yaratmak ya da devletin kadınlara sunduğu hakların sınırları içinde kalmak arasındaki tercih kadınlarındır. Tüm ezilen gruplar gibi kadınlar da değişiklik isteme hakkına her zaman sahiptirler. Nitekim Kemalist reformlar kadına bilinçlenme ve değişim isteminde bulunabilme olanaklarını vermiştir. Ancak Müslüman bir toplumda yer alan Kemalist hareket, kamusal yaşamda görünürlük kazanan, erkeklerle bir arada bulunan kadınların bir o kadar da iffetli, erişilmez kadınlar olduklarını, yeni toplumsal hayatı tehdit etmediklerini ispat etmek durumundadır (Göle, 2001: 108–109). Çünkü yeni ulus devlet

içerisinde kadınlar yurttaş olarak kamusal alana girmiş olsalar bile bu durum erkeklerin zihinlerinde derin korkulara sebep olacaktır. Kadını cinsel nesne sayan ve onu aile ve topluluk şerefini zedeleme derecesinde (potansiyeline takıntı) önem veren önceki geleneksel/ dinsel ataerkil durumun ötesinde kadının kamusal alana çıkmasına izin veren yeni toplumsal yapıda bile bu korku devam etmiştir. Artık kamusal alandaki kadınla ve korkularla baş etmenin yolu onu kamusal alanda cinsiyetsizleştirmek; diğer yandan da ailenin ve toplumun “anası” rolünü benimsetmektir (Berktaş, 1996: 3).

Cumhuriyet kadını kültürler arası farklılıklara rağmen cumhuriyet öncesi dönemden büyük ölçüde farklıdır. Bu farklılık, yalnızca kadının dış görünüşünde değil, toplumsal statüsünde, kültürel yapısında, kişilik tanımlamasında tanık olunan çok yönlü bir farklılıktır (Kırkpınar, 1998: 16). Yaşanan değişimlerin kadına olan yansımalarını daha net görebilmek için bu değişimleri süreçler halinde ele almak faydalı olacaktır.

A) CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNDE KADIN

1923–1938 döneminde ülkenin yönetiminde Atatürk’ün fiilen etkili olduğunu bilmekteyiz. Bu nedenle yapılan değişimlerin yönünü saptamada esas belirleyici de Atatürk olmuştur (Kırkpınar, 1998: 17). Bu dönem de Atatürk düşüncelerini topluma kabul ettirmek ve yaymak için bazen zorlayıcı tedbirler almış olsa da temelde genç Türkiye Cumhuriyeti kadını batılı hemcinsleri ile eşit haklara ve konuma getirebilmenin isteği yatmaktaydı. Devrimi yapan kuramcılar ve uygulayıcılar yapılan değişimlerin bir anda Türkiye’nin geneline aynı anda yaymanın mümkün olmadığını göstermişlerdir. Nitekim o dönemde toplum kültürde ve ekonomide çok geriydi. Toplumsal alanda pek çok konuda eksikleri vardı. Atatürk tüm yurdu dolaşarak sorunları tespit etti. Ve öncelikli olarak eğitim sorunlarına çözüm yolları aramaya başladı (Kırkpınar, 1998: 17). Böylece kız ve erkek çocuklara eğitimde eşit koşullar sunularak eski düzene son verilmesi planlanmaktaydı.

Mustafa Kemal yaptığı çeşitli yurt gezilerinde özellikle kırsal alanlarda, eşitlikçi

önlemlerden yana olduğunu beyan etmekten geri kalmadı. Örneğin Cumhuriyetin ilanından altı ay önce 21 Mart 1923 günü Konya’da yaptığı bir konuşmada “çok daha elverişsiz koşullar altında bulunan kadınlarımızın, erkeklerle birlikte hatta bazı hallerde, onları geçmiş olmaları hatta bazı, olağanüstü yetenekleri ve eşitliklerin en açık kanıtıdır” sözlerini sarfetmişti” (Abadan ve Unat, 1982: 13).

1924 yılında ortaöğretim; 3 yıl ortaokul, 3 yıl lise olarak klasik yapısına kavuşturuldu. Liselerde fen ve edebiyat şubeleri açma sistemi Cumhuriyetin başlarında getirildi. İlkokulu bitiren kız ve erkek öğrenciler, üç yıllık bir eğitim sonunda ortaokul diploması edinirlerdi. 1930 yılından önce ortaokul, hem ilkokulun bir devamı sayılıyor hem de liseye giriş için eğitim veren bir kurum olarak kabul ediliyordu. Bu tarihten itibaren ortaokullara öğrencileri liseye hazırlamakla birlikte mesleki ve teknik liselere hazırlama görevi de verilmiştir. Genç Cumhuriyetin eğitimcileri, kız öğrencileri bir yandan yükseköğretime ve hayatın her alanına ilişkin mesleklere yöneltirken, diğer yandan büyük bir kısmının bu hedefe erişemeyeceğini biliyorlardı. Bu nedenle özellikle “aile bilgisi” dersleriyle “bilinçli ev kadını” yaratma amacı güdüldü. Genel olarak Cumhuriyet döneminde, kadınların toplumsal yaşama aktif olarak katılması amaçlanmış ve bu anlayış ders kitaplarına yansiyarak aktif, haklarını elde etmiş ve meslek sahibi eğitilmiş bir kadın hedeflenmiştir (Çetin, 2003: 48). Öte yandan, din merkezli eğitim yasaklanıp terk edilince pozitif bilim merkezli eğitimin önü açılmış oldu. Medeni bir ulusa yakışmayan kisve ve bu kisveyi tamamlayan görüntü ve davranış biçimleri, örneğin erkek görünce yere oturup yumulan kadın manzaraları, bizzat Atatürk tarafından kınandı ve bunların terk edilmesi istendi; bununla maksat hem ulusa hem kadına saygınlık kazandırmaktı (Caporal, 1982: 17–18). Dini otorite temeline dayanan Osmanlı devlet düzeninde kadınların statülerinin değiştirilmelerine yönelik olan değişik tutucu çoğunluk tarafından büyük tepki yaratmış ise, de verilen mücadelede yine kadınlar aktif rol oynamışlardır. Kadının kurtuluşuna yönelik ulusal reformlar kamusal alanın yeniden düzenlenmesiyle sınırlı kalmadı. Kadının kurtuluşu bağlamında kamusal alanın kimi zaman karşısına- özellikle mahremliği öngören ve kadını ikincileştiren düzenlemeler söz konusu olduğunda- kimi zaman üstüne yerleştirildiği özel alanda da önemli düzenlemelere gidildi.

Türkiye'nin çağdaş uluslar arasına girmeye hazır olduğunu gösteren bir simge olarak kabul edilen Medeni Kanunun 1926'da kabul edilmesiyle özel alandaki ilişkiler kadını koruyacak şekilde yeniden düzenlendi; çok evlilik yasaklandı, kızların evlenme yaşına sınır getirildi, evlilik için resmi nikâh zorunlu kılındı, erkeğin tek taraflı boşanma hakkı (şeriat yasasında var olduğu üzere) kaldırılarak bu hak iki tarafa da verildi, geleneksel miras hukuku lağvedilip onun yerine kadın ve erkeğe eşitlik getiren düzenlemeler yapıldı (Çaha, 1997: 110–113). Eskisinden farklı olarak çocukların gözetimi ana babanın her ikisine verildi (mad. 262). Ölüm halinde çocuğun velayeti geride kalan eşe verildi. Boşanma halinde, ana babadan hangisine çocuğun velayetinin verileceği ise hâkimin takdirine bırakılmıştır (mad. 264) (Abadan-Unat; 1982: 16). Cumhuriyet felsefesi bu kanunun kabulünü, Türk kadını medeni haklarını tekrar kazanmış ve Türk ailesinin temelleri yeniden kurulmuş oldu” biçiminde algılamıştır (Kırkpınar; 1998: 24). Doğaldır ki yüzyıllardır ikinci sınıf, edilgen, sokağa çıkmaktan, eşini seçmekten, boşanmaktan, yüzünü bile gösterebilmekten, eğitimden, ekonomik faaliyetlerden, fikir üretmekten, kısacası yaşamdan yasaklı kadının, “Kemalist Türkiye'nin yeni kadını” olarak isimlendirilen ve gökten indiği varsayılan tipe ulaşması, aslında büyük ölçüde toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümlerin bir sonucudur; bugünden yarına gerçekleşmemiştir; zaman almıştır ve bundan sonra da almaya devam edecektir (Yaraman, 2001: 130). Ne var ki toplumsal gerçekler, teorilerle her zaman uyuşmaz. Medeni kanun ile çağ atlayan kadın sonraki dönemlerde sosyal statüsünde gerekli düzenleme yapılamadığından kadının statüsü Atatürk döneminde yapılan reformlara ve düzenlemelere göre geride kalmıştır. “Gerçekten 1930'da birdenbire Ş. Kaya'nın kaleme aldığı bir anayasa değişikliği kadınlara yerel seçimlerde siyasal temsil ve katılma kapılarının açmış oldu” (Abadan ve Unat, 1982: 20). Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle İstanbul'da çeşitli yerlerde pek çok mitingler yapılmıştır. Bütün kentlerde toplantılar yapılıyor, gazetelerde yazılar yayınlanıyordu (Kırkpınar, 1998: 24). Böylece kısa sürede yurdun her bir tarafına yayılan kanun değişiklikleri büyük yankı uyandırmıştır.

Bütün bu reformlarda dikkati çeken nokta, ulusalcı medeniyetçi söylemin antitez kurgusunu reformlara yansıtmasıdır (Özbudun, 1994: 11–12). Deniz Kandiyoti ise

söz konusu reformların vatandaşlık kavramına yerleşmesine hizmet ettiği kadar, Osmanlı Devleti'nin teokratik kurumlarının ortadan kaldırılmasına yönelik mücadelenin bir parçası şeklinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Kandiyoti, 1997: 88). Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni devletin modernliğini, rejimin ikonografisinde kilit önem taşıyan kadın imgeleri (geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü ya da asker üniformalı genç kızlar ya da balo salonunda dans eden tuvaletli kadınlar) simgeledi. “Kadın bir pilot”, “Batılı giysiler içinde bisiklet süren kadın”, liberal, demokratik ve laik bir toplum yaratmayı hedefleyen yüzü Batı’ya dönük Türk modernleşme projesini anlattı. Kemalist dönemde kadın meselesine yaklaşımın önceki dönemlerdeki yaklaşımlardan farkı, “ilk kez açıkça kadının (kamusal) toplumsal görevleri ev içi geleneksel rollerinden daha üstün olarak değerlendirilmesi ve meslek sahibi, eğitilmiş kadının, geleneksel ev kadınına göre üstün, saygın bir statüyle ödüllendirilmesidir” (Durakbaşı, 1998: 167–171). Böylece zaman içinde kadının toplum içindeki etkinliği arttıkça, kadınla ilgili olarak toplumda oluşan roller de önemini arttırmaya başlamıştır. Modern toplumun tüm sektörlerinde en ciddi gelişmeler Atatürk reformları ile gerçekleşmeye başlamıştır.

Atatürk’ün gerek teorik gerekse pratik alanda kadın haklarını genişletici ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak reformlarının başında eğitim ve ekonomi gelmekteydi. Çünkü o dönemde (1923–1950) toplum kültürel ve ekonomik düzeylerde çağın çok uzaklarında idi. Özellikle eğitime ağırlık verilmesiyle toplumsal sorunların da çözüleceğine inanılmaktaydı. Atatürk’e göre eğitimde eşitlik sağlanmalı ve kız çocuklarının eğitimine erkekler kadar önem verilmeliydi (Kırkpınar, 1998: 17). Gazi Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandırmış ve 29 Ekim 1923’te Cumhuriyeti ilan ederek Türkiye Cumhuriyeti devletini kurmuştur. Atatürk bizzat kendisi “Başöğretmen” unvanı ile kitlelerin eğitim düzeyinin yükselmesi için büyük çaba harcamıştır. 1924’te çıkarılan Tevhid-Tedrisat (Öğretim birliği) Kanunu ile tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve medreseler kaldırılmıştır. Bununla birlikte eğitim laikleştirilmiş ve demokratikleştirilmiştir. Özellikle tarih ve dil konularında milli bir amaca yönelme başlamıştır. Latin harfleri kabul edilmiştir. Kadın eğitimine önem verilmiştir. Bu alanda büyük gelişme sağlanmış ve karma eğitim hayata geçirilmiştir (Akyüz, 2004: 318).

Türkiye’de kızlar için ilk ve ortaokul açılması 1860’lı yıllara rastlar ancak kadın öğretmen olmadığından ve kız çocuklarının erkek öğretmenlerle okutulması toplumun değer yargılarına ters olduğundan kız çocuklarının ortaokula devamı sağlanamamıştır. Bunun üzerine 1869 yılında Milli eğitim nizamnamesinde kız öğretmen okulunun açılması kararlaştırılır. 1870 yılında kurulan okula Osmanlı toplumunun kadın aydınları başlar. Böylece 1914 yılına gelindiğinde İstanbul üniversitesinde yalnızca kız öğrenciler için bir fakülte açılır. Ardından 1921 de ise edebiyat Fakültesi kız ve erkek öğrencilerin derslere birlikte girmelerini kararlaştırır (Tayanç, 1981: 123–124). Toplumsal cinsiyet rollerinin büyük ölçüde eğitim ve öğretim alanında oluşturulduğu Cumhuriyet’in ilk yılları olan 1923’ler ile 1950 sonrası dönemlere bakıldığında önemli farklar olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında geleneksel cinsiyet rollerinin devam ettiğini yapılan eğitim ve kültür politikalarında da görmekteyiz.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında karma eğitim sunulmaktaydı; ancak bu eğitim sistemi yalnızca ilkokul ve üniversite düzeyinde sürdürüldü. Yani ilkokul ve liselerde ayrımcılık devam etmekteydi (Kırkpınar, 1998: 68). Bununla birlikte okul sayılarında da farklılıklar görülmektedir. Okul sayılarındaki oranlara bakıldığında kız ve erkek okulları arasında büyük farklar olduğunu görebiliriz. “1923–24 ders yılında 72 erkek ortaokulu vardı, hiç kız ortaokulu yoktu. Bir sonraki ders yılında erkek okullarının sayısı 56’ya inmiş, kızlar için ise 8 ortaokul açılmıştı. 1925–26 ders yılında bu rakamlar erkekler için 54, kızlar için 15 ortaokul olarak değişti” (Kırkpınar, 1998: 64). Bu dönemde cinsiyet arası farklılıklarda dikkati çeken bir başka unsur da cinsiyetlere ilişkin tutumlar olmaktadır. “1924’te çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu aynı düzeyde eğitim sunan ve aynı tip diploma veren okullarda laikleşmeyi, merkezileşmeyi ve ders programlarının standartlaşmasını öngörüyordu”. Böyle olmasına rağmen okullarda tam olarak eşitlik sağlanamamıştır. Kız erkek çocuklar arasındaki eşitsizliği özellikle mesleki okulların ders programlarında görmekteyiz (Kırkpınar, 1998: 65–66). Sonuçta eğitim alanında cinsler arası eşitlik ilkesine dayalı yeni düzenlemelere gidilmiş ise de yine cinsiyete dayalı çarpıcı farklılıkları görmekteyiz.

Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ders kitapları, kâğıdın ve kullanılan görsel unsurların

kalitesiyle; dilin sadeliği, akıcılığı, kolay anlaşılabilirliğiyle; konularının günün gereksinimlerine cevap vermesiyle; batıl inançlara ve dini telkinlere karşı mücadelesiyle; köylü, işçi ve esnaf kesimlerine verdiği değerle; aracı ve tefeciye karşı çocukları uyarmasıyla; en önemlisi de kadınlara özgür birer yurttaş olma bilinci vererek kadınları kamusal alanla ilgili olarak yüreklendirmesiyle günümüz ders kitaplarından tamamen farklı bir görünümdeydi. 1945'e kadar yaratılmaya çalışılan kadın imgesi ile bu tarihten sonra yaratılmaya çalışılan kadın imgesi arasında büyük bir fark görüldü. 1945 öncesinde anneye ülkenin kurtuluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal işlevler yüklenip kadının aile içi geleneksel rolleri yoğun olarak vurgulanmıyorken; bu tarihten sonra artan sayıda örnekle, kadınların asıl görevinin evi ve ailesi ile ilgilenmek olduğu ders kitaplarına giriyordu. Nitekim Bu dönemin dergilerine baktığımızda da kadınların “asri kadın” gösterişiyle ev işlerini ve çocuklarına, kocalarına karşı vazifelerini boşlamamalarını kesinlikle istiyor. Yine edebiyat yapıtlarına baktığımızda da özgürlük düşkünü kadın kahramanlar yerine yerli değerler ve milli ahlakla donanmış, eğitilmiş kadınlar yüceltiliyordu. “Örneğin Halide Edip’in romanlarında cinselliğinden arınmış kendisini bireysel aşk yerine millet aşkına adanmış dava kadını yüceltiliyor; ideal kadın, erkek karakterin gözünden tanımlanıyor” (Durakbaşı, 1998: 47). 1950’lerden itibaren; ders kitaplarının büyük çoğunluğunda “baba evin direğidir mesut etmek ereğidir.” Değerlendirmesiyle karşılaşılır ve bu sözlerin hemen yanında da “yemek yapan, sökükle diken, çamaşır, bulaşık yıkayan... Annemiz” sözlerine yer verilir. Bu tespit bize iki tür yorum sağlayabilir. Birincisi Cumhuriyetin ilk yıllarında yaratılmak istenen kamusal alanda görünür kadın, ders kitaplarında da varlığını göstererek toplumsal bilinçaltımıza işlemiştir. Ancak 1945 sonrası gelişen siyasi yapı, genç Cumhuriyetin kamusal kadını tanıımıyordu. İkinci varsayım ise aslında genç Cumhuriyet bir taraftan çağdaş, kamusal alanda varlık gösteren kadın yurttaşı yaratırken diğer yandan annelik ve geleneksel kadın rollerinin de devamından yana bir tavır sergiliyordu. Bu yüzden de yeni cumhuriyetin temelleri atılırken bu çağdaş kadını yaratacak; zihinlerde bu kadın imgesi yerleştirilince de bu kadının yine eski geleneksel rollerine vurgu yapılacaktı. Geleneksel ideoloji, “kadın için aile ve çocuğun her şeyden önce olduğunu” kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Bu nedenledir ki; erkeğe özgü ve kadına özgü olarak nitelenen işler geleneksel olarak belirlenmiştir. İşleri toplumsal

cinsiyet açısından kategorize ederek, kadını toplumsal üretime “ev kadınlığı” statüsünü koruyarak ve zorunlu durumlarda dâhil eder (Arat, 1992: 45).

Kentsel mekânda veya kamusal alanda da kadının özgürlüğünün bedeli dişiliğinin tasfiyesi veya bireyselliğinin yok edilmesi veyahut bastırılmasıdır. “Kemalist reformları benimseyen babalar” ve “onların bu reformların yansıması konumundaki örnek kızları” ilişkisi, cinsiyetler arası eşitlikçi ideali ve kadının kamusal görünürlüğünü toplumsal bilinç alanına sokmaktadır. Erkeklerin denetimiyle çizilen bu kimlik yine kadınların kendi bireysel ve cinsel kimliklerini basturmalarıyla mümkün olmaktadır (Göle, 2001: 108). “Bu, ideal Türk kadınının “aseksüel” olması demektir; işgalci Avrupa ülkelerine karşı ulusal mücadelede “yoldaş-kadın”, şimdi iffet ve namusunu koruması için kendisinden iş yaşamında “cinsiyetsizlik” bekleniyordu.” (Durakbaşı, 1998: 55). Göle’ye göre bu ağır bedel altında ezilen kadın kimliği şizofrenik bir kimlik halini almaktadır (Göle, 2001: 111). Böylece kadınlar, kendi gerçek kadın kimliklerini bastırmak suretiyle devletin belirlemiş olduğu ulusal idealler çerçevesinde kimliklerini tamamlamışlardır.

Özetle; kadının kamusal arenada yer alışı geleneksel rollerinin devamı niteliğindeki işlerinde yoğunlaşmıştır. Birincil karar mekanizması olmaktan ziyade edilgen konumdaki işlere yönelik istihdam olanağı sunulmuştur. Ancak, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle sanayi devriminin yaşandığı batılı ülkeler başta olmak üzere, liberal devlet anlayışında meydana gelen değişim ile birlikte karışımçı-müdahaleci ve katılımcı devlet anlayışına geçiş, kadın işgücünün çalışma yaşamında maruz kaldığı pek çok olumsuz koşulu ortadan kaldırılmaya yönelmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde, bu söz konusu ülkelerde, çalışma sürelerinin yasalarla sınırlandırılması, bazı işyeri ve işkollarında kadınların çalışmalarının yasaklanması v.b. gibi koruyucu sosyal politikalar uygulanmaya başlamıştır. Kadınların çalışma hayatının düzenlenmesinde en önemli gelişme İş Kanunudur. 8 Haziran 1936 yılında kabul edilen bu kadınların çalışma koşullarını yeniden düzenlemiştir. O tarihe kadar kadının çalışma hayatını düzenleyen bir kanun bulunmuyordu. “Bu kanunun ilk maddesinde işçinin tanımı yapılmış ve bir iş akdi dolayısıyla, başka bir şahsın iş yerinde bedenlen veyahut fikren çalışan kimseye işçi denir”, denilmiş, hayatının emeği ile kazanmakta olan kadınlar da bu tanımın içine alınmıştır

(Kırkpınar, 1998: 24–25).

“Kadınlar açısından “cinsiyet ayrımının” en yoğun olarak yaşandığı bir başka alan da siyasal etkinlikler alanıdır. Siyaset “erkek işi” veya “erkek alanı” olarak algılanmakta ve kadının bugünde oy verme ile yetinmesi beklenmektedir. Bu konuda toplumun yarısını temsil eden kadının temsil edilmemesi gibi eşitliğe de demokrasiye de aykırı gerçeklerden de söz edilecek olunursa, kadının siyasete yetersizliği ya da yetersizliği gibi yanıtlar da eksik değildir”(Koray, 1998: 201–202). Ev kadını siyasal yaşama erkekten daha az ilgi duyar, çünkü siyasal yaşamın boyutları, onun küçük dünyasını çok aşar. Siyasal konularla ilgili bilgilerinin azlığı, seçimlere daha düşük oranda katılmaları, hep siyasal yaşama duydukları ilginin görece azlığıyla açıklanabilir. Siyasal konular daha çok kocasının ilgi alanı olduğu için, yaptığı siyasal tercihe katılması doğaldır. Duygusal koşullardan daha çok etkilenmeleri, güçlüye sığınarak güvence ve kararlılık aramaları, genellikle toplumda paylaştıkları koşulların bir ürünüdür (Arat, 1992: 78). Ekonomi, eğitim ve siyasal alanlarda cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da erkek olarak dünyaya gelmenin bir ayrıcalık olduğu görülmektedir. Çünkü bu yıllarda erkeğin toplumsal statüsü, kadınının yanında daha yüksektir. Genellikle erkek, kadının yaptığı işleri yapmamaya çalışmaktadır. Çünkü bu işler geleneksel erkek rolüyle bağdaştırılmamaktadır.

B) 1950-1980 DÖNEMİNDE KADIN

1970'lere baktığımızda önemli ölçüde güç ve kentleşme olgularıyla karşılaşmaktayız. Bu durum kırdan kente göç eden bireylerin tüm yaşantısını derinden etkilemekle birlikte özellikle kırsal kökenli kadının bakış açısını da değiştirmiştir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye’de kırdan kente kitlesel göçler yoğunlaşmıştır. Esasen Türkiye göç olgusuyla 1950’li yıllarda tanıştı. Göçlerle birlikte toplumda bir değişim süreci de yaşanmıştır. Ulusal kimlik kadar cinsiyet kimliğinde de önemli etkilerini gördüğümüz göç olgusu böylece kadınlar üzerinde önemli etkiler yaratmıştır.

Kente yapılan göç köy kadınları açısından istenen ve bununla beraber daha rahat bir

yaşantı umudu taşıyan bir olgu olarak gerçekleşmiştir. 1950’lerde henüz kent yaşamını bilmeyen kadınlar bir korkuyla kent yaşamına bakarken 1970’lere gelindiğinde artık bu korkularını yenmiş olarak kent yaşamını istemişlerdir. Çünkü artık köy kadınları kentin avantajlarının keşfederek kente alışmışlardır. Kente göç eden kadınların pek çoğu kent evinin rahatlığı karşısında köy işlerinin yıpratıcı ve yorucu taraflarının farkına varmışlardır. “Köylü kadın eskisinden daha az boyun eğme eğilimindedir ve aktif olarak daha rahat bir yaşam, daha çok tüketim eşyası ve daha fazla kişisel özgürlük talep etmektedirler” (Erman,1998: 211–212). Göçün doğurduğu tüm olumsuz gelişmelere karşın, kent, köy kadını için bir umut kapısı ve tutucu ortamından bir derece de olsa çıkış yeri niteliği taşımaktadır. Örneğin “ev kadınlaşma süreci”, yalnızca göç eden kadınlara özgü bir süreçtir. Veronika Bennholdt ve diğerlerinin Almanya’ya göç eden Türkiyeli kadınlarla yaptıkları bir araştırmaya göre, göç sürecinin kimi kadınlar üzerindeki etkilerinden biri, kadınların yabancı bir ortamda hareket özgürlüklerinin kültürel nedenlerle giderek kısıtlanması; erkeklere oranla iş gücü piyasalarına katılımlarının daha zor olması yüzünden de göç etmiş kadınların ev kadını rolünü daha fazla benimsemek zorunda kaldıkları tespit edilmiştir (İlkkaracan, 1998: 307). Bir araştırmaya göre kent, birinci kuşak göçmen kadına birtakım olanaklar sağlamış, köy kökenli kadınlara yeni roller, yeni toplumsal ilişkiler getirmiştir. Buna karşın zaman içinde kırsal kökenli kişilerin kente oluşturdukları topluluklar, özellikle gecekondu bölgesinde kadının günlük yaşantısını denetim altında tutan bir mekanizma haline gelmiştir. İkinci kuşak göçmen kadınlar ise kentin olumlu etkisini anneleri kadar hissetmemişlerdir. Bu nedenle illegal örgütler içine girmişlerdir. Özellikle de radikal İslamcı akımlar bu kadınları kendilerine hedef katılımcı olarak seçmişlerdir. Kısacası, köyden kente büyük bir umut ve beklentilerle kadınlar kente tutunmak ve kendileri için daha yaşanılabilir bir yer edinmek için yıllarca büyük çabalar vermişlerdir. Bu sıkıntılı süreç beraberinde yeni haklar getirmenin yanında kentin yarattığı yeni sıkıntıları da getirmiştir.

Sanayileşme hareketi ile geleneksel kalıplar yıkılarak, çağdaş değerler yakalanmaya çalışılmıştır. Bu durum aile yapısında beraberinde kadının aile içindeki rolüne de etki etmiştir. Özellikle kadının çalışma hayatında köklü yenilikler 1950’lili yıllardan itibaren

etkisini hissettirmeye başlamıştır. Bununla beraber kamu yönetiminde, kadınların görev ve konumlarına yönelik herhangi bir kısıtlayıcı yasa olmasa da mesleki açıdan belirli işlerde ve kanunları tercih etmedikleri görülmektedir

Böylece çıkarılan iş kanunundan sonra kadınlar aktif olarak iş yaşamına girerlerken, çalışma alanlarında ve konumlarında halen cinsiyet farklılıklarının esas alındığının görmekteyiz. 1950–60 dönemlerinde %1,0'lik azalmaya rağmen zirai meslekler ve ormancılık kategorisinde çalışan kadın nüfusu yaklaşık %95,0'dır. Daha sonra ise %2,3 ve %2,8 ile sanatkâr imalat ve tamirat başlığı altında toplanan iş kollarında çalışan kadınlar yer alır (Doğramacı, 1997: 116). Hizmet sektöründeki gelişmelerin de bunda büyük rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla, 1990'lı yıllarda Latin Amerika'da kadın işgücünün % 71'i, Asya ve Pasifik Ülkelerinde % 40'ı hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. (Koray, 1998: 214). Ancak, günümüzde kadın işgücü sayısının artmasında, hizmet sektöründeki gelişmelerin yanı sıra, birbiriyle ilişkili pek çok faktörün etkili olduğu bilinmektedir. Bu faktörlerin başlıcaları şunlardır:

1. Dünya genelinde çalışan kadınları koruyucu ve destekleyici yasaların ve uygulamaların artması,
2. Demografik gelişmeler,
3. Eğitim olanaklarının artması,
4. Standart dışı (atipik) çalışma şekillerinin ortaya çıkması ve giderek yaygınlaşması,
5. Aile boyutunun giderek küçülmesi ve çekirdek ailelerin yaygınlaşması,
6. Evlenme oranlarında azalma, buna karşılık boşanma oranlarında artış,
7. Toplumların kadınların çalışmasına yönelik tutumlarında meydana gelen olumlu gelişmeler,
8. Çocuk bakımı ve diğer hizmetlerdeki iyileşmeler olarak sıralanmaktadır.

Tüm bu gelişmeler, günümüz literatürüne mavi ve beyaz yakalı işgücükavramından sonra "pembe yakalı işgücü" kavramının da eklenmesine yol açmıştır (Koray, 1998: 215).

1970'lerin ikinci yarısında ilgi, kadınların ücretli emeği üzerinde odaklaşır. Ancak ücretli kadın emeğinin feminist bir analizini yapmaktaki yetersizliklerden dolayı iktisatçılar çözümlene getirmemişlerdir. İktisatçılara göre ayrımcılığı yöneten etken tamamen ekonomik temellidir. Kadınlar, düşük iş verimi ve kariyer bağlılıkları, emeklerinin erkeklere kıyasla düşük değerlere sahip olması nedeniyle piyasa tarafından tercih edilmemektedirler (Ecevit, 1998: 269–270). Siyaset alanında da bu dönemde kadınların etkisini görmekteyiz. Özellikle 1961 anayasasıyla demokrasinin genişletilmesi beraberinde toplumda büyük değişimlere sebep olmuştur.

“Dönemin belki de tek kayda değer örgütü 1965 yılında Berio Orger’in kurduğu ileri kadınlar deneğidir. Derneğin amacı, çalışan kadınların bağımsızlık, özgürlük ve eşit haklarını Atatürk ilkeleri ışığında savunmak, bu konudaki gericilikle savaşmak, kadınların haklarının kullanmadaki bilinç düzeylerini yükseltmektir” (Kılıç, 1998: 351). “10 yılın sonunda 1969 yılında Devrimci Kadınlar Derneği kurulmuştur. Derneğin amacı Türk kadınlarının emperyalizme, işbirlikçilerine, feodal mütegalibeye karşı verilmekte olan milli demokratik devrim ile dünyada barışı egemen kılma savaşı için bir araya toplamak ve bu amaçla öncü durumuna gelmelerini sağlamak olarak belirlemiştir” (Kılıç, 1998: 351). 10 yılın sonunda 1969 yılında Devrimci Kadınlar Derneği kurulmuştur. Derneğin amacı “Türk kadınlarının emperyalizme, işbirlikçilerine, feodal mütegalibeye karşı verilmekte olan milli demokratik devrim ile dünyada barışı egemen kılma savaşı için bir araya toplamak ve bu amaçla öncü durumuna gelmelerini sağlamak olarak belirlemiştir (Kılıç, 1998: 351). “1970'ler, Türkiye'de CHP'nin solundaki sosyalist eğilimli gençlik hareketlerinin siyasal gündemi sayısal güçlerini aşan bir biçimde belirledikleri bir dönem oldu.” (Tekeli, 1995: 32). Türkiye'nin birtakım yapısal sorunları bu dönemde patlak verdi. Eşitsizlik, sömürü gibi kavramların ülkenin gündemine oturmasıyla “kadın sorunu” da böylece kendini geliştirmişti. Üstelik bu durum Marxizmin anti-feminist tahlillerine dayandırılmıştı. Artık ezilen işçi kadındı. “Ama bu kadının hem işte hem evde çifte emek kullanmaktan kaynaklanan sorunlarının aşılabilmesi için tek çare olarak sosyalizm gösteriliyor ve kadın

kurtuluşları için tek çare olarak sosyalizm gösteriliyor ve kadın kurtuluşları için erkeklerle omuz omuza verecekleri sınıf mücadelesine davet ediliyordu” (Tekeli, 1995: 32). Bu yılların öğrenci hareketliliği içerisinde, 1968 sonrasında batı toplumlarında canlanan yeni feminist hareketlerin etkisinde kalabilecek pek çok öğrenci, akademisyen, meslek sahibi genç kadın, birtakım grupların etkisinde kalmışlardır. Böylece, kadınların bilinçlenmesi bakımından batıya göre en az on yıllık bir zaman yitirildi (Tekeli, 1995: 34).

Toplumda yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal değişimlerdeki etkiler bütünüyle kadının konumuna etki ederken, edebiyatta da kadın imgesi etkili değişime uğramıştır. “Özellikle 1955’lerden sonraki Türk şiirinde aşk teması, dolayısıyla kadın, yeni zenginlikler kazanmıştır”. Erkek ve kadın arasındaki cinsel gerilimin fazlaca yaşandığı Türkiye’de 1955’lere kadar Türk edebiyatında erotizmin bulunmaması ancak 1955 sonrası dönemde aşılmıştır. “1940–1960 yılları arasındaki Türk şiirinde aşk teması, toplum düzenine karşı bir başkaldırma haline dönüşmüştür” (Akatlı, 1982: 300–301).

Günümüz Türkiye’si’nde devletin kadın sorunlarından güçlü bir desteği vardır. Bu Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren kadınlara belirli haklar getiren ve kamu politikalarıyla destek veren kadına yönelik inkılâpların bir devamıdır. Ancak devletin bazı organları, yayınları ve uygulamaları aracılığıyla kadınlara, İslami muhafazakârlarca atfedilen geleneksel rolü güçlendirecek bir faaliyet göstermektedir. Devlet televizyonu haftalık vaazlar yayınlamakta, bunların bazıları kadının anne ve ev kadını rolünün önceliğini vurgulamaktadır.

Bugün gelinen noktada, yaşadıkları bölge, sosyo-ekonomik düzeyleri, eğitim durumları gibi belirleyiciler önümüze çeşitli kadın profilleri koymaktadır. Her ne kadar bu sayılan belirleyiciler kadınların eşit yurttaşlar olabilmeleri için gerekliyse de tek başlarına yeterli değildirler. Toplum ve ailenin ataerkil yapısı, kadının öncelikle özel alandaki ikincil konumunu belirleyerek, kendi yaşamı üzerindeki karar gücünü kısıtlamaktadır. Özel alanda dahi kendi başlarına karar verme yetkileri olmayan kadınlar doğal olarak kamusal alanda çok büyük varlık gösterememektedirler.

Kadınların önceki yıllarda olabildiğinden çok daha gür bir sesle toplumdaki

konumlarını, ezilmişliklerini, kimliklerini sorgulamaya giriştikleri 1980’ler Türkiye’si nasıl bir toplum? Burada bizi ilgilendiren son yıllarda yaşanan toplumsal ve kültürel gelişme eğilimlerinin başlıcalarına kadınları ilgilendiren yönleriyle işaret etmektedir. Türkiye, yüzeli yıllık bir geçmişi olan değişme sürecinin çok hızlı yaşandığı bir toplumdur (Tekeli, 1993: 18). Türk toplumu genç ve birbirinden ayrılabilen farklı kültür gruplarının yan yana yaşadığı toplumdur. Nüfus artış hızı son yıllarda düşme eğiliminde olmakla birlikte gelişmiş ülkelerin ortalama nüfus artış oranlarının çok üstündedir. Bu durum toplumsal kurumların hepsi üzerinde yoğun bir baskı oluşturur (Tekeli, 1995: 19). Tekeli Türk toplumundaki kültürel yapılanmayı üç grupta toplamaktadır. İlkini geleneksel ya da feodal değerlerin hâkim olduğu tarımla yaşayan kırsal kültür grubu olarak belirlemiştir. Bu grubun temel özelliklerini kadının toplumsal olarak aşağı olduğu, toplumsal değerlerin bireyi ve aileyi sıkı bir denetim altında bulundurduğu, geleneksel patriyarkanın büyük ölçüde etkisini sürdürdüğü bir yapı olarak sıralamıştır. İkinci grubu sanayileşmiş, çağdaş batılı değerleri benimsemiş kentsel kültür grubu olarak belirtmiştir. Gerek dikey gerekse yatay hareketliliğin olduğunu ifade ettiği bu grupta, birey ve aile, toplumsal çevrenin baskısından büyük ölçüde kurtulmuş bir nitelik taşır. Bu gruptaki kadınları hem aile içinde hem de tek başlarına daha özgür ve erkeklerle daha eşit bir statüye adım atmış olarak değerlendirmiştir. Üçüncü grubu ise, bu iki grubun kesiştiği yerde duran “yeni kentli” grubu olarak belirtmiştir. Bu grupta kadın ve çocuklar aynen kırsal kesimdeki gibi aile ve toplumsal baskı altındadırlar. Değer çatışmaları, çelişkiler ve kopmalar en çok bu söz konusu grupta mevcut olarak değerlendirilmiştir (Tekeli, 1995: 19–20).

Türkiye’de de halkın önemli bir kısmı radikal İslamcıların toplum düzeninin tehdit edeceği endişesine kapılmıştır. Radikal İslamcı hareketler düşük sosyo-ekonomik düzeydeki, bölgelerde, hem kimlik oluşturma çabası hem de maddi gerekçelerle önemli sayıda taraftar bulmaktadır. Bu taraftarlar arasında kadınların sayısı da azımsanmayacak düzeydedir. Modernleşmenin getirdiği handikaplarla iki dünya arasına sıkışmış insanlar için köktendincilik çekici bir alternatif oluşturmaktadır. Köktendincilik bu insanlara ideolojik çizgilere sahip kominal bir dünyanın – bu dünya katı bir şekilde hiyerarşik olsada-güvenlik ve kesinliğini sunmaktadır (Berktaş, 2000: 186). Köktendincilik, kültürel bir olgu

olarak ele alındığında, antientellektüelizmi ve antimodernizmi temsil eden, kırsal ve kentsel kültürler arasındaki basit bir çatışma olarak görülür (Berktaş, 2000: 180). Siyasal İslam'ın simgesi kabul edilen “tesettür” olarak adlandırılan giyim şeklini benimseyen kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmada, modernleşme kişinin “kültürel kimliği”nin bir parçası olan bireysel normlarını tahrip edici olarak algılanmaktadır. İslami yaşam tarzına yakınlık göstermeleri karşıt bir söylem olarak benimsenmektedir (İlyasoğlu, 1998: 156). Bu durum çağdaş yaşamı kabul etmeyen, alternatif bir siyasal sistem olarak değerlendirilebilir.

“1980’li yıllar kadın hareketi açısından önemli dönüm noktalarındandır. Bu tarihlerden itibaren “özerk” feminist hareket gündeme gelmiştir. Bu bağlamda feminizm, evrensel kategorilerden yola çıkarak sadece “devlet feminizmi”ni eleştirmekle kalmamış aynı zamanda Marksistlerin kadın sorunsalına yaklaşımıyla da ayrılıklarını tartışma yoluna gitmiştir” (Çağatay ve Soysal, 1995: 336).

1960 sonrası feminist akımların hedefi olan ataerkil toplum yapısında, ataerkil toplum ve ataerkil aile yapısı içinde cinsiyet ayrımı yalnızca kadın erkek arasındaki işbölümü değil, kadını erkeğe bağımlı kılan bir toplumsal rol ve ilişkiler ağını da beraberinde yaratmaktadır. Erkek rolüyle bağımsızlık, yetke ve önem kazanırken kadın bağımlılık, güçsüzlük ve toplumsal değersizlik kazanmaktadır. 60 sonrası feministlere göre bu doğrultuda ortaya çıkan yapı sosyalleşme sürecini kullanarak birçok alanda erkeğe yasal bir egemenlik kullanma hakkı vermektedir (Koray, 1998: 205). Kadın hareketinin sağlamış olduğu büyük gelişmelere karşın cinsiyet eşitliği yönündeki çabalar, birçok toplumda başarıya ulaşamamıştır. 1960 ve 70’lerdeki feminist akımlar ailedeki kadın erkek arasındaki güç dengesizliğini protesto etseler de bu durum hala büyük ölçüde mevcuttur. Bağımsız kadın hareketini ortaya çıkışından 60 sonrası Batı’da gelişen feminist akımların etkisi büyüktür. Kemalist rejimde batıya açılımı meşruiyet ve güç kazanan Türk toplumunun Batı’da yaşanan böylesi güçlü bir akımdan etkilenmemesi imkânsızdı (Arat, 1992: 79-84). 1980’ler Türkiye’si’nin bir diğer özelliği de bu dönem değişen ekonomik politikalar sonucu ekonomide çok az istihdam olanağı yaratılmış olmasıdır. Yaratılan bu sınırlı olanaklarda erkekler tarafından kullanılmış, her on üç kadına karşılık 87 erkek işe girmiştir. Bu bağlamda formel sektör dışı kalan kadın emeğinin hem ev içi hem de ev dışı informel

yapılarda her geçen gün daha çok kullanılacağını söylemek hatalı olmaz. Yine 70’li ve 80’li yıllarda pek çok ülkede kadının işgücüne katılımı “işgücünün kadınlaşması” olarak değerlendirilirken, Türkiye’nin böyle bir dönüşümü yaşamadığı görülmektedir.

Kadın-erkek eşitliği politikalarının önem kazandığı her ülkede kadınlar eğitim ve meslek edinme yoluyla işgücü içinde yer almaya hazırlanırken diğer taraftan çalışma hayatındaki fırsat eşitliğinin sağlanamaması ve kadının geleneksel aile içi sorumluluklarının azaltılmaması gibi sebeplerle kadının çalışma yaşamındaki sorunlar büyük ölçüde devam etmektedir. Bu sorunları işe girmekte ve işten çıkmakta yaşanan sorunlar, kadın ve erkek işgücü arasındaki ücret farklılıkları, mesleki ilerlemedeki eşitsizlik gibi belli başlı gruplara ayırabiliriz (Serter, 1994: 127). Kadınlara verilen işlerin genellikle geçici nitelikte ve düşük ücretli işler oluşu, istihdam alanında kadınların sayısının çok sınırlı kalmasına, işsizliğe geçiş hızının artmasına, kadın işgücü kalitesinin düşmesine ve kadınların uzun süreli istihdamının kısıtlanmasına yol açmaktadır. Kadınların yaptığı işin, aileye destek olmak için yapılan bir çalışma olduğu yolundaki yaygın görüş, kadınların, ekonomik büyüme dönemlerinde gereksinme duyulan ve gerileme dönemlerinde bir kenara itilen yedek bir işgücü oluşturduğu düşüncesine yol açmaktadır. II. Dünya savaşından sonra kadın işgücü sayısı artarken, yasal düzenlemeler beraberinde kadınların da başta sendikal örgütlenme haklarından yararlanmaya başladıkları görülmüş, ancak yine de kadınların örgütlenmesi yetersiz kalmıştır. Bu oluşumda sendikacılığın erkek işi olarak algılanmasının önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Türkiye’de genel olarak nüfusun yapısı ve çalışan kadınlarla ilgili temel veriler değerlendirildiğinde, mevcut ekonomik modelde ve sosyal politika uygulamalarında ücretli çalışan kadın sayısının artmasının kolay olmadığı görülmektedir. İşgücü talebi çalışma çağındaki nüfus artışının gerisinde kalmakta, hatta giderek daralmaktadır. Diğer taraftan hizmetler ve sanayi sektörünün gerektirdiği vasıflardan yoksun olan kadınlar, ağırlıklı olarak ev içi üretimde bulunmaktadır (Bedük, 2005: 108). Ülkemizde kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılım oranlarının da arttığı görülmektedir.

İlk olarak 1972 yılında ABD’de kadınların işe girme, ücretlendirilme ve işte

yükseltmeleri olanağı açısından erkeklerle eşit davranış görmesini öngören "istihdamda fırsat eşitliği" yasası kabul edilmiş, buna benzer yasalar daha sonra Avrupa ülkelerine de yansiyarak "eşitlik politikaları" toplumların tümünde yer almaya başlamıştır. Özellikle günümüzün gerektirdiği bilgi toplumuna geçiş sürecinde bu oluşumun giderek yaygınlaştığı, işverenlerin kadın çalışanlarının ikili rolünü, bir diğer ifade ile ev, aile ve iş sorumluluklarını hafifletmek amacıyla esneklik adı altında bir dizi uygulamaları başlattıkları dikkati çekmiştir. Kuşkusuz bu konuda uluslararası düzeyde de kadın hakları konusunda bir duyarlılığın oluşmasının da payı büyüktür. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin laik hukuk sistemi içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler azalmış olsa da, toplumsal yaşantıda bu eşitsizlikler azalmamakta hatta daha da arttığı gözlenebilmektedir.

BÖLÜM IV

1980 SONRASI YAPISAL DEĞİŞMELER VE KADIN

Geçtiğimiz 10 yılda kadınlara yönelik çok önemli ilerlemeler ortaya çıkmıştır. Bu ilerlemelerde, 1994 yılından bu yana gündemde olan küresel ekonomik canlanmanın (Dünya Sağlık Raporu 1998) yanı sıra kadın feminist hareketlerinin (Çilingiroğlu 2001: 22). Türkiye’de rolü büyüktür. Bu canlanma ve kadın hareketlerinin uzun dönemli yararları son zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu yararlar en açık biçimde sanayileşmiş ülkelerde görülmekle birlikte, birçok yoksul ülkede yavaş ancak kararlı biçimde yaygınlaşmaktadır (Dünya Sağlık Raporu 1998). Bu olumlu gelişmede; sürdürülebilir bir kalkınma ve dünyadaki sağlık düzeyini iyileştirme için kadınlara eşit olanaklar sunmanın ve statülerini geliştirmenin ön şart olduğunun fark edilmesinin rolü büyüktür. Ancak bu gelişmeye rağmen; hala biyolojik ve toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ayrımcılık yaygın olarak devam etmektedir (Türmen, 2003: 24). Dünyanın birçok bölgesinde kadınları hedef alan ayrımcılık, daha kadın doğmadan önce başlamakta, ölene kadar da devam etmektedir. Bu ayrımcılıklar ulusal ve uluslar arası platformda çeşitli yasalar dahilinde ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Özellikle eğitim, medya, mesleki alanlarda ve ulusal platformda son dönemlerde yapılan yasal değişiklikler ve bunların sosyal hayata yansımalarının kadınlar üzerindeki etkisinin ele alındığı bu bölümde 1980 sonrası toplumsal cinsiyet dönüşümüne ışık tutulacaktır.

I. ULUSAL VE ULUSLARARASI PLATFORMDA KADIN

Ülkemizde kadın sorunlarının çözümü için her geçen gün somut adımlar atılmaktadır. Ancak yasalar dahilinde yerleştirilmeye çalışılan bu çözümlerini temelinde

geniş kitlelere duyurmak bu konudaki mevcut problemlerin çözümü açısından çok daha faydalı olacaktır. Bu nedenle ülkemizde kadın haklarını genişletmek için kurulan sivil toplum kuruluşları etkinlik alanlarını genişletmek ve bu alanda dünya ile birlikte etkili adımlar atabilmek için uluslararası kuramlardanda destek almaktadır. Böylece toplumuzda ve genel olarak tüm dünyada önemli bir sorun olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çözümü umudu artmaktadır.

Diğer Dünya devletlerinde olduğu gibi Türkiye’de kadınların sosyal, siyasal ekonomik haklarını korumak ve geliştirmek üzere hem ulusal düzeyde faaliyette bulunmuş hem de uluslararası sözleşmelerde yer almıştır. Kadının eğitim, hukuk ve toplumsal alanda ilerlemesi ve güçlenmesi konusu Cumhuriyet öncesi ikinci Meşrutiyet dönemine kadar uzanmakta, Cumhuriyet döneminden bu güne kadar da kadın sorunlarının çözümüne yönelik somut adımlar atılmaktadır (Esin, 2003: 24). Sorunların çözümüne dair belki de en somut adım özellikle 1980 sonrası kadın gruplarının başarılı çalışmaları sonucunda gerçekleşmiş ve kadın sorunlarına giderek artan bir duyarlılık gösterilmeye başlanmıştır.

Ülke içerisinde yerel çapta faaliyet gösteren bir takım kadın kuruluşlarının dışında uluslararası alanda kadın erkek eşitliği için mücadele veren ve özellikle cinsiyet eşitsizliğini engelleyici çalışmalar gösteren pek çok yabancı kuruluş da bulunmaktadır. Kadın haklarının kazanılmasına yönelik ulusal ve uluslararası önemi olan bazı kadın hareketlerine bakacak olursak;

“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948, İnsan Ticaretinin Önlenmesi Sözleşmesi 1949, Uluslararası Çalışma Örgütü “Kadın ve Erkek Tarafından Yapılan İşlerin Eşit Değerde sayılması Sözleşmesini” 1951, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu 1952’de oy verme hakkı dahil olmak üzere, kadınların politik haklarının yasalar önünde eşit sayılmasına ilişkin ilk kapsamlı onayı veren “ Kadınların Politik Hakları sözleşmesi”ni kabul etmiştir, İş bulma ve meslek edinme konularına dair ayrımcılığa karşı çıkan ILO sözleşmesi 1960, Birleşmiş Milletler tarafından 1975’te BM Mexico City’de yapılan “Uluslararası Kadın Yılı” toplantısında, ilk kez Dünya Hareket Planı kabul edilerek, amacı kadınlar için “ Eşitlik, gelişim ve barış” olan on yıllık bir dönemin çağrısı olmuştur, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1977 yılında “Kadın Hakları ve Dünya Barışı Günü” olarak 8 Mart tarihini kabul etmiştir, BM Genel Kurulu

1979 yılında “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini” 1980 yılında Kopenhag’da II., 1985 yılında Nairobi’de III. ve 1995 yılında Pekin’de IV. Uluslararası Kadın Konferansları yapılmıştır. Bu konferanslarda kadının güçlenmesi, ilerlemesi için stratejiler, eylem planları ve taahhütler ele alınmıştır, Meksika’da 1984 yılında “Dünya Nüfus Konferansı” yapılmıştır, BM Genel Kurulu’nda 1993 yılında “Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Deklerasyonu” kabul edilmiştir, Kahire’de 1994 yılında Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda ilk kez, kadınların güçlendirilmesinin kalkınmanın temel bir parçası olduğu vurgulanmış ve 20 yıllık eylem planı yapılmıştır. Ayrıca Üreme Sağlığı ve Cinsel Sağlık kavramları tanımlanmıştır” (Özvarış ve Akın, 2003: 32).

Bu alanda atılan adımlar tüm dünyada etkisini arttırarak yayılmaya başladığından itibaren konuyla ilgili olarak sayısız anlaşma, sözleşme ve bildiri imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler özellikle bu konuyu ön sıralara alarak durumun ciddiyetini tüm dünyaya açıklamaya çalışmaktadır. Bunun için öncelikle New York’ta 1908 yılında 15.000 kadın daha kısa çalışma saati, daha iyi gelir ve oy hakkı için yürümüş ve doğum izni istemişlerdir. Bu eylemde kadınlar "ekmek ve gül " sloganını kullanmışlardır. Ekmek yaşama güvencesi ve karın tokluğunu simgelerken; gül, daha kaliteli bir yaşamı simgelemiştir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey çatısı altında 1946 yılında kadınların politik, sosyal ve ekonomik haklarını korumak amacıyla Kadının Statüsü Komisyonu kurulmuş ve bunun sonucunda kadın haklarına yönelik tüm mücadeleler farklı bir önem ve resmiyet kazanmıştır. Daha sonra pek çok ülkedeki faaliyetler bu başlangıcın sonuçlarını oluşturmuştur (Özvarış ve Akın 2003: 45). “Özellikle Birleşmiş Milletlerin 1981’de imzaya açtığı ve ülkemizin 1985’te taraf olduğu “Kadınlara Karşı Her Türlü ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi”, 1990’da imzalanan “Çocuk Hakları Sözleşmesi” toplumumuz bakımından çok önemli aşamalardır” (Çelikel, 1991: 96). “1993 Viyana konferansı ile “kadın hakları, insan haklarıdır” anlayışı benimsenmiş, böylece de toplumsal cinsiyete dayalı olarak yapılan bütün ihlallerin de özde insan hakları ihleli olduğunu açıkça tescil edilmiştir” (Acar, 2000: 48). Yine Türkiye’ de insan hak ve özgürlükleri ile ilgili standartları oluşturmada “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi Avrupa İnsan Hakları ve ana Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi ve ona bağlı yargı organlarının kararları, Helsinki Nihai Senedi, Kopenhag İnsani Boyut Konferansı ve Paris şartı metinleri”ni

sayabiliriz (Çelikel, 1991: 96). Uluslararası düzeyde yapılan tüm bu girişimler günümüzde basın yayın yoluyla etkinlik kazanmaya devam etmesine rağmen ve kadın hak ve özgürlükleri konusunun aslında Türkiye için yeni bir uygulama olmamasına rağmen Türkiye daha yavaş adımlarla konunun peşindedir. Yasalarda pek çok düzenleme yapıldığı halde değişen haklarının bilincinde olmayan pek çok kadın bulunmaktadır.

Cumhuriyetimizin kurulduğu andan itibaren kadınların pek çok alana ilişkin haklarının tanınmasında etkili kararlar alınmıştır; ancak bu hakların kadınlara sağlanmasında gerekli fikri anlayış sağlanamamıştır. Günümüzde hemen hemen bütün kanunun, kongrenin, kararların, gündemini insan hak ve özgürlükleri oluşturmaktadır. Son dönem Türkiye’de yaşanan süreçler insan hak ve özgürlükleri boyutunda pek çok yeni uygulamaya gidilmektedir

Ülkemizde kadın haklarının sağlanması için kurulan örgütler arasında Semra Özal’ın 1986’da kurduğu Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı Türk kadının tüm dünyaya tanıtmak gibi bir işlevi de yerine getirmekteydi. “Amacını çalışan kadınların kırsal kesimde, tarımda, kültür, sanat ve politikada, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda dayanışmalarının geliştirmek ve güçlendirmek olarak tanımlıyordu” (Kılıç; 1998: 356). Ancak bu örgütün fazla devam etmediği bilinmektedir. 1986 yılında kurulan bir başka vakıf olan Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı ise kadın emeğini gelir getirici yaratıcılığa dönüştürerek kadının sosyo-ekonomik statüsünü yükseltmeyi amaçlamaktı. 1988 yılında kurulup 1992 yılında kapanan Demokrasi Mücadelesinde Kadın Derneği (DEMKAD) kadınların toplumda erkeklerle mücadele edebilmenin koşullarının sağlayarak toplumu bilinçlendirmekteydi. Öte yandan Kemalist kadınlar İslamcı tehdide karşı Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneğini 1989 yılında kurdular. “Bu derneğin amacı Atatürk ilke ve devrimleri ile gerçekleşen kadın haklarının korunması, gelişmesi, yaygınlaştırılması bu bağlamda kadınların siyasal, ekonomik, toplumsal, yasal ve kültürel tüm özgürlüklerden yararlanmalarının sağlanması olarak ifade edilmektedir” (Kılıç; 1998: 356). 1990’larda aile içi ve dışı şiddete maruz kalan kadınların sığınabilecekleri Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kurulmuştur. Böylece kadınlara aynı zamanda hukuki ve psikolojik danışmanlık hizmetleri de verilmektedir (Kılıç; 1998: 357). Kadına, statüsüne ve sorunlarına değinen 25.10.1990

tarihinde 3670 sayılı kanunla kurulmuş olan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kanununun 1. maddesinde “Türk kadınının eğitim seviyesini yükseltmek, tarım, sanayi ve hizmetler kesiminde ekonomik hayata katılımını arttırmak, sağlık, sosyal ve hukuki güvenliğini sağlamak ve böylece kadının statüsünü genel olarak geliştirmek üzere eşitlik içinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettiği statüyü kazandırmak” amacına ulaşabilmek için bir takım görevler belirlemiştir (Yılmaz, 1991: 105). Bu görevler,

“1.Kadının statüsünün korunması ve geliştirilmesi, sorunlarının çözümü için, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda prensip, politika ve programlar hazırlamak ve gerekli çalışmaları yapmak, 2.Kadının statüsünü ve sorunları konusunda gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan çalışmaları derlemek, 3.Yurt içinde kadının statüsü ve sorunlarının çözümlenmesinde temel teşkil edecek yaş ve cinsiyete göre yaş ve istatistikî veri toplamak, 4. Kadının statüsü ve sorunları konusunda görev verilmiş olan kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak ve bu kuruluşlardan konu ile ilgili bilgileri istemek, bu konuda faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları desteklemek, yerel yönetimlerin kadınla ilgili her türlü faaliyetlerini izlemek, 5. Kadınla ilgili faaliyetlere etkinlik kazandırmak için başta yerel yönetimler olmak üzere yapılan eğitim faaliyetlerini izlemek, desteklemek, yönlendirmek ve kadının statüsü ve sorunları ile ilgili kamuoyu yaratmak, 6. Milletlerarası çalışmalara Türkiye'nin katılımını ve koordinasyonunu sağlamak, 7. Kadın ile ilgili konularda dokümantasyon, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak şeklinde sıralanabilir”(Yılmaz, 1991: 105).

Böylece kadınlar 1980’li yılların başından itibaren hızlanan gelenek ve değer yargılarının dönüştürülmesi amacını taşıdığı anlaşılmaktadır. Ancak pek çoğu kuruldukları tarihten kısa bir süre sonra dağılmıştır. Sorunun varlığı bilinmesine ve bu alanda etkili hizmetler yapabilecek sivil toplum kuruluşları bilinçlerdeki eksiklik nedeniyle seslerini duyuramadan kapatılmak zorunda kalmışlardır. Günümüzde siyasetçiler kadın haklarını yayılması ve kadınları yasalarca belirlenmiş varolan haklarından haberdar etmek için bir takım çözüm arayışlarına gitmektedirler.

Kadın sorunsalı siyasi fraksiyonların çok önemli nesnesi olmuştur. Ancak 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de gelişen feminist bilinç, özgün bir kadın kimliği kurarak kadının toplumsal ve siyasal süreçler içinde önemlidir özne konumuna gelmesinde etkin rol

üstlenmiştir. 1982–1990 yılları arasında öncelikle İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde, az sayıda, küçük grupların katıldığı, ama anlamlı bir dizi eylem yapıldı: 1982'de İstanbul'da YAZKO tarafından Gazeteciler Cemiyeti'nde düzenlenen "feminizmin" kamuoyu önünde ilk kez açıkça savunulduğu sempozyum; 1983'te Somut Dergisi'nde yayınlanan feminist kadın sayfası; 1984'de İstanbul'a kurulan Kadın Çevresi kitap kulübü; 1986'da Türkiye'nin de onayladığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırıcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme'nin uygulamaya konulmasını talep etmek için açılan dilekçe kampanyası; 1987'de kadın dayaağını meşrulaştıran bir yargı kararını protesto etmek ve aile içinde kadınlara uygulanan şiddeti kınamak üzere yapılan yürüyüş eylemi ve bu eylemle başlatılan kampanya; çeşitli yıllarda yapılan 8 Mart kutlamaları ve gösterileri, şenlikler, tartışma toplantıları, paneller, 1989'da Ankara'da toplanan 1. Feminist Hafta Sonu ve aynı yıl feministlerle solcu kadınları karşı karşıya getiren 1. Kadın Kurultayı; aynı yılın sonunda cinsel tacize karşı başlatılan yeni bir kampanya ve nihayet aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için bir sığınağın ve kadınların tarihiyle ilgili kaynakları bir merkezde toplamayı amaçlayan bir kadın eserleri kütüphanesi ve bilgi merkezinin kurulması amacıyla yürütülen, yerel yönetimlerle işbirliğini de öngören çalışmalar gibi (Tekeli, 1995: 34). Hukukçular tarafından yasalarca korunmaya çalışılan, sivil toplum kuruluşlarıyla bireylerin bu konudaki bilinç düzeyini artırmayı amaçlayan ve siyasette kadın ve aileden sorumlu devlet bakanlığı ile yürütülmeye çalışılan tüm bu çalışmalar ve bu alandaki çalışmalar bilimsel düzeydede araştırılarak somutlaştırma ve çözüme ulaştırmayı hedeflemektedir.

Ülkemizde halen üniversitelerdeki kadın çalışmalarını yürüten merkezler iki tür yapılanma göstermektedir. Bunlar “Kadın Sorunları Araştırma Ve Uygulama Merkezi” ve “Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalları”dır. Ülkemizdeki üniversite kadın araştırma ve uygulama merkezleri ile ana bilim dalları, amaçları ve işlevleri bakımından, Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri: 1. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitim Merkezi (KAUM), 2. Marmara Üniversitesi Kadın İşgücü İstihdamını Araştırma Merkezi, 3. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 4. Çukurova Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KADAUM), 5. Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 6. Ege Üniversitesi

Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (EKAM), 7. Gaziantep Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi(GÜKAMER), 8. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (YÜKAM), 9. Çankaya Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 10. Mersin Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (MERKAM), 11. Atılım Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 12. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 13. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (HÜKSAM) (Çilingiroğlu, 2001: 21-22) olarak sıralanabilir.

Bu kazanımlar, 1980 yılı sonrasında kadın erkek eşitliği normlarının oluşumunun, küresel kadın kuruluşları ağının genişlemesinin, çevre ve insan hakları gibi diğer toplumsal hareketlerde artan canlılığın ve dünya çapında demokratikleşmenin hızlandığı bir döneme rastlamaktadır. 1980’li yıllarda Türkiye’de yaşanan ekonomik değişimler ve demokratikleşme, kadının insan hakları konusunda da bilinçlenmenin önünü açtı ve kadınların seslerinin daha fazla duyulmasını sağladı. Ancak, toplumsal kadın erkek eşitliğinin sağlanması için, ayrımcılığın yasaklanmasının ötesine geçen bir anayasal temelin oluşturulması önemlidir. Olumlu ayrımcılık yoluyla, kadınlar ve erkekler arasında eşitliği sağlayacak bütün hukuki ve örgütsel önlemlerin devlet tarafından alınması gereklidir.

II. MEDYADA KADIN

Türkiye’de insanların büyük bir çoğunluğu vaktininin çoğunu televizyon seyrederek geçirmektedir. Televizyon artık herkes için günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Eskiden sadece güzel vakit geçirmek için boş vakitlerde düğmesine basılan televizyonlar günümüzde dışarıya açılan en ucuz ve kolay ulaşılabilen eğlence aracı haline gelmiştir. Kimilerine göre “aptal kutusu” olarak tanımlanan televizyon belki de kolay

ulaşıldığı –yani her an elimizin altında oluşu- nedeniyle eğlence aracı olmasının yerini giderek eğitim aracı olmaya doğru yön değiştirmektedir. O kadar ki, her gün sayıları yüzlerce televizyon kanalı artık bizim yerimize düşünüyor ve bizim yerimize yorum yapmaktadır. Hatta kendi düşüncelerini geniş kitlelere yaymaktadır. Medya elbette ki sadece televizyon ile sınırlı değildir. Ancak günümüzde okuma oranının azlığına bakacak olursak televizyon için belki de bunların içinde en etkilisidir diyebiliriz. Önceleri kitlelerden gelen istek ve gereksinimler doğrultusunda görev yapan tüm medya kurum ve kuruluşları günümüzde kendi hegemonyalarını kurmuşlardır. Etkinlik alanlarının özellikle kadınlar üzerine kuran medya her geçen gün alanını daha da genişletmektedir. gelişen dünyanın zorunlulukları olarak gösterilen her ürün kadınların bilincine yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Medya, kapitalist düzenin işleyişini bu şekilde geniş kitleleri etkisi altına alarak yaymaya devam etmektedir.

Cinsiyet ile toplumsal roller arasındaki ayrımın temeli, kadın ve erkek olmanın biyolojik ve sosyolojik önemine dayanmaktadır. Bu roller arasındaki farkın en açık seçik gözlenebildiği ortamlardan biri de reklâmlardır. Reklâm ve kadın denilince kirpiklerini kırpıstırdığında ya da saçını şöyle bir savurduğunda yürekler yakan; aşkın yolunu midede yakalayan bir kadın imgesi akla gelir. Şüphesiz bu çağrışımların oluşmasında kültürel etkenler kadar medyanın da rolü vardır. Kadının konumunu, içinde bulunduğu ülkenin gelişme düzeyi, toplumun kültürel değerleri belirlemektedir. Bunda da medyanın, olumlu veya olumsuz yönde, oldukça büyük etkisi vardır. Bazı yazarlara göre kadın, eşinin yanındaki hoş ve ayrılmaz bir dekora, bir süs nesnesine dönüştürülmüştür ve yeni davranış ve tüketim kalıpları, bir mutluluk nesnesi olarak görülen kadın aracılığıyla topluma iletilmektedir (Oskay, 1987, 93). Kapitalist sistemin her geçengün dğişen ve bu değişikliğini kitlelerin beğenisine sunmak için etkili bir silah olarak kullandığı medya ise her toplumda o toplumun değer ve kültürünü yavaş yavaş etkisi altına alarak tüketim toplumunun bir parçası yapmaktadır.

Çağımız bir sanayileşme ve kentleşme çağıdır. Günümüzde geleneksel üretim biçimleri değişirken aynı zamanda iç göç yaşanmaktadır. Dolayısıyla geleneksel değerlerimizle çağdaş değerler arasında son zamanlarda çatışmalar yaşanmaktadır. Aradaki

uzlaşmayı sağlayacak en önemli araç günümüzde televizyondur. Çünkü Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında medyanın toplum üzerindeki etkisi artmaktadır. Bu durum pek çok yayın organının kadın-erkek eşitliği üzerindeki etkilerini de arttırmasına etkili olmaktadır. “1980’lerde aylık kadın erkek dergilerinin sayısında eskiye oranla önemli bir artış gözlenirken, yine bu dönemde televizyonda kadınlar için özel programların devreye girdiğine tanık oluyoruz” (Saktenber; 2000: 211). Böylelikle çağdaş toplumlarda ailenin yerini almaya başlayan medya, insanları yanlış olana şartlandırma aracı haline gelmektedir. Sonuçlarını ancak toplumlararası karşılaştırmalı araştırma ve gözlemlere dayanarak bütün dünya insanlarına genelleyebileceğimiz çok sayıda cinsiyetler arası farklılıklarla ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları kanalıyla yayılan kültür endüstrisi, geniş kitleler tarafından kolayca anlaşılabilir, diyaloglardan çok imaja dayalı, şiddet ve cinsellik içeren programlar üretmektedir. Bu nedenle bireyler ve kitleler üzerinde güçlü etki oluşturarak onları olumsuz etkilemektedir.

Erkek egemen zihniyetle, sorgulanmadan ticari amaçla yeniden üretilen kadına yönelik basmakalıp değer yargıları, iyi-kötü olarak, fakat her iki durumda da edilgen, kendi üzerinde söz hakkına sahip olamayan kadın imgesinin toplumun kolektif bilincine yerleşmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye’deki kadınların yoğun biçimde en başta ev içinde olmak üzere şiddete maruz kalmaları medya içeriğinde de uzantısını bulur. Haberlerde şiddete maruz kalanların öyküsü yazılırken bu kadınların kimliklerine, işlerine vs. gönderme yapmak yerine yine onların güzelliği, gençliği, eş ve anne olmaları, “kadersizliği” vurgulanır. Şiddete maruz kalma nedenleri zaman zaman ön plana çıkarılarak şiddet haklılaştırılır. Şiddet eyleminin aktörü erkek ve erkeğin içinde yetiştiği toplumun erkek egemen değerleri sorgulanmaz. Medya haberleri bu olayları ev içinde yaşanabilecek küçük tatsızlıklar şeklinde, ailenin iç işleri olarak kavrayarak kadınların özel hayatlarının politik olduğunu görmezden gelir.

Şiddet aile içinde değilse de bu sefer medya kadını kurbanlaştırmaya, şiddet uygulayanı ise canavarlaştırmaya, sapkınlaştırmaya çalışır. Bu da okuyucuyu/ izleyiciyi kadına yönelik şiddetin kökenlerini ve yaygınlığını sorgulamaktan alıkoyar. Haberlerdeki kadına yönelik şiddet film ve dizilerde de sürer gider. Örneğin pek çok Türk filminde ve

dizilerde olduğu gibi, örneklerimizde de kocanın otoritesinde simgelenen kutsal “aile ocağı” kadınların bireysel varoluş haklarını siler. “1987 yılında televizyonda yeni bir uygulamaya geçilerek gündüz yayınları başlatılmıştı. 09.05’ te yayınlanan Sabahın Getirdikleri adlı kuşak programında daha ziyade kadına yönelik filmler yayınlanıyordu”. Günün erken saatlerinde yayınlanacak programların genelde izleyici kitlesi olarak kadınlar düşünüldüğü için bu yıllarda program anlayışında daha önceleri öok fazkla uygulanmamış olan bit uygulamaya geçilmekteydi. (Muhsin, 1991: 142–143). Bu anlayışla birlikte toplumda çok farklı bir kadın imajı çizilmeye başlanmıştır. Kitle iletişim araçlarında kadının temsili üzerinden cinsiyet ayrımcılığının üretimi sürecinde, bu araç çalışanlarının çoğunluğunun erkek oluşunun yanında ataerkil yapılarının da önemli rol oynadığı bilinmektedir. Dünyada gelişen ekonomik küreselleşmenin 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de yansması ve kitle iletişim alanında yaşanan değişimle birlikte yayıncılık anlayışının da değişmesi, bu araçların farklı iş kollarında faaliyet gösteren büyük holdinglerin ellerine geçmesi sonucunda, kitle iletişim araçları tarafından üretilen ürünlerin bir meta olarak algılanması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye’nin değişen ekonomik yapısı buna paralele olarak sosyal yapının da değişmesine ve yozlaşmasına neden olmaktadır. Örneğin, özel tv kanallarında yer alan “Vasiyet”, “Zerda”, “Gurbet Kadını”, “Toprağa Kan Düştü” gibi Doğu ve Güneydoğu’da geçen televizyon dizilerinde, kuma, kan davası, berdel, başlık parası, imam nikâhı, recm, ağalık, marabalık gibi toplumsal gelişim ve değişime ket vuran törelerin yeniden üretilerek, toplumsal kabul görmesine neden olmaktadır. Diğer yandan kentte yaşayan kadına yansması ise, biraz daha farklıdır. Kitle iletişim araçları ile oluşturulan kadın imajı, şehirli kadında bir de reklâm kadınları ile rekabet etme duygusunu aşılacaktır. Reklâm kadınları, 30 yaşın altında, güzel, bakımlı, becerikli, mutlu, fedakâr, çalışkan cinsel objeler olarak sunulmaktadır. Kadınların çeşitli yayın organlarında “fedakâr anne”, “sadık eş” kalıplarının dışında yaygın bir biçimde ancak cinsellikleriyle, ama erkek egemen söylemlerce tanımlanmış cinsel kimlikleriyle varolabilmeleri bunun en iyi göstergesidir (Saktenber, 2000: 213).

“ Fedakâr, sadık eş veya kutsal, saygıdeğer anne konumunun vurgulanması ile geleneksel kadın rollerinin pekiştirilmesi sürecini hızlandırmaktadır. Diğer bir durum ise, kadınların cinsellikleri ile var olmalarıdır. Kadının cinsel kimliğini ön plana çıkartmakta ve kadın adına oluşan olumsuz durumu artırmaktadır. Medyada kadının görünürlük kazanması daha çok bu süreçte yoğunlaşmaktadır. Kadınlar medyada cinselliklerinin dışında önemli bir değerlendirmeye alınmadıkları gibi, cinselliklerini kendilerinin yaptığı tanımlama ile kimliklerinin olağan bir parçası haline getirerek var olamamaktadırlar.” (Saktenber, 1995: 215).

Yoksul bir ülkede kısa yoldan zengin olmanın bir yolu olan medyanın önüne sunduğu, oyunculuk, güzellik kraliçeliği, mankenlik, çıplaklık fırsatlarını değerlendirmek için, kadınlar kendilerini bu kalıplara sokmaya yatkın bir önyargıya kavuşturulmuşlardı. Bazı yazarlara göre medya kendi kültür bombardımanıya önce bu ortamı hazırlamıştır. Sonra medya mekânlarına kapağı atan kadınlar, kadınları daha da aşağılatan rollerin yeniden üretiminde görev almışlardır. Televizyonda haberlerden spora, spordan dizilere kadar her şeyde kadının cinselliğine dayalı bir süsleme yer almaktadır (Akdoğan, 2004, 12). 1960’larda yapılan bir çalışmada, kadın resimleri olan bir derginin, olmayan bir dergiye nazaran % 48 oranında fazla satış yaptığı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de de, haberlerinde kadının cinselliğini ön plana çıkartarak tirajlarını arttırmaya çalışmaktadırlar (Akdoğan, 2004, 55). Defileler, güzellik, makyaj, jimnastik, eş ve çocukların dövülmesi, yemek tarifi konulu pek çok programla bu dönemde karşılaşmaktayız. Bu durum günümüzde de yaygın bir şekilde artmaktadır. Böylece medya çeşitli alanlarıyla kadının ne olduğunu ve ne olması gerektiğini de aşılacaktır. Neticede kadın, tüketim ekonomisinin, çıkarları için kullandığı hedef kitleye dönüşmüştür. Bu hedef kitleye gönderilen "harca" mesajı, onu pazarlama malzemesine çevirdiği gibi, cinsiyet kimliğini de yanlış taraflara yönlendirmiştir.

Dikkat çeken bir başka nokta da medyada kadınların kendi kültür değerlerimizin dışında batılı hayat tarzının benimsendiği ve batıdaki örnekleriyle aynı tanım tekniklerinin olduğudur. “Gerek radyo ve gerekse kadın erkek dergileri, haber ve magazin basını açısından kadın imajlarının kurulma biçimleri batı egemenliğindeki evrensel medya kodlarına son derece uygun” (Saktenber, 1995: 215). Bu durum sonucunda toplumsal yaşantılar Amerikan yapımı bir düzen içerisine sokularak tamamen batılı bir hal almaktadır.

Yine bu dönemde uygulanan program anlayışı ve buna paralel olarak yayınlanan proramlar televizyon izleyicisi için artık bir ders çıkarma niteliğinde olmuştur. Bunların içinde Osman F. Seden'in gerçekleştirdiği “Yol Palas Cinayeti”, “Behiye” gibi diziler gösterilebilir. Çıkarmayı sağlamaktadırlar (Muhsin; 1991: 144). Kısacası Kitle iletişim araçlarında kadınların yer alış bilimleri, hangi program, yazı, araç, görüntüde olursa olsun şu ana başlıklar altında toplanabilir: 1. Şiddete maruz kalan kadın, 2. Zavallı, korunmaya muhtaç kadın, 3. Cinsel obje olarak kadın, 4. İyi anne, 5. Kötü eş, 6. Kötü anne, 7. Yuva yıkan kadın, 8. Tüketen kadın olarak sıralanabilir (Kuruoğlu, 2000: 19).

Kadına yönelik bu baskı altına alınış sadece televizyon ile sınırlı kalmamaktadır. Yazılı basında kadına yönelik şiddet haberleri, gazetelerin üçüncü sayfalarında yoğunlaşır. Özel olanın politik olarak görülmediği, bir toplumsal olgu olan şiddetin kişisel bir sorun olarak ele alınarak bir polis-adliye vakası olarak nitelendirildiği bu haberlerde olay magazinleştirilir ve haber verme açısından klasikleşmiş kurallara bile uyulmaz. Kadına yönelik şiddet biçimlerinden öldürme, basında en çok karşımıza çıkan şiddet türüdür. Bunun nedeni de öldürmenin diğer şiddet türlerinden daha çok meydana gelmesi değil, ama dayak ve cinsel taciz gibi daha yaygın şiddet türlerinin olağan olaylar olarak görülüp gazetelere yansımamasıdır. Yazılı basında kadına yönelik şiddet haberleri, gazetelerin üçüncü sayfalarında yoğunlaşır. Özel olanın politik olarak görülmediği, bir toplumsal olgu olan şiddetin kişisel bir sorun olarak ele alınarak bir polis-adliye vakası olarak nitelendirildiği bu haberlerde olay magazinleştirilir ve haber verme açısından klasikleşmiş kurallara bile uyulmaz. Kadına yönelik şiddet biçimlerinden öldürme, basında en çok karşımıza çıkan şiddet türüdür. Bunun nedeni de öldürmenin diğer şiddet türlerinden daha çok meydana gelmesi değil, ama dayak ve cinsel taciz gibi daha yaygın şiddet türlerinin olağan olaylar olarak görülüp gazetelere yansımamasıdır

Dolayısıyla kapitalist üretim anlayışı, toplumsal değer yargılarına uygun kadın-erkek imgesine göre üretim yapmaktadır. Bu bağlamda kitle iletişim araçları, varolan feodal değerleri olduğu gibi kabul ederek, sorgulamadan yeniden üreterek, erkek egemen ideolojinin toplumsal yaşamda sürmesine katkıda bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları ile dayatılan kadın imajı, toplumda kadına yüklenen rollerle özdeştir. Bu rol ya güzel, hoş, iyi

anne, iyi ev kadını ya da şiddet mağduru, cinsel obje olarak iyi-kötü olarak tanımlanmaktadır. Biri toplumsal kabul gören kutsal anne-eş, diğeri ise, aşağılanan dışlanan kadının temsilidir. Bu anlamda medya Türkiye’de kadınlar için kimliklerini korumaları gereken yeni bir mücadele alanı oluşturmaktadır.

III. EĞİTİM VE KADIN

Ülkemizde yasalar önünde kız ve erkek çocuklara eşit eğitim imkanı sağlanırken, kızların değişik eğitim kademelerine katılımı ya da bir üst kademeye geçişi erkeklerin gerisinde kalmıştır. Başka bir ifadeyle eğitimde fırsat eşitliği istenilen düzeyde sağlanamamıştır. Ülke çapında örgün eğitimden istenilen ölçüde faydalanamayan kadınlar için çağın gereklerine uygun yaygın eğitim programları ve projeleri hazırlanarak hayata geçirilmelidir. Böylece kadınlar mesleki eğitim almaları sağlanarak iş hayatına atılmaları ve bireysel girişimci olabilmelerinin önü açılacaktır.

Bir toplum varlığını sürdürebilmek için, toplumu oluşturan tüm bireyleri, amaçlarına göre yetiştirmek zorundadır. Bu zorunluluk; bireyin topluma uyumunu sağlama, toplumun moral değerlerini yükseltme, bireyin kişiliğini geliştirme ve bireyin mesleki yeterliliklerinin arttırması vb. içermektedir (Adem, 2000: 38). Genelde eğitim; ekonomik büyümenin ve kalkınmanın temel taşıdır. Çünkü eğitim, temel üretim etmenlerinden emeğe nitelik kazandırarak yoksullarca ya da dar gelirlerce sunulan işgücünün ekonomik değerini ve etkililiğini artırır. Eğitim sonunda halk bilinçlenerek nüfus artışı hızını düşmesine, sağlıklı bir yaşam sürdürülmesine, beslenme yetersizliklerinin en düşük düzeye indirilmesine, dolayısıyla daha nitelikli bir yaşam düzeyi sağlanmasına da büyük ölçüde katkıda bulunur (Adem, 2000: 43). Bütün insanlar yaşadıkları toplunda var olan fırsatlardan eşit yararlanma hakkına sahip olmalıdır. Eşitlik ve özgürlük tüm insanlar için en önemli ereklerdir. Ancak, toplumsal fırsatlardan toplumun bütün kesimleri her zaman eşit yararlanmamaktadır. Yasalarda eşitlik herkesin yararlanabileceği bir hak iken en çok da

“eğitim” alanında eğit olanaklara sahip olunamadığından dolayı varolan fırsat ve olanaklardan yararlanılamadığı grlmektedir. Kadınların birey olarak kendilerini gelişmeleri eğitimden ve eğitim yoluyla edindikleri kazanımlar (iş yaşamı, ücretli çalışma, siyasi katılımlara katılım, kendi hayatı ile ilgili kararları alabilme yeteneği ve hakkı) sayesinde gerçekleşmektedir.

Eğitimin, özellikle de kadın eğitiminin kalkınmada yeri oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Kadın eğitimi genel eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak gelişmiş ülkelerin eğitim sistemleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Fakat günümüzde hala, özellikle bazı toplumlarda kendisini ikinci sınıf olarak bakılan kadınlar özellikle eğitim açısından erkeklerle eğit haklara sahip olamamaktadır. “Türkiye’de okur-yazar olmama artık bir kadın sorunu haline dönüşmüştür ve kadın nüfusta okur-yazar olmayanların oranı hala yüzde 28’lerden aşağı ekilememiştir” (Araslı, 2000: 65). Herkes tarafından da bilindiği gibi kalkınma eğitim ile sağlanır. Ekonomik kalkınmadaki payları yansımayan ve nüfusun yarısını oluşturan kadınlara her bakımdan olduğu gibi eğitim açısından da fırsat ve olanak eğitliğinin sağlanması hem onların niteliklerini, hem de verimliliklerini artıracak ve bu sayede sosyal ekonomik ve kültürel kalkınma hızlı bir Şekilde gerçekleşebilecektir. Türkiye’de eğitim alanında kadın erkek eğitsizliği göze çarpmaktadır. Bunun en büyük göstergeleri okur-yazarlık alanlarındaki dengesizliklerdir. Bu dengesizlikler Cumhuriyet Devrimleri ile zlmeye çalışılmıştır ve eskiye göre oldukça önemli adımlar atılmıştır ancak günümüzde halen eğitim alanında kadın erkek eğitsizliğinin devam ettiğini görmekteyiz.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde olmasa da özellikle kapitalist ekonominin işlerlik kazanmaya başladığı yıllardan itibaren, modern toplumlarda eğitime yüklenen toplumsal işlev Türkiye’de de eğitim sisteminin gelişmesinde belirleyici olmaya başlamıştır. Gerçi, başlangıçtan itibaren özellikle yabancı uzmanların raporlarında, eğitimin ekonomik bakış açısıyla ele alınması sürekli olarak önerilmiş, zaman zaman da dikkate alınmıştır; fakat bu bakış açısının eğitime ayrılan kaynakların dağıtımında giderek önemli rol oynamasının, Türkiye’de kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak en yüksek düzeye bu dönemlerde ulaştığı belirtilebilir. Bu politikalarla birlikte eğitim sistemi, çeşitli toplumsal kesimlere sunduğu

eğitim olanakları açışında derinleşen bir çeşitlilik içine girmiştir. Modern toplumda eğitim sistemi bir yandan bireyciliğe ve bireysel yeteneklerin farklılığına dayanan yarışmacı değerleri bireylere kazandırmakta diğer yandan sistemin kendi içinde taşıdığı eşitsizlikler yoluyla toplumsal sınıflar kesimler arasındaki eşitsizliklere yeniden ureten bir mekanizma oluşturmaktadır. Kadınların eğitiminde nitelik ve nicelik yonunden Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana gozlemlenen gelişmeler, kadınların toplumsal konumlarını ciddi bir biçimde değiştirmekten uzaktır. Kadınların eğitim sureci boyunca yaşadıkları cinsiyet koekenli ayrımcılık, ilk, orta ve yuksek oğretim, yaygın eğitim kurumlarında değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır (Gok, 1995: 181–189). Unversiteye giren pek çok kadın olamsına rağmen bu durum hala baklentilerin altında kalmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından gunumuze kadar yuksek oğretimde oğrenim goeren kız oğrencilerin toplam nufusa oranı onemli derecede artmiş ancak hala istenilen noktaya gelinememiştir. Bununla birlikte uzerinde durulması gereken onemli bir nokta da, 1970’li yıllardan itibaren yavaş yavaş değişmesine rağmen hala, yuksek oğrenimde kız oğrencilerin tercih ettiği programların kadın istihdamının yoğunlaştığı meslek alanlarından seçilmesidir. Ozellikle, yuksek oğretimde oğretmenlik eğitimi kız oğrenciler için ilk sıralarda yer almaktadır. Bu durumda yuksek oğrenimli kadın işgucunun yakın gelecekte oğretmenlik mesleğinde yoğunlaşacağı duşunulebilir (Ili, 1997: 235–264). Yuksek oğretim istatistiklerine gore fakulte bazında kız-erkek sayıları karşılaştırıldığında, erkek oğrenciler, Tıp ve Muehendislik Fakultelerinde yoğunlaşırken, kız oğrencilerin Eğitim, Edebiyat, Fen ve Guzel Sanatlar, Sağlık Hizmetleri MYO ve Hemşirelik Yuksek Okulları ve Sosyal Hizmetler Yuksek Okullarında yoğunlaştığı goerulmektedir. Muehendislik, Fen Bilimleri, Tıp ve Hukuk fakultelerinde kız oğrencilerin istenilen orana ulaşamadıkları goerulmektedir. Yuksek oğretim yapan kesim de farklılık gostermektedir. “Yuksek oğrenime devam eden kızların katılımı da yıllar içinde artış gostermekle birlikte erkeklerle eşitlikten çok uzak oranları yansıtılmaktadır. 1982–83 ders yılında yuksek oğrenimde kız oğrenci oranı yüzde 31.35 iken, 1990-91’da bu oran yüzde 33.05’e yukselmiştir” (Başbakanlık, 1994: 27). Cumhuriyet’in ilk yıllarında yuksek oğrenim goeren oğrencilerin % 90’ı erkek, % 10’u kadındır. 1990’lı yılların başlarında ise bu oran, erkeklerde % 66, kızlarda ise % 34 olarak

gerçekleşmiştir (Güçlü, 2000: 174). 1996–1997 öğretim yılında üniversite öğrencilerinin % 61’i erkek ve % 39’u kızdır. 2000–2001 öğretim yılında bu oranlar sırasıyla % 58,8 ve % 41,2’dir. 2004–2005 öğretim yılında ise üniversite öğrencilerinin % 41,8’i kız öğrenci iken, erkek öğrencilerin oranı % 58,2’dir. Böylece 1996–1997 öğretim yılından bu yana üniversiteli kız öğrencilerin oranında yaklaşık % 3 büyüme olmuştur(ÖSYM, 2005: 82). Üniversite seçme sınavlarında da kadınlar için yerleşme daha önce gerçekleşmiştir ve bu durum Türkiye Üniversitelerinde hem öğrenci hem öğretim elemanı düzeyinde kadın katılımının düzenli bir artış göstererek kurumsallaşması ve tüm akademik alanları kapsamaması; fizik, meteoroloji, matematik gibi kimi uygun sayılmayan dallardaki kadın öğrenci katılımının son yıllarda özellikle hız kazanması; kadın profesör oranlarının kimi sanayileşmiş batı ülkelerindeki benzerlerini aşması, kadın öğretim üyelerinin kendini kısıtlanmış hissetmemeleri gibi saptamalarla pekiştirilmektedir. Yine 2004–2005 öğretim yılında üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarının % 38,3’ü kadınlardan ibarettir. Bu oran 1991–1992 öğretim yılında % 32’dir. Dolayısıyla aradan geçen kısa sürede kadın öğretim elemanı sayısında oransal olarak önemli bir gelişme sağlanmıştır. Bunun yanında yüksek öğrenim yapan kadınların seçtikleri meslek alanları da farklılıklar göstermektedir. Kadına uygun olan ve olamayan meslekler üniversite tercihlerine de etki etmektedir (Başbakanlık, 1994: 28). Bu durum cinslerarası eşitlik ve eşitsizlik kavramlarını topluma benimsetmek için etkili bir alan olduğunun bir göstergesidir. 2005–2006 öğretim yılında Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde okuyan öğrencilerin % 38 kız öğrenci iken, erkek öğrencilerin oranı % 62’dir. Bununla birlikte mesleki ve teknik öğretimde okuyan kız öğrencilerin oransal olarak genel liselerdekilerin (% 45,9) % 7,9 oranında gerisinde kalmıştır. Bu veriler kız öğrencilerin meslek edinmeden ziyade üniversite okuma amacı taşıdıkları izlenimini doğurmaktadır (MEB, 2005: 58). Günümüzde hala değil yüksek öğretim yapabilmek ailesi tarafından okula gönderilemeyen pek çok kız çocuk bulunmaktadır. Bu kız çocukları erken yaşta evlendiriliyor yada tarlada ailenin geçimi için çalıştırılıyor.

Kadınlarda 1980 sonrasında okur-yazarlık oranında belirli bir artış olmasına karşın kadınların hala üçte biri okuma yazma olanağından yoksundur. Erkeklerde ise bu oran

1980'de yüzde 25,5, 1985'de yüzde 12,4, 1990'da yüzde 10,2'dir (Başbakanlık, 1994: 25). UNICEF (2000) raporuna göre Türkiye'nin kadınlar için net okullaşma oranı %94 olup 2002 raporunda (1995–1999) %82 olmuştur. Verilen bu konuda Türkiye'de bu yıllar arasında kadınlar arasında bir düşüş olduğunu belirtmektedir. 2000 raporunda Dünyada net okullaşma oranı (%84) iken 2002 raporunda (1995–99 yıllarında) %78 olmuştur. Veriler bu kodu da dünyada bir düşüş olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'de okuryazar olmama artık kadın sorunu haline dönüşmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1935) okuryazar oranı kadınlarda % 9.81 iken, erkeklerde bu oran % 29.35'tir. Anılan yılda genel okuryazar oranı ise % 19,3'tür. Aradan geçen 65 yılda okuma yazma oranı ülke genelinde % 87,3'e ulaşırken, kadınlarda okuryazar oranı % 80,6'ya ve erkeklerde de % 93,9'a ulaşmıştır. Ancak 2000 yılında kadınlarda okuryazar oranı ülke genelinden % 6,7 ve erkeklerden ise % 13,2 oranında daha geridir. Kadınlarda okuryazar oranının 1980 sonrasında hızla arttığını görmekteyiz. 1980 sonrasında düzenlenen okuma yazma seferberlikleri 1980–2000 döneminde kadınlarda okur-yazar oranının % 20 kadar büyümesine neden olmuştur. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadınlarda okuma yazma oranı giderek artmasına rağmen ülke ortalamalarının ve erkeklere ait değerlerin gerisinde kalmıştır. Erkeklerde oranın fazla olmasının nedenleri arasında; okuma yazma bilmeyen erkeklere askerlik hizmetini yaparken okuma yazma öğretilmesi ve kız çocuklarının hala okula gönderilmemesi sayılabilir (TUİK, 2005: 35). Türkiye'de kalkınma/eğitim ilişkisinde, eğitim düzeyi artışıyla istihdam olanağı kazanma noktasında da kadınlarla erkekler arasında önemli eşitsizlikler gözlemlenmektedir. Eğitim alanındaki bu eşitsizliklerin çözümü için uluslararası alanda yapılan gelişmeler izlenmiş ve bu paralelde yeni çözüm alanları oluşturulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin de imzasının bulunduğu uluslar arası sözleşmelerle kadın ve çocukların eğitim, sağlık ve vb. haklardan yararlanmaları güvence altına alınarak, bunların imza sahibi ve tüm dünya ülkeleri tarafından uygulanmaları da kontrol edilmektedir. Kadın-erkek eşitliğini sağlama, ulusal olduğu kadar uluslar arası hedef haline gelmiştir. Uluslar arası bağlaşımda kadın erkek eşitliği politikaları global düzeyde Birleşmiş Milletler Örgütü (BM), bölgesel düzeyde de Avrupa Konseyi tarafından ele alınmaktadır (TÜSİAD, 2000).

Uluslar arası düzeyde kadın erkek eşitliğine ve eğitime yönelik düzenlemeler şunlardır: 1. BM Kadının Statüsü Kadın Komisyonu'nun Kuruluşu, 1946, 2. Kadınların Siyasal Hakları Sözleşmesinin Kabulü 1952, 3. Meksika Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı 1975, 4. Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı, 1975–1985, 5. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) kabulü, 1979 (Türkiye 1985'te imzaladı), 6. Kopenhag Dünya Kadın Konferansı ve Eylem Planı 1980, 7. Nairobi Dünya Kadın Konferansı – İleriye Dönük Stratejiler, 1985, 8. Pekin Eylem Planı 1995, 9. BM Özel Oturumu: Pekin 5/ Kadın 2000 Değerlendirmesi ve Eylem Planı, New York Haziran 2000.

Türkiye, uluslararası taahhütleri –örneğin, CEDAW ve Pekin Deklarasyonu- ile kadınlarla erkekler arasındaki eğitim eşitsizliklerini kaldırma yükümlülüğü altındadır ve iç hukuk metinleriyle –Anayasa, Milli Eğitim Temel Kanunu, vb.- bu taahhüdünü güvenceye bağlamıştır. Buna karşılık kadınlarla erkekler arasında eğitim eşitsizliklerinin giderilmesi konusunda önemli sorunlar söz konusudur. Birleşmiş Milletler CEDAW komitesine sunulan 4. ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporunda “kaydedilen ilerlemelere rağmen kadınların tüm eğitim düzeylerinde erkeklerin gerisinde” olduğunu kabul etmektedir. 20 Ocak 2005 te Türkiye raporunu görüşen CEDAW Komitesi, kadın okumaz yazmazlık oranlarının yüksekliğine, eğitimin tüm düzeylerinde kadınların katılım ve sistemde kalma oranlarının erkeklerin gerisinde kalmasına ve bu eşitsizliklerin kırsal, bölge ve etnik farklara göre şiddetlenmesine karşı endişelerini belirtmiştir. Komite, kız çocukların ve kadınların geleneksel kadın eğitimi alanlarında yoğunlaşmasının ve özellikle mesleki teknik okullarda düşük temsilinin, kadınların istihdam olanaklarını olumsuz etkilediği görüşündedir. Eğitimin kadınların eşitliği ve ekonomik fırsatlarını geliştirmek ve kalıpyargısal tavırların üstesinden gelmek konusundaki önemini vurgulayan Komite, hükümetin kız çocukların ve kadınların eğitsel yoksunluklarını gidermek üzere geçici özel önlemleri kapsayan politikalar geliştirmesini önermektedir (CEDAW 2004). Kadın eşitliğini sağlamaya yönelik ve önemli uluslar arası sözleşmelerden biri de "Pekin Deklarasyonu"dur. 1995'de imzalanan deklarasyondaki adına yönelik ayrımcılığı her alanda önleme ve kadının gelişmesi için yapılması gereken hedefleri belirlemiştir. Deklarasyon bu hedeflere varmak için yapılacak eylemleri de gerektiğinde takvimler belirleyerek ayrıntılı

biçimde belirleyip gözlemlenmeleri açısından oldukça önemli tedbirler almışlardır. Pekin Deklarasyonu'nun düzenlemesi çerçevesinde kadınların eğitime erkeklere eşit katılımında belli stratejik hedefleri vardır. Bunlar; eğitime eşit ulaşımı sağlamak, kadınlar arasındaki okumaz yazmazları ortadan kaldırmak, kadının mesleki eğitime, bilim ve teknolojiye ulaşabilirliğini ve eğitimi sürdürmesini geliştirmek, eğitime yönelik reformların uygulanmasını izlemek ve bunlar için yeterli kaynak tahsis etmek, kız çocukları ve kadınlar için hayat boyu eğitim ve öğrenim sağlamak. Pekin Deklarasyonuna göre eğitim ve öğretimdeki eşitsizliklere yetersizlikler ve bunlara ulaşmadaki eşitsizlikler hükümetlerin, uluslar arası topluluk ve hükümet dışı kuruluşlarla özel sektörün dâhil olduğu sivil toplumun stratejik eylemler yapmaya çağırdığı kritik alanlardan biridir. Buna göre kadının okuryazar olması aile içinde sağlık, beslenme ve eğitimi geliştirmesini, kadınlara kendilerini ifade etmelerini sağlayacak yeni bir dil kazandırmanın; kadınların olanaklardan ve risklerden haberdar olmak ve toplumdaki karar alma süreçlerine katılmak için güçlenmelerinin en önemli anahtarıdır. Kız çocuklarının ve kadınların resmi ve resmi olmayan eğitim ve öğretimlerine yatırım yapmanın olağanüstü yüksek sosyal ve ekonomik kazancı bir yana, sürdürülebilir kalkınmayı ve hem sürekli hem de sürdürülebilir ekonomik büyümeyi başarmanın en iyi araçlarından biridir. Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda, Türkiye'nin 2000 yılına kadar çözüm bulmaya taahhüt ettiği eğitim sorunu şunlardır; 1. Zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması, 2. Kadın okumaz yazmazlığının ortadan kaldırılmasıdır, 3. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Dördüncü Kadın Konferansından sonraki gelişmeleri değerlendirmek ve yeni eylem ve girişimleri belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği "Kadın 2000: 21.Yüzyıl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış " konulu toplantının (Pekin) sonuç belgesinde de, "Kadınların ve kız çocukların eğitim hakkını... Garanti altına almak için eğitime... Eşit erişim sağlayacak çabaların artırılması gereği" vurgulanmıştır (KSSGM, 2001).

Görülmektedir ki, 1980'den sonraki dönemde Türk Milli Eğitim Sisteminin her aşamasında kadın-erkek eşitsizliği olduğu görülmektedir. Eğitim alanındaki bu eşitsizlikler bir üst eğitim seviyesine geçildikçe artarak devam etmektedir. Kız çocukları okul öncesi eğitimden başlayarak eğitime erkeklere oranla daha az katılmaktadırlar. Kadın-erkek

eşitliğinin sayısal olarak en yüksek olduğu dönemin ilköğretim dönemi olduğu görülmektedir. İlköğretimin zorunlu ve parasız olması bu eğitim düzeyinde kadın katılımının daha yüksek oranlara ulaşabilir. Kız çocukları ortaöğretime devam durumları ise 1980 sonrası dönemde artmakla birlikte günümüzde(2000 sonrası)daha da artmıştır. Yükseköğretiminde kadın öğrenci oranı erkek öğrenci oranına oldukça yaklaştığı görülmektedir. Sonuç olarak, 1980 sonrasında kadınların erkeklere oranla eğitimden daha az yararlandıkları görülmektedir. 1982 anayasasında kadınların ve erkeklerin eğitime eşit katılımları ifade edilmektedir. Buna rağmen cinsiyet eşitsizliğinin kadın eğitimindeki sorunların farklı nedenlere bağlı olduğu görülmektedir. Bunlar; nüfus oranları, bölgesel, köy ya da kentli olma, ekonomik, dinsel, siyasal, kültürel cinsiyetin ve eğitim kurumlarındaki gelişmelerine bağlı olduğu gözlenmektedir. Bu nedenlerin birbiri ile etkileşim içinde olduğu da bir gerçektir. 1980 sonrasında eğitimde cinsiyet eşitsizliklerini sadece cinsiyet olarak ele alıp değerlendirmek yetersiz kalacaktır.

IV. MESLEK EĞİLİMLERİ VE KADIN

Toplumumuzun geleneksel özellikleri içinde yer alan ve öncelikle kırsal kesimde görülen ancak şehir yaşamında ve eğitilmiş kesim içinde de kendini gösteren ataerkil ilişkiler içinde kadının çalışmasına karşı bir anlayış gelişmiştir. Aslında bu anlayışın temellerine bakıldığında aile içi iş bölümü ve bu iş bölümünden dolayı kadının evde yapması gereken işleri aksatmaması için çalışmasına karşı çıkmıştır. Nitekim günümüz toplum yapısı içinde ataerkil ilişkiler yerini bireysel ilişkilerin hâkim olduğu çekirdek aile yapılarına doğru değişim göstermektedir. Ancak yine de bunun tamamen bilinçlerde oturması zaman alacaktır.

Aile içindeki bu ataerkil ilişkiler kendisini aile dışında da göstermektedir. Emek piyasasındaki ataerkil ilişkiler, kadınların ev içinde ücretsiz emek kullanıcıları olarak kalmaları için gerekli görülmeyle beraber, ücretli işlerde kadının katılımının kontrolünde ev-hane içindeki ataerkil ilişkiler kadar, işyerindeki ataerkil ilişkiler ve devlet de

belirleyicidir (Ecevit, 1995: 124–126). Bu durum sadece kırsal alanda yaşayan kadınlar için geçerli değildir kentli ve çalışan kadın da ataerkil yapının etkisini üzerinde derinden hissetmektedir.

Türkiye’de yapılan araştırmaların birçoğunda kadınların kırsal kesimdeki ağır çalışma şartları gündeme getirilmiş ve bunun kente göç etme isteğinin temelinde yatan bir sebep olduğu belirtilmiştir. Kadınlar için “ kente göç, köy kadınları için arzulanan, büyük beklentiler içeren, daha iyi, daha rahat bir yaşantı vaadi taşıyan bir olgudur. 1950’lerde kenti henüz tanımamış bulunan köylü kadınlar, bilinmezliğin getirdiği bir ürkeklik ve isteksizlikle kente yaklaşmakta, kentte yaşayamayacaklarına inanmakta, kocalarını köyde tutabilmek için çaba göstermekteydiler. Ama 1970’lere gelindiğinde, bu sefer kadınlar kocalarını köy dışına, kentte itebilme çabası içine girmişlerdir. Kentle artan temas ve kentte aşinalık, daha da önemlisi köy kadınlarının kentin avantajlarını keşfetmesi, kadınları giderek kente çekmekteydi. Birçok köylü kadın köy işlerinin yıpratıcılığının iyice farkına varmış durumdadır ve kent evinin kolaylıklarını, sunduğu rahatlık ve konforu arzulamaktadır. Kent bir köylü kadın için, kocasının aile ve akrabalarının baskısından kurtulabileceği, köyün ağır işlerinden, hem evde hem tarlada “köle gibi çalışmaktan” kurtulabileceği, kocanın “kazak” lığının yumuşayabileceği, ayrıca çocukların eğitim olanaklarına kavuşacakları, ailenin kentin sağlık ve diğer hizmetlerinden yararlanabileceği bir ortamdır.” (Ansal, 1998: 80). Kentin ağır yaşam koşulları da zaman içinde kırdan göç eden kadının yaşamını etkileyerek çalışmasını sağlamıştır. Böylece köylü kadın da artık aile ekonomisine tıpkı erkek gibi katkı da bulunmaya başlamıştır. Zamanla farklı meslek alanlarında uzmanlaşan kadınlar pek çok meslekte görev almaya başlamışlardır.

Kadınların 1970’li yıllara kadar öğretmenlik, hemşirelik gibi birkaç meslekte yoğunlaştıklarını görmekteyiz. “1970 ve 1980’li yıllarda yapılan araştırmaların karşılaştırılması, kadınların meslekler içindeki oranının avukatlık mesleğine yüzde 5’ten yüzde 14’e, sistem operatörlüğünde yüzde 11’den yüzde 28’e, veterinerlikte yüzde 5’ten yüzde 13’e yükseldiğini göstermiştir” (Dura, 2002: 109). “DİE verilerine göre kadınların çoğu tarım sektöründe çalışmaktadır. Bunların tamamına yakını ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. “Emeğime değmiyor; aldığım para çok az, emek çok fazla. Dışarda

az bir paraya çalışıp ezilmezdim. Bu işte çok eziliyorum, yoruluyorum, ancak az bir para alıyorum. Daha iyi iş bulmam da imkânsız, çünkü vasıflarım yetersiz” (İlkkaracan, 1998: 295). Özellikle kırsal kesimde kadınlar tarlada, bağda, bahçede, çalıştıkları, hayvanlara baktıkları zaman bu çalışmanın ürünleri erkek tarafından satılıyor. Elde edilen gelirin nasıl kullanılacağı üzerinde kadınların söz hakkı olmuyor. Kadınların sadece üçte biri ücretli veya kendi hesabına çalışan olarak, çalışması karşılığı bir gelir elde ediyor. Buna karşılık erkeklerin işgücüne katılma oranı çok daha yüksek (%68) ve büyük çoğunluğu gelir getirici çalışma içinde. İçlerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı %14(DİE, 1999: 24). Çalışan kadınların sektörler arasındaki dağılımına bakarsak, yaklaşık dörtte üçü (%72) tarımda, %10’u sanayide, %18’i hizmetlerde. Kadınların çoğunluğu kırsal kesimde, ücretsiz aile işçisi olarak faaliyette bulunurken, tarım dışındaki istihdam imkânları çok kısıtlı. Buna karşılık erkekler çoğunlukla hizmetler ve sanayi sektörlerinde ücretli, kendi hesabına veya işveren olarak çalışıyorlar. İstatistiklerden de anlaşılacağı üzere mesleklerdeki uzmanlaşmada dahi bir cinsiyet eşitsizliği görülmektedir. Üretim süreci ve cinsiyete dayalı işbölümü, üretimin türüne göre değişmekle beraber bunları maddelere ayırırsak şu sonuçları görebiliriz: 1. Kadınlar “beceri” istemeyen, erkekler “beceri” isteyen işlerde; 2. Kadınlar emek yoğun, erkekler sermaye yoğun işlerde; 3. Kadınlar el emeği kullanımında, erkekler makine kullanımında çalışmaktadır.

Kadın-erkek eşitliği politikalarının önem kazandığı her ülkede kadınlar eğitim ve meslek edinme yoluyla işgücü içinde yer almaya hazırlanırken diğer taraftan çalışma hayatındaki fırsat eşitliğinin sağlanamaması ve kadının geleneksel aile içi sorumluluklarının azaltılamaması gibi sebeplerle kadının çalışma yaşamındaki sorunlar büyük ölçüde devam etmektedir. Bu sorunları işe girmekte ve işten çıkmakta yaşanan sorunlar, kadın ve erkek işgücü arasındaki ücret farklılıkları, mesleki ilerlemedeki eşitsizlik gibi belli başlı gruplara ayırabiliriz (Serter, 1994: 127). Kadınlara verilen işlerin genellikle geçici nitelikte ve düşük ücretli işler oluşu, istihdam alanında kadınların sayısının çok sınırlı kalmasına, işsizliğe geçiş hızının artmasına, kadın işgücü kalitesinin düşmesine ve kadınların uzun süreli istihdamının kısıtlanmasına yol açmaktadır. “Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1936 tarihli bir yayınında kadınların dokuma sektöründe yoğun olarak

çalışmaları şöyle gerekçelendirilmektedir: “Kadınların bu tür işlerde istihdamı teknik bir gerekliliktir. Onların dokuma hassasiyetleri bu işlerdeki birçok görev için vazgeçilemez bir özelliktir. Erkekler aynı işlerde tamamen yetersizdir veya pek kötü yaparlar”(Ecevit, 1998: 281). Bu bakış açısı günümüzde de geçerliliğini koruyor TİSK'in Haziran 1999 tarihinde yayınlanan ve örgütlü işyerleri kapsamında gerçekleştirilen "Kadın İşgücü" araştırması, büyük sanayi işletmelerinde erkek çalışanlar dâhil, toplam personelin kök ücret ortalamasının, kadınlara ait ortalamasının sadece %5,7 üzerinde olduğunu ortaya koymuştur.

Aslında tüm bu istatistiklerin temelinde cinsiyete dayalı işbölümüne bağlı olarak kadın istihdamına karşı gelişen iki engel vardır. Birincisi, çalışan kadınlar ev içindeki sorumlulukları da taşımaya devam ettiklerinden ağır bir iş yüküyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir diğeri ise “ağırlıkta hemşerilerden oluşan toplumsal çevrenin yarattığı baskı” ile kadının kamuda yer almasını uygun bulmayan aile bireylerinin, kadınların ev dışında çalışmalarına izin vermemeleridir. Günümüzde ekonomide ve çalışma hayatında mevcut cinsiyet eşitsizliklerin çözümü için çalışmalar sürdürülmektedir.

II. Dünya savaşıdan sonra kadın işgücü sayısı artarken, yasal düzenlemeler beraberinde kadınların da başta sendikal örgütlenme haklarından yararlanmaya başladıkları görülmüş, ancak yine de kadınların örgütlenmesi yetersiz kalmıştır. Bu oluşumda sendikacılığın erkek işi olarak algılanmasının önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Özellikle günümüzün gerektirdiği bilgi toplumuna geçiş sürecinde bu oluşumun giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Kuşkusuz bu konuda uluslararası düzeyde de kadın hakları konusunda bir duyarlılığın oluşmasının da payı büyüktür. Kadın istihdamının artırılmasında belirli süre ile ayrıcalıklı istihdam politikaları uygulanabilir. Bunlar öncelikle hedef gruplara yönelik olabilir. Örneğin; boşanmış kadınlar, göçmen kadınlar v.b. ya da öncelik yüksek eğitim görmüş genç kadınlara yönelik olabilir. Önemli olan hedef kitlenin belirlenerek bazı sektör ve meslek dallarında kadın istihdamının artırılması, üretim ortamının iyileştirilmesi ve daha verimli üretimin sağlanmasıdır.

SONUÇ

Antropolojik ve sosyolojik araştırmalar kadınının toplumdaki konumunu ve farklı toplumlarda kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin nasıl belirlendiğini anlamamıza katkı sağlar. Bu açıdan bakıldığında, kadın ve erkek arasındaki ilişkileri ve her birinin sahip olduğu konumu açıklayan evrensel değerlerin olmadığı, bunların toplumsal ve kültürel yapının karakterleri tarafından belirlendiği görölmektedir. Buna karşın, günümüzde kadın ve erkeğin toplumsal varlığını düzenleyen ilke ve değerlerin gitgide küresel bir geçerliliğe sahip olduğu görölmektedir. Geleneksel toplumlar farklılaşmış toplumlardır, bugünkü toplumlar ise ortak bir süreci yaşayan toplumlardır. Endüstri toplumu, kapitalist toplum, modern toplum veya bunların post önekiyle kavramsallaştırılan toplumlar dünya genelinde geçerli olan cinsiyet konuları ve sorunlarıyla karşı karşıyadır. Geleneksel dönemde birbirinden çok farklı toplumsal cinsiyet değerleri ve pratiklerine sahip toplumlar varken bugün toplumsal cinsiyet kalıplarının içinde yaşanan süreçlere paralel olarak dünya genelinde yayılarak farklılıkların azaldığı görölmektedir. Kapitalizm, toplumsal cinsiyet değerlerini ve pratiklerini kendi yarattığı ve sürdürdüğü ekonomik ve kültürel eşişsizliklere bağlı olarak şekillendirmektedir. Bu bağlamda toplumlara has olan eski yerel cinsiyet eşişsizliklerinin yerine kapitalizmin dünya çapında, bütün toplumlarda geçerli kıldığı tek bir cinsiyet eşişsizliği geçmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında, tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla başlayan ya da pekişen ataerkil yapı kendi iktidar yapısını sağlamlaştırıcı bir etken olarak “kadın” ı insan olarak değil, ikincil bir varlık olarak göstermeyi daima savunmuştur. Her üç tek tanrılı dine baktığımızda kadını ikincil ve korunması gereken bir varlık olarak görmektedir. Bu anlamda kadının kamusal alana çıkışı da oldukça sınırlı kalmaktadır. Kadın bedeninin denetiminin zorunluluk olarak görüldüğü ataerkil yapıda din böylece kadına olan bakışın anlamlandırılmasında yapı taşı olmuştur. Tek asli görevinin çocuk doğurmak olduğu her üç inanın yanında kadının doğurganlığı kutsanmış ve yüceltilmiştir. Ancak tarımın erkek egemenliğine geçmesi, saban tarımı ile babasoyluluk ve ataerkil arazi mülkiyeti arasında

varolan önemli ilinti kadının ikincileşmesinin ve statüsünün eskiye oranla düşmesinin eşanlamlı olarak oluşması bu olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya koyma yönünde bir yol gösterebilir (Berktaş, 2000: 44). Günümüz toplumlarında kadını ikinci plana iten tek tanrılı dinsel değerler kapitalizmin gereksinimlerine uygun değişme geçirmiştir. Ancak, günümüzde dünya çapında yaygınlaşan kadın hareketleri ve bunların hukuksal alanda yarattığı sonuçlar, kadına yönelik geleneksel toplumdaki dışlanmanın kimi açılardan önüne geçebilmektedir. Ancak kadınların eşitlik ve özgürlük yolundaki kazanımları hukukun veya siyasetin kağıt içinde kalan kararlarıyla değil, doğrudan yaşama yansıyan, gündelik ve mikro ilişkilerde etkili olan gelişmelerle mümkündür. Bu gelişmelerin olması toplumun yaşadığı genel süreçlerle ilgilidir.

Sanayileşme ile birlikte gelen iş bölümü, kadınlara olan bakış açısının değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Avrupa'da 19. yüzyıl başlangıcında meydana gelen değişiklikler aynı yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'de de yansıma bulmaya başlamıştır. Ancak, Avrupa'dan farklı olarak Türkiye'de kadınların siyasi, mesleki hakları için değil sosyal hayatlarına yönelik bir hak isteme girişimi görülmektedir. Ancak içinde yaşadığımız kapitalist toplumlara bakıldığında; kadın haklarının uzun sayılabilecek geçmişine karşın, bugün dünyada kadın ve erkeğe yasal, sosyal ve ekonomik haklar konusunda eşit davranan az sayıda ülkenin olduğu görülmektedir. Üstelik, kadınlar ve erkekler arasında, kaynaklara ulaşma ve onları kontrol etme konusunda, sahip oldukları ekonomik olanaklar, güç ve siyasi arenada seslerini duyurabilme açısından büyük uçurumlar devam etmektedir. İçinde yaşadığımız toplumlar, yaşamın hemen her alanında geçmiş toplumlardan köklü değişimlere sahip olmasına karşın, toplumsal ve kültürel cinsiyet eşitsizlikleri yeni biçimler alarak sürmektedir. Günümüzde kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri, kadın ve erkeğin farklı toplumsal statü ve rollerle kuşatılmasını beraberinde getirmiştir.

Toplumsallaşma sürecinde birey, toplumsal yapının bir parçası haline gelir. Doğumla başlayan bu süreçte gerek aile, arkadaş çevresi gibi birincil etkenler gerekse okul iş hayatı, toplumsal gruplar vs. gibi ikincil etkenler bireye diğerleri gibi olmayı öğretir. Kültürü bireye aktarır. En kapsayıcı yapıdan, birimsel olanına kadar tüm kültürel mekanizmalar bireye, kendi parçası olması için doğrudan ya da dolaylı etkide bulunur.

Bireyler olarak bizi biçimlendiren, sosyal kurumlardır. Bir başka ifade ile her kültürel süreç bireye bir kimlik sunar. Toplumsallaşmış birey, toplumun bir parçası olmuş; diğerleri gibi davranmayı ve düşünmeyi öğrenmiş kişidir. Yani kendi üzerinde baskı kuran ve yönlendirilen tüm kültürel etkilere adapte olmuş, sunulan kimliklerle özdeşleşmiş kişidir.

Türk toplumunda ve dünyanın farklı toplumları içinde kadın cinsiyetine sahip olmak pek çok problemi beraberinde getirmektedir. Kadın cinsiyetine sahip olan bireyler, çevrelerini algılamaya başladıklarından itibaren cinsiyetçi öğretileriyle onları biçimlendirmeye çalışan aile, okulda öğretmen ve arkadaşlarına ileride mesleki çevresindeki insanlara karşı sürekli bir kendini bulma savaşı vermektedir. Ataerkil bir kültürel yapı içinde kadınların bireysel varoluşlarını ortaya koyabilmeleri çok büyük önem taşımaktadır.

Çoğu toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da erkek olarak dünyaya gelmek bir ayrıcalık olarak görülmektedir. Erkeğin toplumsal statüsü, kadınının yanında daha yüksektir. Genellikle erkek, kadının yaptığı işleri yapmamaya çalışmaktadır. Çünkü bu işler geleneksel erkek rolüyle bağdaştırılmamaktadır. Kentsel ailelerde bile, erkeklerin, eşlerine bazı işlerde ve bazı zorunlu durumlarda yardım ettikleri görülmektedir. Geleneksel cinsiyet rolü tiplerini reddeden modern kadınlar, annelik ve eş rollerine rağmen iş dünyasında ilerleyebileceklerine inanmaktadırlar. Onlar, cinsiyete dayalı geleneksel iş gücü bölüşümünü sorgulamakta, aynı zamanda geçmişten kalan bazı ayrımlara rağmen iş dünyasını kendilerine kapalı bir alan olarak görmemektedirler. Modern planları, inançları ve değerleri olan bu kadınlar, iş sahasına girdiklerinde, sekreter, kütüphaneci, satış memuru, hemşire ya da öğretmen gibi maddi olarak mahrum edilmiş meslekler yerine prestijli, iyi paralı, heyecan veren, endüstri, bilim gibi uzmanlık sektörlerine girmeye çalışırlar. Yeni şeyler keşfetmek için tam donanımlı, entelektüel bilim insanı olmak isterler.

Türkiye'nin doğu bölgelerinde yaşayan kadınların ancak %54,9'u okuma yazma bilmektedir. Burada yapılan evliliklerde çoğunlukla ailenin kararı ile olmaktadır. Evliliklerde başlık parası, berdel, zorla kaçırma, beşik kertmesi gibi faktörler söz konusu olabilmektedir. Toplumsal düzenin ve birliğin devamında töre olarak adlandırılan yazılı

olamayan fakat kuşaktan kuşağa aktarılan kurallar bütünü geçerlidir. Doğuda başlık parası geleneği, kadının para verilerek alınan, cinselliği ve doğurganlığı üzerinde erkeğin hak sahibi olduğu bir meta olarak algılanmasına neden olmaktadır. Doğulu erkeklerin birçoğu, farklı gerekçelerle birden fazla evliliği kendilerinde hak olarak görmektedirler. Örneğin, kadının erkek çocuk sahibi olamaması, yaşlanması vb. feodal yapının kalıntısı törelere bağlı namus cinayetleri bu bölgede oldukça yaygındır. Bu bölgede ya da buradan yapılan iç ve dış göçler nedeniyle, bu bölgenin dışında büyük kentlerde ve batı Avrupa ülkelerinde, namus temizleme adı altına sinsice can alınmaya devam edilmektedir. Bu çağdışı anlayışın değişmesi için kitle iletişim araçlarına büyük sorumluluk düşmektedir. Bu araçlar tarafından sorgulanmadan yeniden üretilen geleneksel kadın erkek anlayışı yetişen kuşakları da etkisi altına almaktadır.

Kadınların sosyal, ekonomik ve politik hayattaki statülerinin iyileştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadın haklarının kazanılmasına yönelik ulusal ve uluslararası önemi olan bazı kadın hareketleri oluşturulmaktadır. Bu politikalardan bazıları kadınların bilime ve profesyonel çalışma yaşamına aktif katılımları, iş ve eğitimde fırsat eşitliği, sosyal güvenlik kapsamında kadınların bilime ve profesyonel güvenlik kapsamında kadınların özelliklerine uygun iyileştirmelerin sağlanmasıdır. Aynı zamanda kadınların statüsünü yükseltmek için sürdürülen mücadelelerde kadın haklarını savunmak, daha iyi bir hayat için insan haklarının siyasal, sosyal, hukuksal ve ekonomik boyutunda eşitlik arayışını dile getirmek amacıyla geçmişten günümüze faaliyetlerini artırarak devam ettirmektedir.

Bir toplumun uygarlık düzeyi o toplumun kadına verdiği değerle ilişkilidir. Bu değerlerin yeterince anlaşılmadığı ya da değerlendirilmediği dönemlerde toplumlar gelişmemiş ve ilerleyememişlerdir. Bununla birlikte 21. yüzyılda herkesin daha sağlıklı ve uzun bir yaşama kavuşmasının yanında yaşam kalitesinin de yükselmesi beklenmektedir. Ancak Türkiye’de gereken reformlar için gereken zihniyet dönüşümü sağlanamadığından istenilen şartlarda kadın-erkek eşitliği günümüzde tam olarak gerçekleştirilememiştir. Bu süreçte kadın hakları için mücadele eden kadın gruplarının yapı ve çeşitliliği giderek artış göstermiştir. Ancak özellikle üniversitelerde yürütülen kadın çalışmaları, kadın sorunlarını

bilimsel bir kadın bakış açısıyla ortaya koyma, çözüm önerme, ulusal ve uluslar arası panel, konferans, seminer ve sempozyum düzenleme, eğitim materyali oluşturma, kadın çalışmaları alanında bilginin açığa çıkarılması ve yaygınlaştırılması için yayınlar yapma aktiviteleri yaygın hale getirilirse kadın sorunlarının çözümünde etkili bir yol alınabilecektir.

Türk toplumunda son dönemlerdeki toplumsal ve hukuksal değişmelere özellikle, Avrupa birliği sürecindeki uyumsal değişmelere bakıldığında, bunların Osmanlıdan itibaren sürdürülen modernleşme çabalarının bir sonucu olduğu görülmektedir. Tanzimattan itibaren Türk toplumunda önce devlet yapısında, zamanla toplumsal ilişkilerde ortaya konulan modernleşme girişimleri ve süreçleri günümüzdeki değişimlerin zeminini oluşturmaktadır. Tanzimatta başlayan modernleşme çabaları Osmanlı dönemi boyunca daha çok devlet yapısıyla sınırlı kalmışken, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte toplumsal ve kültürel alanı da kapsayacak hale gelmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet, toplumsal ve kültürel cinsiyetin yarattığı eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Daha özel olarak Cumhuriyet ile başlayan sürecin en önemli kazanımlarından biri kadının kamusal alana dahil edilmesidir. Bu gelişmeyi toplum kendiliğinden ortaya çıkarmadığı için siyasal iktidar merkezi ve Cumhuriyet seçkinleri tarafından yetkeci bir biçimde planlanmıştır. Toplumun kendine bırakıldığında kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri sürdüren değer ve yapıların önüne geçmek hiçbir zaman mümkün olmayacaktı. Kadın hak ve özgürlükleri ancak yukarıdan dayatma ile topluma kabul ettirilebilmiştir. Bugün medya, eğitim ve meslek alanında toplumsal cinsiyetin kadını sınırlandırmalarının önüne geçen gelişmeler sözünü ettiğimiz hak ve özgürlük sürecinin bir sonucu olarak, kadını sınırlandırmaya devam eden uygulama ve değerlerin ise toplumun geçmişten getirdiği eşitsizlikleri korumak için ortaya konulan tepkilerden ibaret oldukları söylenebilir.

Daha özel olarak, örneğin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltan hukuksal düzenlemelerin toplumsal alanda tam olarak yansımaması, hatta toplumda bu hukuksal düzenlemelerin karşıtı yaşam tarzlarının sürdürülmesi, geleneksel kalıpların yeni gelişmelere karşı direncini göstermektedir. Toplumumuzda hak ve özgürlükler toplumsal bir talebin sonucu olarak değil siyasal iktidarın bir kararı olarak anlam kazanmakta ve

gelişme göstermektedir. Hatta toplumun hak ve özgürlüklerin elde edilmesine karşı direniş, siyasal iktidarlar tarafından desteklendiğinde toplumsal baskının önüne geçebilecek araçlar zayıflamaktadır. Özellikle 1980'den itibaren liberal ve muhafazakar fikirleri temsil eden iktidarların cinsiyet politikalarının, toplumsal cinsiyetin baskıcı ve sınırlandırıcı değerlerini dönüştürmeyi amaçlamadıklarını, aksine bunları çoğu zaman popülizm adına besleyen sonuçlarının olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat N., 1982, Toplumsal Değişme ve Türk Kadını, Der.: Abadan-Unat N., Türk Toplumunda Kadın, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.

Acar, F., 2000, Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar, Hukukta Kadın Sempozyumu, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Adem, M., 2000, Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız, Cumhuriyet Kitapları, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd.Şti., Ankara.

Agacinski, S., 1998, Cinsiyetler Siyaseti, Çev.: İsmail Yerguz, Dort Kitapevi Yayınları, Ankara.

Akatlı, F., 1982, Türk Yazınında Kadın, Türk Toplumunda Kadın, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul.

Akdoğan, H., 2004, Medyada Kadın, Ceylan Yayınları, İstanbul.

Akyüz, Y., 2004, Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000- M.S. 2004, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Altan, Ş., Ersöz, A., 1994, Kadının Çifte Yükümlülüğü, Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni, Sayı: 2, Ankara.

Ansal, H., 1998, Küreselleşme, Sanayide Teknolojik Modernizasyon ve Kadın İstihdamı, Der: Özbay F., Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler - Türkiye Örneği, T.C. Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul.

Araslı, O., 2000, Siyasal Katılma ve Kadın, Hukukta Kadın Sempozyumu, T.C.

Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Arat, Y., 1992, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizmin Liberal Uzantısı, Türkiye'de Kadın Olgusu, Say Yayınları, İstanbul.

Badinter, E., 1992a, Biri Ötekidir, Çev.: Ş. Tekeli, Alfa Yayınları, İstanbul.

Badinter, E., 1992b, Annelik Sevgisi, Çev.: K. Çelik, Afa Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J., 2004, Tüketim Toplumu, Çev.: Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Beauvoir, S., 1966, Kadınlığın Kaderi, Çev.: C. Unan, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Bedük, A., 2005, Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:12, Ankara.

Berktaş, F., 1996, İslam'ın Hiyerarşiye Dayalı Eşitlik Söylemi, Soy Yayınları, İstanbul.

Berktaş, F., 1996, Türkiye'de Kadınlık Durumu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Berktaş, F., 2000, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yayınları, İstanbul.

Bilgili, N., Akın A, 1998, Uluslararası Kararlarda Kadın Konusu, Sağlık ve Toplum Dergisi, Sayı 3-4, Ankara.

Binyazar, A., 1996, Dede Korkut, Doğan Kardeş Kitaplığı, İstanbul.

Caporal, B., 1982, Kemalizmde Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

CEDAW Türkiye Yürütme Kurulu, 2004, Dördüncü ve Beşinci Birleştirilmiş Periyodik Ülke Raporuna Hitaben 6.12.2004 te UN CEDAW Komitesine Sunulan Gölge Raporu

Connell, R. W., 1998, Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar, Çev.: C. Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Çabuklu, M., 2004, Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset, Kanat Yayınları, İstanbul.

Çağatay N., Nuhoğlu S., 1995, Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Der.: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ö., 1997, Sivil Kadın, Çev: Dr. Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara.

Çaha, Ö., 1998, İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü, Kamusal Alan, Doğu Batı, Sayı: 5.

Çeçen, A., Tarihte Türk Devletleri, 1986, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Çelikel, A., 1991, Uluslararası Kongrenin Kararları, Türkiye Aile Yıllığı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.

Çetin, F., 2003, Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitimi, MEB Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160, TAKAV Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., Ankara.

Çilingiroğlu, N., 2001, Türkiye'de Akademik Düzeyde Kadına Yönelik Kurumsallaşma, Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni, Ankara.

Çitçi, O., 1982, Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar, TODATE Yayınları, Ankara.

Davidoff, L., 2002, Feminist Tarih Yazımında Tarih ve Cinsiyet, İletişim Yayınları, İstanbul.

DİE, Hane Halkı İşgücü Anketleri, Nisan 1999, Ankara.

Doğramacı, E., 1992, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 24, Cilt: VIII.

Doğramacı, E., 1992, Türkiye’de Kadının Dünyü Ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Donovan, J., 1997, Feminist Teori, Çev.: A. Bora, M. Gevrek, M. Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul.

Durakbaşı, A., 1998, Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Dünya Sağlık Raporu, 1998, 21.yüzyılda Yaşam, Herkes İçin Bir Vizyon, Dünya Sağlık Örgütü, Ankara.

Ecevit, Y., 1995, Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri, 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Der. Ş.Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ecevit, Y., 1998, Türkiye’de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ecevit, Y., 2003, Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?, Cumhuriyet üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Sayı: 25.

Erman, T., 1998, Kadınların Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Esin, Ç., 2003, Türkiye’de Kadın Kuruluşları ve Etkinlik Alanları, Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni, Ankara.

Foucault, Michel, Cinselliğin Tarihi 1, Çev : Hülya Tufan, Afa Yayınları, İSTANBUL, 1993

Giddens, A., 1994, Mahremiyetin Dönüşümü, Çev.: A. Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Giddens, A., 2000, Sosyoloji , Çev.: H. Özel-C. Güzel, Ayraç Kitabevi, Ankara.
- Gök, F. 1995, Türkiye'de Eğitim ve Kadınlar, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Der. Ş.Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gökalp Z., 1995, Türk Medeniyet Tarihi, Toker Yayınları, Ankara.
- Göksel, B., 1988, Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Göksel, B., 1992, Atatürk ve Kadın Hakları, Atatürkçü Düşünce, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Göktaş, E., 2005, Kadının Tarihsel Gelişimi, Amigra Sanat ve Edebiyat Dergisi, Ekim, Sayı: 1.
- Göle, N., 2001, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul.
- Güçlü, N., 2000, Türkiye'de Kadın Eğitimi, Gazi.Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:20, Sayı:1, Ankara.
- Illich, I., 1996, Gender, Çev.: Ahmet Fethi, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Işık, M., 2002, Kitle İletişim Teorilerine Giriş, Eğitim Kitapevi Yayınları, Konya.
- İçli, G. Öğün, 1997, Bir Kadın Mesleği Olarak Öğretmenlik, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:19, Sivas.
- İlkkaracan İ., 1998, Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı vd., İstanbul.
- İlyasoğlu, A., 1998, Cumhuriyetle Yaşıt Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarında Kadınlık Durumları, Deneyimler, Öznellik, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

İmançer, D., 1990, Feminizm, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:94.

İmançer, D., 1990, Yeni Düşünce Hareketleri, Doğu Batı Dergisi, Sayı:19, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları.

Kalnicka, Z., 2006, Feminist Metaforlar: Felsefeye Ne Önerebilirler”, Kadın Çalışmaları Dergisi, Sayı:2.

Kandiyoti, D., 1997, Cariyeler, Bacılar Ve Yurттаşlar, Çev.:A. Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.

Karal, Z., 1986, Atatürk'ten Düşünceler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kılıç, Z., 1998, Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kırkpınar, L., 1998, Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Koray, M., 1998, Türkiye'de Kadın Hareketinin Sonu ve Sorunları, Türkiye İş Bankası, İstanbul.

KSSGM, 2001, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi İhtiyari Protokol, Ankara.

Kurnaz, Ş., 1991, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), Başbakanlık, Ankara.

Kurt, A., 1998, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, (1839-1876), Uludağ Üniversitesi Yayınevi, Bursa.

Kuruoğlu, H., Ş., Kadın Medyada Nasıl Yer Alıyor?
<http://www.kazete.com.tr/arşiv/2000/19/yazarlar/huriye.htm>.

Küçük, M., 1994, Medya, İktidar, İdeoloji, Ark Yayınevi, Ankara.

Marshall, C., 1999, Sosyoloji Sözlüğü, Bilim Sanat Yayınları, İstanbul.

Marx-Engels-Lenin-Stalin, 1979, Kadın ve Marksizm, Çev.: M. Öngören, Öncü Yayınları, İstanbul.

Michel, A., 1993, Feminizm, Çev.: Ş. Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

Milli Eğitim Bakanlığı, 2005, Milli Eğitim İstatistikleri 2004-2005, MEB Yayınları., Ankara.

Morgan, Henry L., 1986, Eski Toplum, Çev.: Ü. Oskay, Payel Yayınları, İstanbul.

Muhsin, M., 1991, TRT Yayınlarında Aile, Türkiye Aile Yıllığı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.

Nagel, J., 2000, Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal cinsiyet ve Cinsellik, Der.: Altınay A., Vatan, Millet, Kadınlar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Nazlı, A., 2006, Modernitenin Ötekisi:Kadın ve Beden, Kadın Çalışmaları Dergisi, 1(1).

Oğuzkan, T., 1983, Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim, Atatürkçülük, Genel Kurmay Basımevi, Ankara.

Onur, B., 1997, Gelişim Psikolojisi, İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul.

Oral, Z., 1996, Kadın Olmak, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İ., 2001, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, İstanbul.

Oskay, Ü., 1987, Kısırdırıcı Tüketim Boyutuyla Moda, Gergedan, Sayı: 1, Dönemli Yayıncılık, İstanbul.

Özbay, Ö., 1997, Çerkez Türkleri, Nart Dergisi, Mart-Nisan, Kafder Yayınları, Ankara.

Özbudun, S., 1994, Türkiye’de Kadın Olmak, Yeni Dünya Plak ve Yayınları, İstanbul.

Özvarış, Ş., Akın A, 2003, Üniversitelerin Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri, Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Reed, E., 1982, Kadının Evrimi I Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye, Çev.: Ş. Yeğin, Payel Yayınları, İstanbul.

Rousseau, J., J., 1992, Emile yada Çocuk Eğitimi Üzerine, Çev.: Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılcım, Babil Yayınları, Erzurum.

Saktanber, A., 1995, Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest Müsait Kadın veya İyi Eş Fedakar Anne, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Schwintenberg, C., 1995, Popüler Kültür Ve Kadın, Çev.: Mutlu Binark, Bilim Ve Sanat Yayınlar, Ankara.

Serdaroğlu, U., 1999, Feminist İktisadın Bakışı (Postmodernist mi?), Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Serter, N., 1994, Türkiye'nin Sosyal Yapısı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Sevim, A, 2005, Feminizm, İnsan Yayınları, İstanbul.

Söylev ve Demeçler, 1981, Cilt II, T.İ. Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara.

Şaylan, G., 1999, Postmodernizm, İmge Kitabevi, Ankara.

T.C. Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1994, Türkiye'de Kadının Durumu, Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı Türkiye Ulusal Raporu, Ankara.

Tan, M., 1979, Kadının Ekonomik Yaşamı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Tayanç, F., T., 1981, Dünyada Ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın, Tan Yayınları, Ankara.

Tekeli, Ş., 1995, 1980’ler Türkiye’inde Kadınlar, 80’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yayınları, İstanbul.

TİSK, 2002, Çağdaş İş Merkezlerinde Kadın İşgününün Konumu: Bursa Örneği, Yayın: 219, Ankara.

Toffler, A., 1981a, Üçüncü Dalga, Çev.: Ali Seden, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Toffler, A., 1981b, Şok: Gelecek Korkusu, Çev.: Selami Sargut, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

TUİK, 2005, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2005, TUİK Yayınları. No:3009, Ankara.

TUSİAD, 2000, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, İstanbul.

Türmen, T., 2003, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Unat, R., 1974, Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara.

Yaraman, A., 2001, Resmi Tarihten Kadın Tarihine, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, N., 1991, Aileye Yönelik Örgütler Örgütlenmeler Faaliyetler, Türkiye Aile Yıllığı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.

YÖK, 2005, ÖSYM Yüksek Öğretim İstatistikleri (1994-2004), YÖK Yayınları, Ankara.

Zoonen, L., 1997, Medyada Femininist Yaklaşımlar, Der.: Süleyman İrvan, Medya, Kültür, Siyaset, Ark Yayınları, Ankara.